

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her:

<https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT

1963

Bind XV . IV

Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt
Varde

TIL MEDLEMMERNE

I bogen er indlagt et girokort, som vi beder Dem benytte ved betaling af kontingent, 10 kr. + porto. Vi beder Dem venligst betale med det samme, så den dyre postopkrævningsporto kan spares.

Fra Ribe Amt 1903-28 er udsolgt i boghandelen. Restoplaget sælges kun til medlemmer, 8 kr. pr. årgang. 1903-07, 1909-10, 1912-15, 1917-19, 1927-28 er helt udgåede. Arg. efter 1928 koster 6 kr. pr. stk. (bogladepris 12,50). Henvendelse til lærer John Kvist, Egtved.

Af det smukke hæfte *Chr. Lyngbos Vestjyske billeder* foreligger nu 2. oplag, pris 8 kr. Henvendelse til H. K. Kristensen, Dybdalsvej 16, Varde. Samme sted fås Kristensen: *Lille vejledning i læsning af gotisk skrift*, 2. opl. 3,50.

Om flere bøger til favørpriser, se omslagets 3. side.

GRATIS BOG TIL MEDLEMMERNE

Vi har overlaget restoplaget af forrige rektor i Esbjerg Kr. Bruuns særdeles smukke erindringsbog »Fra de grønne marker til de grå mure« og tilbyder den gratis til vore medlemmer, så længe oplag haves, mod indsendelse af 1,50 kr. i frimærker til porto og ekspedition, henvendelse til John Kvist eller H. K. Kristensen. Bogladeprisen var 15 kr.

GENERALFORSAMLINGEN

afholdes på hotel Nordby, Nordby, Fanø lørdag d. 21. september kl. 19, offentligt møde kl. 20, foredrag med film og farvelsbilleder af forstander D. Yde-Andersen, København, om folkeliv og folkedragter på Fanø. Fælles kaffebord.

V. Vedsted i oldtid og middelalder

Af Svend B. Troelsen.

De fleste mennesker, som har levet på denne egn i en menneskealder, har sikkert hørt et eller andet sagn om de mægtige skove, som strakte sig ud i vest, hvor nu sandvadernes ørken ved ebбетid synes milevidt. Således fortæller sagnet om en stor skov, »Skøgum«, der strakte sig i nordvestlig retning fra V. Vedsted over mod Fanø. Her skulle ligeledes ifølge sagnet egebjælkerne, som bærer loftet i V. Vedsted kirke være hentet. Desuden findes der i en af gårdene i Okholm bjælker fra denne skov.¹⁾ Okholm kaldes de fire gårde, der ligger vestligst i V. Vedsted. Fra Hviding sogn, lige syd for V. Vedsted, og i sydvestlig retning over mod Rømø stod den store skov »Appenholt«. Om denne skov fortæller Joachim Danckwert, en af 1600-tallets kendte topografiske forfattere, at den skulle være ødelagt af en stormflod, som fandt sted 1216.²⁾

Man kunne da spørge, om disse skove virkelig har stået her ud for vor hjemstavn, og hvis det virkelig er tilfældet, så må spørgsmålet om tidspunktet for deres undergang komme på tale. Om skovenes eksistens en gang i fortiden er der ingen tvivl, thi overalt derude på sandvaderne kan man under

sandet finde spor af de undergåede skove. Træerne i disse skove var vel for størstedelen eg, elm og lind, samt måske birk og hassel. Fyrren har sikkert været trængt ud, før skovene blev ødelagt. Det er dog ikke alene ude i vadehavet, man finder spor af skovene, man kan overalt under marsken både nord og syd for landsbyen finde træstammer, hvilket man især opdager ved grøftegravning i marsken. Lige øst for V. Vedsted blev der for mange år siden opgravet en træstamme, som målte 17 m, en del af denne findes endnu som gavlbjælke i et hus i V. Vedsted.¹⁾ Når der findes spor af skoven under marsken, er det jo ret logisk at tænke sig, at marskdannelsen er yngre end skoven. Det kan derfor heller ikke tages helt troværdigt, når kartografen Johannes Meyer på et kort, der forestiller egnene her vest for i året 1240, men som er fremstillet 1643, udstyrer vadehavsegnene med skove, kirker og landsbyer. Han kalder egnen omkring Manø for Manø herred, og finder her plads til 9 kirker og 18 landsbyer, som han navngiver.²⁾ Det vil altså sige, at da dronning Dagmar i 1205 gik i land, var det på et sted, hvor der var både kirker, skove og landsbyer.

Vel har store stormfloder hjemsøgt vestkysten i middelalderen, således den store manddrukning 1362 eller den frygtelige stormflod 1634, men det er dog yderst tvivlsomt, at der i middelalderen har ligget kirker og landsbyer herude, for slet ikke at tale om skove. Langt mere sandsynligt er det, at de sidste par tusind år har formet sig som en kamp mellem land og hav. Snart har marskdannelsen strakt sig langt vestpå, gennemfuret af brede og dybe vandløb, snart er den så atter blevet nedbrudt af havet. Således kender vi det fra overleveringerne

samt fra selvsyn i det korte spand af år, vi selv har været nærværende, hvor store er forandringerne i vadehavet ikke blot i en menneskealder.

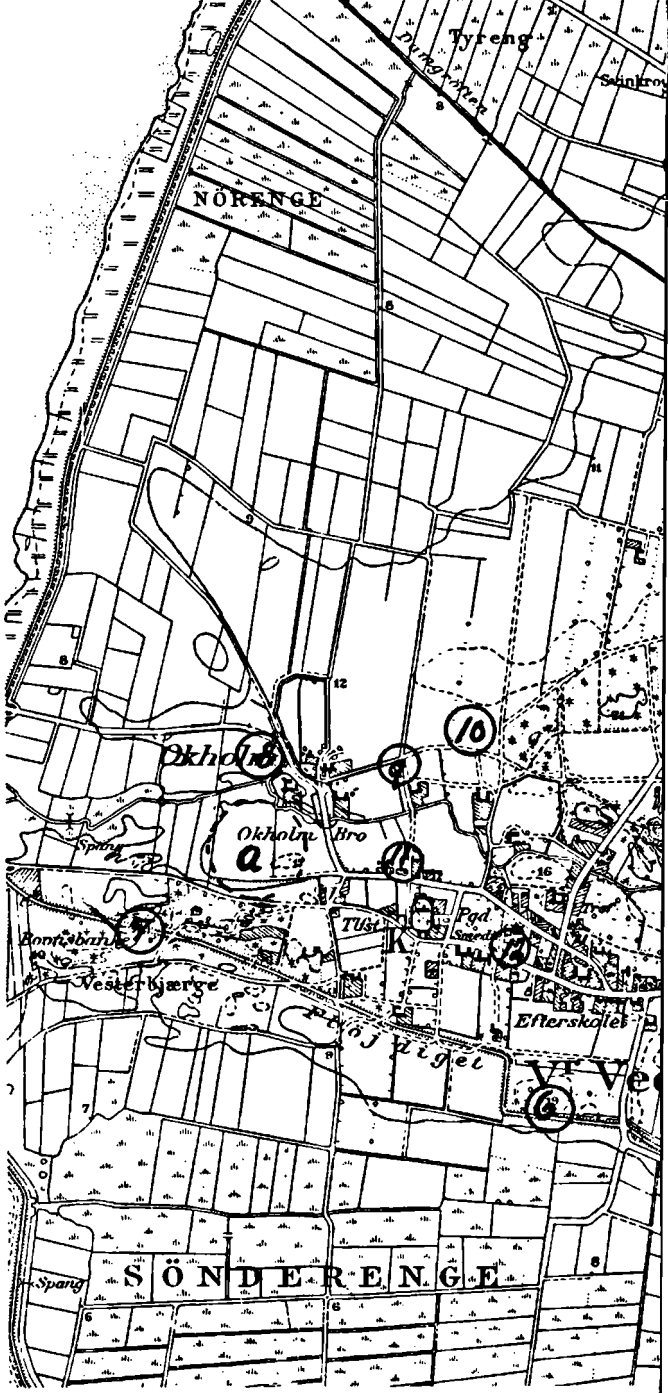
Vi rykker 10.000 år tilbage i tiden til den såkaldte fastlandstid. Jylland var på det tidspunkt landfast med England, det vil sige, at hele den sydlige del af Vesterhavet var land, som var dækket med skov af blandt andet birk og fyr. I disse mægtige skove gik stenaldermanden på jagt. I de følgende årtusinder forsvandt stadig større og større områder i havet, allerede et par årtusinder senere var Kanalen, der skiller England fra Frankrig, dannet og England et ørige. Denne landsenkning fortsatte og ved bronzealderens begyndelse for ca. 3500 år siden havde Vesterhavet omtrent sin nuværende form.³⁾ Da sker det, at havet bryder igennem ude i vest, vælter ind over landet og ødelægger skovene. Denne katastrofe skyldes en landsenkning af det sydlige Danmark. Ved vor tidsregnings begyndelse må man regne med, at dele af det, der i dag er marsk, den gang har været hav. Ud i dette hav strakte sig lange næs, og det er på et af disse næs, at V. Vedsted senere er blevet anlagt.

Her på vor sandrevle var der i bronzealderen vel kun sparsom bebyggelse, men i århundrederne omkring Kristi fødsel tog bosætningen fart, så der i romersk jernalder (de første århundreder af vor tidsregning) var en endog ret talrig befolkning på dette sted. Man kan vel nærmest udtrykke det således, at hvor som helst man stikker spaden i jorden på den sandrevle, på hvilken V. Vedsted ligger, så er der altid en mulighed for, at man støder på levn fra vore forfædre. Der er derfor ingen tvivl om, at det sted, på hvilket vi i dag bor, engang i oldtiden var et af egnens kulturcentre.

FUNDSTEDER SAMT SAGN OG OVERLEVERINGER

På hosstående målebordsblad over V. Vedsted sogn er indført numre, der angiver steder, på hvilke der gennem tiderne er gjort fund, som vidner om fortidens mennesker.

- 1) På en lokalitet, som kaldes Sprækhøj, og som findes øst for byen, er der for år tilbage gjort fund af potteskår, samt et spyd.
- 2) Dette sted kaldes Dankirke eller Dankierk, således findes det stavet i markbogen fra 1683, og således hedder det i egnens dialekt. Her er jorden oversået med potteskår og benstumper. Her er desuden et ret tykt askelag, men stedet er gennem de sidste hundrede år blevet gennemrodet af den lokale befolkning. Om dette sted er der flere sagn, således fortælles det, at der under mulden skulle findes en altertavle af guld fra en kirke, som engang skulle have stået her. Ligeledes fortæller sagnet, at når en hest løber over stedet, ringer en kirkeklokke nede fra jorden. Der fortælles, at man omkring det sidste århundredskifte kunne grave store kurvefulde af hestetænder op på Dankirke.
- 3) Dette sted ligger på en skråning, der går ned mod et lavt, fugtigt terræn. Her kunne endnu for få år siden findes en mængde små, runde flintesten.
- 4) Her fandtes for et par år siden urner med aske og benstumper i.
- 5) På dette sted findes brandspor, men hele terrænet omkring nr. 4 og nr. 5 samt længere øst-

Tyreng

Sankro

NØRENCE

Okholte

Okholte Bro

Røstebahn

Vestelkjærve

Tukt

Pgd. Smed

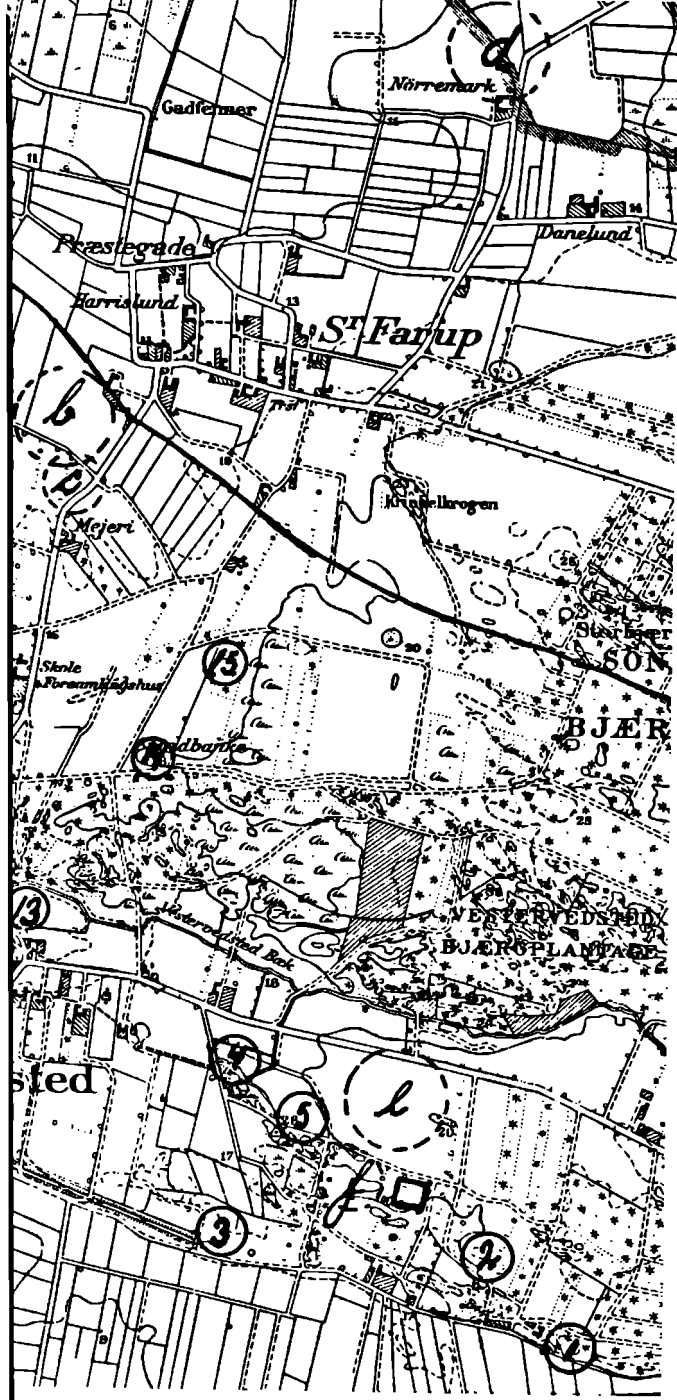
Efterskoles

Østvej

Østvej

SÖNDERENGE

Spang

Gadfermer

Nørremark

Frøstegade

Danelund

Harrislund

St. Farup

Mejeri

Kirkeløkken

Skole
Forsamlingshus

13

Sønder

Kirkedgården

Bjær

13

Vesterveds
Bjærplange

sted

3

5

h

7

11

på er sikkert rigt på fund fra fortiden, idet der her ofte er gjort fund af den ene eller den anden slags gennem tiderne.

- 6) Dette sted kaldes Overbjerger, og her fandt man, da fløjdiget blev bygget i 1911, flere velbevarede urner. Senere er her både nord og syd for diget fundet spor af stolpehuller, hvilket fortæller om en boplads på dette sted.
- 7) Her fandtes ligeledes, da diget blev bygget, gravurner, brændte ben og jernstumper, men her lå oldtidslevningerne neden under et ret tykt sandlag, hvilket vidner om middelalderens frygtelige sandstorme.⁴⁾
- 8) Okholm kaldes stedet, hvor der i dag ligger fire gårde. Her skulle ifølge sagnet have ligget en sørøverborg i meget gamle dage. For et par år siden foranledigede pastor Høgsbro Østergård, at der blev taget et luftfotografi af Okholm, og på dette ses noget ganske ejendommeligt.

Omtrent på det sted, hvor tallet 8 er tegnet på kortet, sås en ret stor cirkel, hvor jorden synes lysere end andre steder. En prøvegravning i denne cirkel viste også, at der her virkelig er noget for fremtidens arkæologer at arbejde med.

- 9) På dette sted fandt en arbejdsmand, da han skulle flytte noget jord til en byggeplads, en guldskat fra vikingetiden. Det er det største fund af sin art i Danmark, ja, måske det næststørste i Nordeuropa. Fundet blev gjort i 1859, da bonden Klemmen Michelsen, der boede umiddelbart i nærheden, skulle have bygget en ny gård. Denne gård fik han bygget for findelønnen.⁴⁾

- 10) En mark kaldet Ulvhøj. På dette sted er gjort flere fund, blandt andet en mønt fra den romerske kejser Markus Aurelius' tid (161—180). Desuden blev der under gravning for en del år siden fundet stolpehuller m. m., der kunne tyde på bebyggelse i jernalderen.
- 11) Da ejeren af gården matr. nr. 89a, Marius Mathiasen, for få år siden skulle have bygget en ny lade, fandt man under udgravningen rester af urner og potteskår.
- 12) Her midt i landsbyen fandt man for over 100 år siden ved tørvegravning en af de såkaldte egekister, en udhulet træstamme, hvori der lå et menneskeskelet, men fundet gik ved usagkyndig behandling til grunde.⁴⁾
- 13) Her omtrent lå ca. 1530 den såkaldte V. Vedsted hovedgård. Her er også gjort urnefund.
- 14) Spindbanke, en nu sløjfet kæmpehøj fra bronzealderen.
- 15) Marken her kaldes Højdiger. Da der for henved 40 år siden skulle plantes træer på dette sted, fandtes der under gravning af huller flere steder potteskår.⁵⁾

Endelig kan nævnes, at da man for få år siden skulle have kirkegården udvidet i øst, traf man på nogle endog meget store kampesten, som lå i en række, der i en bue strakte sig ind under kirken. Kaster man så et blik på målebordsbladet, ser man at højdekurven, der er tegnet omkring kirken, har en form, der rent umiddelbart leder tanken hen på en skibssætning, denne tanke har også været fremme fra mere sagkyndig side.

OM STEDNAVNE I V. VEDSTED SOGN.

Det er ikke alene landsbyerne, som har et navn, men også de enkelte lokaliteter inden for sognet, tænk blot på det utal af forskellige marknavne, der findes i hvert enkelt sogn. De fleste af disse navne har rod i en tid, der ligger langt tilbage i fortiden, ja, måske helt tilbage i den hedenske tid. De kan derfor ofte være med til at kaste lys over mange ting, hvis ellers de bliver tolket rigtigt. Selve navnet Vedsted består af to stavelser, og i 1240 skrives det Withæstath. Forleddet er sikkert dannet af personnavnet Withi, der var ret almindeligt efter 600-tallet. Efterleddet betyder lokalitet i al almindelighed, men desuden kan her tilføjes, at landsbynavne, der ender på sted, hører til blandt, om ikke de ældste, så de ældre landsbynavne. Man regner med, at landsbyer, hvis navn ender på sted, er opstået i folkevandringstiden. (4—500 år e. Kr.). Det er dog meget sandsynligt, at landsbyen er en del ældre. Foruden Vester Vedsted ligger der ca. 5 km længere mod nordøst en landsby af samme navn, nemlig Øster Vedsted. Disse to landsbyer hører ganske givet til inden for det samme kultursamfund i oldtiden. Der er også ting, der tyder på, at sognet Hviding, der ligger syd for V. Vedsted, hører med i den samme kreds, der således begrænses af Ribe å i nord og Rejsby å i syd, mens skellet i øst er de lave kær- og mosestrækninger. Navnet Hviding hører med blandt vore ældste landsbynavne, og her er forleddet sikkert også et personnavn, nemlig Hwite. Der synes med det samme at være en vis forbindelse mellem de to navne, ligesom der kunne nævnes flere eksempler på den nære forbindelse mellem de to sogne i oldtid og middelalder.⁶⁾

For at komme fra det østre Vedsted til det vestre Vedsted måtte man passere et ret smalt, men sumpet stykke engjord. En sådan overgang over sumpet terræn kaldtes et »Fard«,⁷⁾ derfor kunne det antages, at landsbyen, som blev lagt ved dette »Fard«, kaldtes Litlæ Farthorp. Hvorimod landsbyen, som blev anlagt ved det store »Fard«, der forbandt Øster Vedsted med landsbyerne længere i nord, kaldtes Store Farthorp. For at komme fra V. Vedsted til Hviding måtte man også passere over sumpet terræn, og stedet her kaldes den dag i dag »Spræk«, hvilket betyder revne, og herved hentydes der sikkert til det gamle grænsevandløb, der skiller V. Vedsted og Hviding sogne.⁶⁾

Af marknavnene i V. Vedsted er der uforholdsvist mange, der ender på toft, og de kan måske være med til at vise svundne tiders storhed. For at lette forståelsen af følgende er toftsnavnene indført på målebordsbladet med lille bogstav.

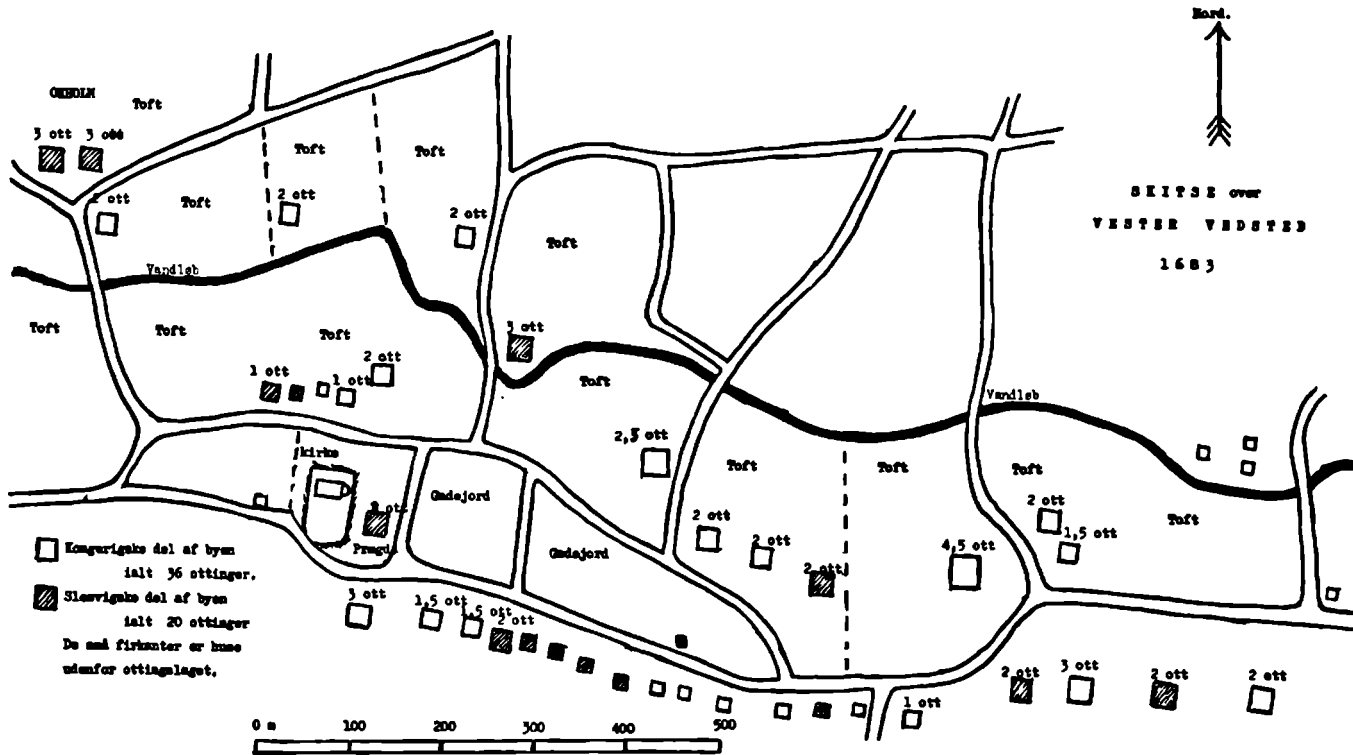
Først og fremmest er der tofterne inde i landsbyen, og de var for gårdene i den nordlige del af landsbyen endog meget store. Allerede her får man det første fingerpeg i retning mod den ældste del af byen, nemlig de gårde, som ligger med ret store mellemrum langs med bækken, og som udgør landsbyens nordlige del. Så har vi navnet »Kals-toft« eller »Karlstoft«, (a) det er sikkert en del af den store toft, som i middelalderen hørte til storgården i Okholm. Navnene »Jenses Toft« og »Tueds Toft« (b) og (c) er navne på marker, der tidligere hørte under V. Vedsted grandelag eller bylag, men som ligger tæt op til Sdr. Farup markskel. Her står vi sikkert over for tofter, som engang i oldtiden har tilhørt en storbondegård i det den gang nyoprettede torp, nu kaldet Sdr. Farup. Der

er sikkert ingen tvivl om, at der en gang i middelalderen er sket en deling af sognet i to grandelag, se blot på den næsten snorlige grænse, der er trukket gennem sognet, den bærer dog ikke tilfældighedernes mærke. (Grænsen er indtegnet som en linie på kortet.) Allerede her træffer vi for første gang på en ting, der kan give anledning til tvivl om, at fællesskabet, der i 1600-tallet havde nået sit højdepunkt, i hvert fald ikke var så udviklet i middelalderen. »Harreslands Toft« kaldes en mark, hvor igennem sogneskellet mellem V. Vedsted og Øster Vedsted er trukket. Dette marknavn indeholder mandsnavnet Harald og fortæller vel også om bebyggelse på dette sted i oldtiden. Der er dog en ting mere, man lægger mærke til, og det er, at sogneskellet går tværs igennem en mark, der uden tvivl i oldtiden har dannet en enhed. I det hele taget synes dette sogneskel at være lagt på et mærkeligt sted, idet det også delte den lille landsby Ydre Bjerrum, så en del kom til V. Vedsted og en del til Ø. Vedsted. Dette sogneskel er ikke naturligt, men må være sat en gang i middelalderen, og her kommer byen Ribe sikkert ind i billedet. Dog herom senere i artiklen. Endelig er der de to marknavne øst for V. Vedsted, »Knabbertoft« og »Huist Lycke Toft«, (e) og (f) også disse synes i fortiden at have været tofter til en større gård, ja, der findes endog murrester i jorden i nærheden af disse tofter, så gårdens beliggenhed omtrent skulle kunne påvises. (Den tegnede firkant på kortet.) Desuden kunne for 150 år siden ses spor af en vej, som herfra gik i sydvestlig retning ud mod havet mod udskibningsstedet på Hviding Nakke. Sagnet fortæller, at ad denne vej drev herremanden øst for byen sine stude ud til skibene ved udskibningsste-

det. Hvad angår herremandens stuedrift, må den siges at være tvivlsom. ⁸⁾ Derimod har der sikkert i oldtiden og middelalderen boet en høvding eller stormand her ude øst for byen.

SOGNETS LANDSBYFORHOLD.

For at få et lille indblik i middelalderens V. Vedsted vil vi starte i en tid, hvor vi kender en smule til landsbyens udseende, samt de forhold, hvorunder bønderne levede. Vi vil som udgangspunkt for vor vandring tilbage i tiden bruge 1680-erne. Der blev på det tidspunkt foretaget en opmåling af agerjorden i hele kongeriget Danmark, men derimod ikke i hertugdømmerne Slesvig og Holsten. Denne opmåling blev foretaget, for at få et grundlag til en mere retfærdig hartkornsbeskatning. For Vestslesvigs vedkommende helt op til Kongeåen fik den opmåling et noget mærkeligt udseende, idet egnen her var dels kongerigsk og dels slesvigsk. I den enkelte landsby lå de kongerigske og slesvigske gårde blandet mellem hverandre, og da det kun var førstnævntes gårde, der fik deres jord opmålt, fik denne opmåling ofte klager til følge. I V. Vedsted sogn hørte ca. 56 % af jorden til kongeriget, medens resten var slesvigsk.⁹⁾ Den opmåling, der blev foretaget her i 1683, gælder altså kun for ca. 56% af sognets agerjord og er gemt for efterverdenen i en protokol, af hvilke der findes omtrent en for hvert sogn, de såkaldte markbøger. I disse er der ikke alene redegjort for marker, tegter, skifter og agre, samt deres størrelse, men også for jordens godhed samt dyrkningsmåde og andre landboforhold.¹⁰⁾ Desuden er der redegjort for tofternes indbyrdes beliggenhed,

og ved at udnytte dette materiale sammen med fæsteprotokoller — skyld- og panteprotokoller, folketællinger, kirkebøger, tingbøger — m. m. kan det lade sig gøre at fremstille datidens V. Vedsted med en nogenlunde nøjagtighed. Det er dette forsøg, som hosstående skitse fremviser. På denne ser man landsbyens gårde og huse, samt nogenlunde den beliggenhed, som de havde i 1683. Desuden er ved gårdene opført deres ottingstal (ang. dette se senere i artiklen.) Endelig kan af skraveringen ses hvilket tilhørsforhold, de enkelte gårde og huse havde på daværende tidspunkt. Den anden skitse forestiller landsbyen Sdr. Farup 1683. På denne er kun gårdene indtegnet på tilnærmelsesvis det sted de lå på ovennævnte tidspunkt. Dog er både gårdenes ottingstal, tilhørsforhold og ejendomsforhold angivet på skitsen.

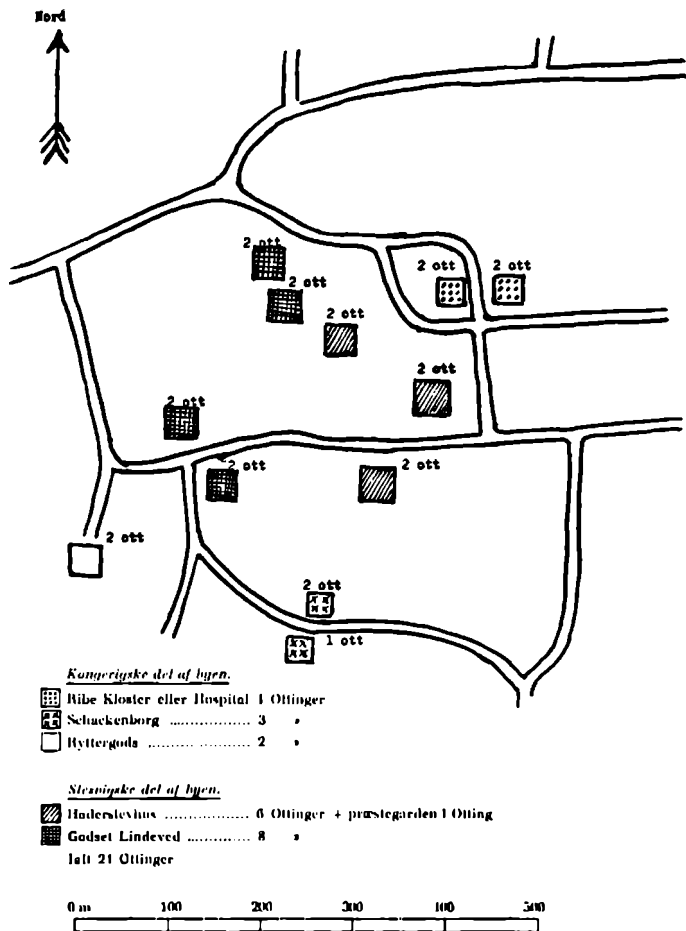
De to landsbysamfund, der da var i V. Vedsted sogn, havde hver sine egne love eller vedtægter angående landsbyens indre anliggender, og var i det hele taget fuldstændig uafhængig af hinanden.

Lad os en gang se på skitsen over V. Vedsted, her er landsbyen, som ikke ligner det, man kalder den typiske landsby fra fællesskabets tid, med gårdene liggende tæt sammen i to rækker. Alene landsbyens udstrækning i øst-vestlig længde er ret stor, nemlig ca. 1500 m, og gårdene ligger ret spredt, i hvert fald for den nordlige dels vedkommende. Ikke desto mindre gælder her de samme regler, som i de fleste andre byer. For alle veje, der førte ind til landsbyen, var der sat led, og endnu i 1700-tallet levede i V. Vedsted en familie, der havde fået tilnavnet led, fordi gården, familien boede i, lå ved et vangeled. Som før omtalt var tofterne til nogle af gårdene ret store, især i landsbyens nord-

lige del, men ned gennem tiderne blev gårdene delt ved arv eller salg, og samtidig blev også tofterne delt, thi toften var den enkelte gårds særeje: Nu skulle man tro, at toften blev delt i f. eks. to lige store halvdele, hvis gården blev delt i to lige store dele. Det var dog langt fra tilfældet, ofte ses, at en toft, der tilhører to gårde, er delt i 10 agre, hvor bønderne så har hver anden ager. Det kunne tyde på, at fællesskabet var så indgroet i 1500—1600-tallets bondebefolkning, at man også overførte det til områder, hvor det syntes unødvendigt. Hvad angår agerjorden, altså jorden der lå nærmest landsbyen, og som blev brugt til kornavl, så dyrkedes den på følgende måde i V. Vedsted. Man såede byg i et år og rug i to år, og derefter hvilte jorden i tre år, at jorden hvilte, vil sige, at den lå udyrket hen. Agerjorden i V. Vedsted var inddelt i følgende seks tegter eller vange: Øster Lycke Tegt — Gåsmose Tegt — Sønder Lycke Tegt — Ulhøj Tegt — Høj-diger — Sønder Vang. Sønder Lycke Tegt, der strakte sig fra havet i vest til heden i øst langs landsbyens sydrand, var opdelt i ikke mindre end 389 agre. Det samme var tilfældet med tegten Gåsmose, også den var opdelt alene i et utal af agre. Dette var derimod ikke tilfældet med de fire andre tegter, disse var først opdelt i skifter, og skifterne var så opdelt i agre. Disse skifter havde også navne, der stammer helt fra oldtiden, men som kendes den dag i dag af den lokale befolkning. Antallet af agre i et sådant skifte var meget forskelligt, men lå hyppigt på et sted mellem 30 og 40. Medens bønderne i fællesskab bestemte, når der skulle sås, høstes o. s. v., hvilket var en praktisk foranstaltning, da der altid var samme sæd i et bestemt skifte, så var de enkelte agre, der lå som lange, smalle strim-

ler, derimod hver enkelt gårds ejendom, bestandig år efter år.

Fordelingen af agrene mellem landsbyens gårde kunne ved første øjekast synes ret tilfældig, men som oftest var der mening i galskaben, blot man kunne få øje på den. I tegten Gåsmose var agrene delt mellem gårdene i den rækkefølge, disse lå i landsbyen i 1680-erne. Da jorden er blevet opdyrket, vel i begyndelsen af 1600-tallet, er fordelingen af agrene simpelthen foregået på den måde, at man ved lodtrækning har udvalgt en gård i landsbyen, som skulle have den første ager, og derefter er agerfordelingen fortsat mod solen hele landsbyen rundt fire gange, idet agerstørrelsen rettede sig efter den enkelte gårds ottingstal. Denne form for agerdeling eller landskifte kaldes solskifte, fordi den oftest bliver foretaget ligesom gårdene lå solret i byen, og ikke mod solen, som tilfældet var her i V. Vedsted. Sønder Lycke tegt er også solskiftet, men her er fordelingen foretaget med solen. Dog har gårdene i landsbyen ifølge dette landskifte ikke helt den samme beliggenhed, som i 1680-erne, vi står åbenbart her overfor en agerfordeling, der har fundet sted århundreder før. Endelig er der en del skifter især nord for byen, hvor agrene synes at ligge i grupper, der tilhører bestemte af landsbyens gårde, således, at det stedse var de samme gårde, der havde deres agre liggende sammen. Denne agerfordeling kaldes bolskifte, og findes i V. Vedsted kun i agerskifterne umiddelbart nord for byen. Vi står her over for en agerfordeling, der er endnu ældre, og som måske går helt tilbage til den hedenske tid. Ved at udnytte dette materiale til det yderste, får man ikke alene et billede af V. Vedsted i 1600-tallet, men også i tiden helt tilbage i

Skitse over Sdr. Farup bys gårde 1683.

den mørke middelalder. Resultatet bliver, at den sydlige række af gårde er af nyere dato, ja, gårdene nærmest kirken er flyttet hertil allerede ved 1600-tallets begyndelse. Derimod er gårdene langs bækken det oprindelige, måske lå her ret spredt

selve oldtidens bol, der så hen imod middelalderen er blevet sprængt ved arvedelinger. Det tyder endvidere på, at fællesskabet er en samfundsordning, der ikke hørte med i den oprindelige landsby, men som langsomt har udviklet sig, for at nå sit højdepunkt i 1600- og 1700-tallet.

Agrene til en ottingsgård var gennemsnitlig ca. 6 m brede, medens de til en to ottingsgård følgelig var ca. 12 m brede. Længden af agrene var derimod meget varierende, oftest mellem 300 og 400 m. Gennemsnitsageren til en ottingsgård i V. Vedsted havde et areal af ca. 2000 m², altså skulle der ca. 5 agre til en ha. En bonde, Niels Pedersen, der havde en gård på 2½ otting, angav i 1771, at han måtte så, høste og indbjærge sit korn samt slå sit hø på 190 steder, han har altså haft 190 agre.¹¹

Nu skal dog hertil siges, at en del af disse agre var engskifter, og desuden var Niels Pedersens gård sammenstykket af to gårde på en otting, hvilket giver det dobbelte antal af agre, så det var ikke uden grund, at ovennævnte bonde var særlig ivrig efter at få jorden udskiftet. Dog kan man regne med, at der til en gård var omkring en 60 til 70 agre agerjord før fællesskabets ophævelse i 1771.

Syd og nord for landsbyen uden for agerjorden lå marskengene, hvorfra vor egns bonde den gang hentede langt den overvejende del af kreaturerne vinterfoder. Mod øst var så overdrevet eller forten, samt heden og mosen, her blev køerne og ungkreaturerne græsset sommeren igennem, mens de blev vogtet af byhyrden, der boede i et lille hus ved landsbygadens østlige led. Dette hus tilhørte grandelaget. Fra 1641 findes en grandevedtægt, som siger, at ingen må have mere end tre nød (ungkreaturer) eller køer på kogangen eller på fredagre,

samt i engen eller på forten til hver otting. Ialt 165 nød skal følge hjorden. ¹²⁾ I denne vedtægt som så mange andre steder inden for det vestslesvigske bondesamfund møder man ordet otting, som grundlag for en fordeling. Der skal dog ikke her gives en nærmere redegørelse for ottingen på disse egne, men der er ingen tvivl om, at ottingsretten eller -laget har været det bærende i det ældgamle landsbysamfund. Alt i byen blev fordelt efter ottingstal, stolestader i kirken, græsningsretten, tiendeydelsen samt andre afgifter. Selv udskiftningen i 1771 blev foretaget efter ottingstal, selv om enkelte af bønderne foreslog, at den skulle foretages efter hartkorn. Der var også andre områder, hvor ottingen havde betydning. Således blev tofterne i Sdr. Farup rebet i 1586, (ved rebning forstås en opmåling af jorden, foretaget med reb og rafte) og der blev altså brudt med den ældgamle sætning, der siger, at toft er agers moder, thi ifølge denne var det toftens bredde, der var bestemmende for agerens bredde i marken. Denne rebning blev foretaget, som der videre står i tingsvidnet: »I det ligeste som de kunne finde udi længde og bredde efter, som hver mand i byen havde ottingstrit.«¹³⁾ Her var det altså ottingen, der afgjorde, hvor stor toft der måtte tilhøre den enkelte gård. Det samme var tilfældet, hvis al agerjorden skulle omrebes, ottingstallet var det afgørende.

Ottingen synes dog ikke at være en betegnelse for størrelsen af et vist areal, thi dette areal er forskelligt fra den ene landsby til den anden, og fra det ene sogn til det andet. Dog har nu afd. rigsarkivar Svend Aakjær foretaget et kæmpearbejde for at finde frem til en gennemsnitlig arealstørrelse for ottingen, også for den sønderjyske otting. Han

finder da, at det areal agerjord, som i 1680-erne udgjorde en otting, var på knap 12 tdr. land. Han har også udregnet den for V. Vedsted sogns vedkommende, og her skulle den være netop 12 tdr. land.¹⁴⁾ Men desværre byggede de tal, som han har benyttet sig af, på et forkert grundlag. Han har ifølge Henrik Pedersens tabeller fundet, at det dyrkede areal i V. Vedsted i 1683 var 918,7 tdr. land, og dette tal dividerer han med sognets samlede antal ottinger, som i 1599 angives at være 76,5, herved fremkommer tallet 12 tdr. land pr. otting. Dog gælder tallet for det samlede dyrkede areal i sognet i 1683 kun for den kongerigske del af dette, idet den slesvigske del, som tidligere anført slet ikke blev opmålt. For at få et mere rigtigt resultat, må vi da have oplyst, hvor mange ottinger, der i 1683 hørte under kongeriget. Af sognets 80 ottinger (ikke 76,5) hørte 44 under den kongerigske del, og det bliver altså det tal, der skal divideres op i 918,7 tdr. land, for at få arealet af ottingen i V. Vedsted sogn. Dette bliver da 20,4 tdr. land, hvilket også passer bedre med de faktiske forhold. Efter udskiftningen i 1770-erne af både eng, ager og fælledd blev en ottingsgård i V. Vedsted på godt 50 tdr. land. Det dyrkede areal var da i 1680-erne på knap 40 % af sognet, og når man så tager i betragtning, at det kun var halvdelen af jorden, man dyrkede det enkelte år, så kommer arealet med korn helt ned på knap 20 % af sognets jord. Angående det dyrkede areal, så har det sikkert svinget en del gennem tiderne.

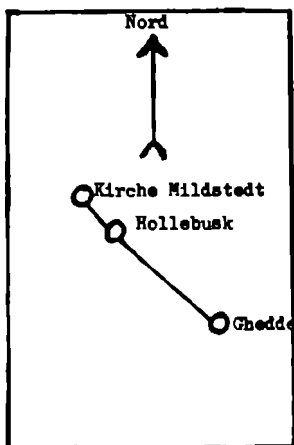
Oprindeligt var det vel kun tofterne, som udgjorde det opdyrkede areal af landsbyens jorder, og her havde hver mand sin egen del af de i oldtiden ret store tofter. Disse gårde med toft var vel det,

som man i hine tider kaldte et bol. Ned gennem middelalderen tog dyrkningen af mere jord et vældigt opsving, undertiden måske af den enkelte bonde, men vel ofte i fællesskab. Ved middelalderens slutning blev fællesskabet inden for landsbyens rammer stærkere, og det var ikke let for den enkelte bonde at opdyrke jord af forte, fællig eller hede på egen hånd. En dom afsagt i en sag, som netop gik ud på, at en mand i Rejsby sogn havde indtaget jord af fællesforten, viser, at det var så godt som umuligt at bryde ud af fællesskabets rammer.^{14b)} Ny jord blev atter opbrudt, og delt måske efter solskifte, men samtidig åd det grådige hav fra vest, så der var agerjord, man måtte opgive at dyrke, idet havets oversømmelser blev for hyppige. Den store tægt »Gåsmose« ses først at være opdyrket i 1600-tallet. Det vil derfor være ret umuligt at få det nøjagtige areal af ottingen, da denne i stedet for at være en arealenhed synes at være et fordelingsgrundlag.

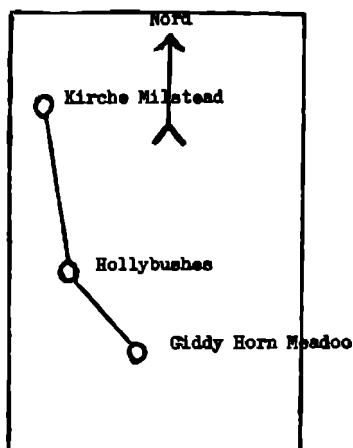
SOGNETS UDVIKLING GENNEM TIDERNE.

Det er ganske klart, at der i de første århundreder af vor tidsregning levede en endog meget talrig befolkning her på dette sted, hvor vi nu finder landsbyen V. Vedsted. De talrige fund fra romersk jernalder viser, at der på hele det højdedrags syd- rand, hvor i dag byen ligger, har ligget flere bopladser eller begravelsespladser, men også på højdedragets nordlige del har der været flere bopladser. Ligeledes har der sikkert været en ret betydelig boplads på det højdedrag, hvor nu Hviding kirke ligger ret syd for V. Vedsted. Dette store kultursamfund må i romertiden have spillet en ret stor rolle som forbindelsesled over havet med det den

gang så udbredte romerrige. Nu kunne man spørge, om dette samfund fortsatte med at bestå også efter folkevandringstiden, det vil sige 400—500-tallet. Det er vel svært i dag at besvare med blot nogenlunde sikkerhed, men der har dog ganske givet boet mennesker her efter år 500. Dog er der stor sandsynlighed for, at mange mennesker måske på grund af overbefolkning, i folkevandringstiden har forladt deres hjemstavn og deltaget i den angelsaksiske erobring af England. Hen imod midten af 400-tallet drog anglere og sakserne sammen med jyder mod vest og gjorde invasion i England. Medens man er nogenlunde sikker på, at anglerne kom fra Angel i Østslesvig, og sakserne kom fra Holsten, så er der mere tvivl om de såkaldte jydernes hjemstavn.¹⁵⁾ Der er dog en vis grund til at tro, at Slesvigs vestkyst har været hjemsted for disse jyder. For få år siden blev der ved fælles indsats af hjemstavnhistorikere fra både Slesvig og Kent i England gjort interessante studier i stednavneforskningen. Det viser sig ved nærmere undersøgelse, at der synes at være sket en overflytning af stednavne fra Slesvig til Kent. På Slesvigs vestkyst helt fra egnen syd for Ejdersted og til vor hjemstavn ved Ribe har man fundet omkring 50 stednavne, der på en eller anden måde har forbindelse med det engelske landskab Kent. Det er dog ikke alt, thi i sognet Mildsted ved Husum er der tre lokaliteter, hvis navne synes overflyttet til den førnævnte egn i England, og desuden er disse steders beliggenhed i forhold til hverandre, samt til verdenshjørnerne den samme som i hjemstavnen Slesvig.¹⁶⁾ Der er derfor grund til at tro, at også mennesker fra vor egn har været med i den store angelsaksiske invasion i England omkring midten af 400-tallet.

Husum, Tyskland.

Kent, England.

Skitse, visende stednavneflytning på folkevandringstiden fra Slesvig til Kent. Bemærk ligheden i lokaliteternes beliggenhed. (Studiet af stednavneflytningen skyldes læreren i Kiehne-Husum, titl. Mildsted, og hjemstavnsforskeren Jacob Karl Eggers fra Augustenkoog i samarbejde med lærer i Milstead i Kent, R. E. Black).

Foregik der den gang en udvandring fra bopladserne her, så skulle egnen dog snart få besøg af andre folkeslag, nemlig friserne. Det må vel anses for givet, at friserne ikke alene satte sig fast i egne syd her for langs Slesvigs vestkyst og de nordfrisiske øer, men at de også øvede en vis indflydelse på egnen her. Navnet Okholm i V. Vedsted sogn synes at være af frisisk herkomst. Forstavelsen i dette navn, Ock, er ret almindeligt i frisiske egne. Desuden findes der vest for Bredsted i Sydslesvig en landsby, der også bærer navnet Okholm. Man kan her vel kun gisne om, at friserne i en fjern fortid har sat sig fast på holmen vest for V. Vedsted, og været medvirkende til navnet samt

til den sørøverborg, som ifølge sagnet skulle have ligget her. Den anden lokalitet på denne egn, som bærer spor af frisisk påvirkning, er byen Ribe. Navnet Ribe er sikkert af frisisk oprindelse. I det gamle Edoms herred på øen Nordstrand i nærheden af byen Rungholt lå indtil stormflodskatastrofen 1362 en mindre landsby af navn Riepen, ligeledes skulle dette navn være ret almindeligt i frisiske lande længere sydpå. Ifølge Kinck skulle navnet Riepen være en almindelig benævnelse for et distrikt, der hørte ind under en større landsby.¹⁷⁾ Da Ribe blev anlagt, var denne kun en handelsplads, et distrikt, der hørte ind under et større kultursamfund, sandsynligvis V. Vedsted. Stednavneforskerne er dog senere kommet til et andet resultat end Kinck, angående tydingen af navnet Ribe. Der menes nu, at det frisiske og nordtyske ord Riep må antages at være et latinsk låneord Ripa, »Flodbred«. Om Ribe så blev anlagt på det sted, hvor den nu ligger, er måske tvivlsomt. Men der er ingen tvivl om, at hvis friserne har anlagt Ribe, så må stedet findes i nærheden af et daværende vandløb, thi friserne var et handels- og søfolk. Den gang var Ribe å nordgrænsen for Hviding herred, men den var også nordgrænsen for sognet V. Vedsted måske helt til en gang i 1100-tallet, da Ribes betydning blev mere omfattende. Landsbyen Øster Vedsted blev da udskilt fra V. Vedsted sogn og lagt under byen Ribe. Grænsen kom til at gå gennem en af oldtidens tofter, samt tværs gennem den lille landsby Ydre Bjerrum. Delingen blev foretaget, så V. Vedsted sogn fik et ottingstal på 80, og Ø. Vedsted fik et ottingstal på 40. Når man lægger disse to tal sammen, får man 120, og det er ottingstallet for Hviding sogn. I det hele taget synes tallet 40

eller 42 at kunne gå op i ottingstallet for flere af sognene i Hviding herred.

Endelig kunne man spørge om navnet »Dankirke« ikke kunne give et fingerpeg i retning mod, at her skulle være bygget en kirke efter den hedenske tids ophør. Det er meget muligt, at stormanden, der boede i nærheden af dette sted, en gang har ladet opføre en kirke oven på resterne af et eventuelt gudehov. De mange fund af hestetænder og lignende kunne vel tyde på ofringer, men det bliver fremtidens arkæologer, der skal afgøre dette.

Hele dette stærkt udviklede samfund synes at være gået til grunde ved en stor ulykke, hvor alt må være afbrændt. Man kan ikke lade være med at tænke på stormanden i Okholm, som gemte sin guldskat. Var det for at den ikke skulle falde i fjendehånd? Hvis man omkring år 1000 i historien skulle finde et årstal, om hvilket man ved, at der på det tidspunkt fandt plyndring sted, må det være året 1043.¹⁸⁾ Dette år udplyndrede og ødelagde venderne Ribe, så da er det sikkert gået slemt ud over egnen her. Ligeledes må det være på det tidspunkt, at Ribe er anlagt på sit nuværende sted, hvis en flytning har fundet sted. V. Vedsteds storhedstid var forbi, men på det højdedrag ret syd for landsbyen, og på hvilket Hviding kirke nu ligger, samledes endnu i århundreder egnens bønder og stormænd på Hviding herreds tingsted. Her forbi og ret lige i vestlig retning gik en oldtidsvej, som førte ud til udskibningsstedet på Hviding Nakke, der endnu i middelalderen og senere havde stor betydning for skibsfarten på disse egne. Bønderne her kom dog snart i større og større afhængighedsforhold til den nu stærkt voksende by Ribe, og efterhånden blev denne bys kirker og klostre ejer af

flere og flere af V. Vedsted sogns gårde. Lige før reformationen i 1536 hørte 72 % af sognets gårde til kirker, klostre eller andre gejstlige institutioner i Ribe. Dette tal skulle altså være den riberhusiske del af sognet. Tallet blev dog formindsket en del efter reformationen, idet en del gårde atter gled til Slesvig. Det skete da det tidligere Skt. Hans klostres gods, efter at have været på flere hænder, i 1616 havnede hos den rige og berømte statholder i Slesvig, Gert Rantzau. Han lagde dette gods ind under et af sine godser, nemlig Lindeved sydvest for Flensborg.¹⁹⁾

For dette sogns bønder blev forholdene stedse forværret ved hyppigere stomfloder og uhyggelige sandstorme, så der var ved middelalderens slutning intet tilbage af storhed, hverken i form af herregårde eller storbondegårde, for det meste kun armod og fattigdom.

*

Nu kan der sikkert indvendes mangt og meget mod denne fortolkning af udviklingen i sognet, måske er beviserne for de forskellige hypoteser undertiden vel spinkle, men dette er et forsøg på at give en samlet redegørelse for sognets fortid ud fra den viden, som hidtil har været til rådighed. Skal der hentes større kendskab til den sikkert ret betydningsfulde rolle, som V. Vedsted har spillet i fortiden, da må spaden i jorden, for eventuelt at fravryste denne endnu større viden om vor hjemstavns fortid.

NOTER OG HENVISNINGER: 1) Fra Ribe amt 1925, s. 314. 2) Danckwert: Neue Landesbeschr. der zwei Herzt. Schl. u. Holst. 1652. 3) Fra Ribe amt 1958, s. 490 ff. 4) Fra Ribe amt 1925, s. 316. 5) Kendskabet til de fleste af foran-

nævnte steder, hvor der er gjort oldtidsfund, er fremkommet ved selvsyn eller ved oplysninger fra anden side. 6) Sønderj. stedn., Bd. 3, Tønder amt. 7) Fortid og Nutid, Bd. 4, s. 38 ff. 8) Fra Ribe amt 1925, s. 322. 9) Oplysningerne ang. ottingstal, samt sognets deling i henholdsvis slesvigsk og kongerisk del, hidrører fra det materiale, som gennem mange år er samlet fra V. Vedsted sogn. 10) Markbogen for V. Vedsted sogn, Rigsark. 11) Ribe Stiftamtts arkiv. Dokum. og breve vedr. fællessk. ophævelse og udskiftn. Landsark. Viborg. 12) von Stemann: Schleswigs Recht- und Gerichtsverfassung im 17. Jahrhundert (1885). 13) Gamle tingsvidner 1535—1736 fra godset Lindeved nr. 190. Landsark. Åbenrå. 14) Historisk Tidsskrift, 11. Række, 3. Bd. s. 185 ff. — Henrik Pedersens tabeller i »De Danske Landbrug« kan for den del af Ribe amts vedkommende, som ligger syd for Kongeåen, ikke bruges som grundlag for nogen beregning, da der i alle de derværende sogne findes slesvigske gårde, hvis jord ikke blev opmålt i 1683. Ligeledes er ottingstallet for sognene i Hviding herred ifølge stiftsregistret af 1599, der findes trykt i Sdrjy. årb. 3 r., 1 bd., heller ikke det rigtige, idet der er flere ting, som her spiller ind. Blandt andet er i intet tilfælde præstegårdens egen jord medtaget. 14b) von Stemann: Schleswigs Recht- og Gerichtsverfassung im 17. Jahrhundert (6. Nov. 1676). 15) Danmarks Historie, Bd. 1 af Johannes Brøndsted. Side 515. 16) Mildstedt in Husum und in Kent; avisartikel i »Nordfriesische Nachrichten«, den 10. maj 1961. 17) Ribe bys historie af J. Kinch. Side 4. 18) Samme. Side 12. 19) Alle oplysninger ang. det lindevitske gods er hentet fra det gennem årene indsamlede materiale desangående.

Sogneskellet mellem V. Vedsted og Ø. Vedsted

I sin foranstående interessante artikel omtaler Svend B. Troelsen bl. a. fastsættelsen af sogneskellet mellem V. Vedsted og Ø. Vedsted og hævder, at det nuværende skel ikke er det oprindelige, men at det er fastsat engang i middelalderen, rimeligvis i 1100-tallet. Ligeledes mener han, at V. Vedsted sogn indtil da omfattede Ø. Vedsted og Ribe, så Ribe å var dets nordgrænse.

Mon det sidste nu også kan være rigtigt, hvis vi tager ordet sogn i almindelig forstand, som det område, hvorfra man søgte til en fælles kirke?

Ribe fik sin kirke som den første i det nuværende Danmark. Vi må også huske, at der endnu ikke — hvis det nogen sinde sker! — er ført bevis for, at Ribe oprindeligt har ligget et andet sted. Ribe må have udgjort et sogn længe før V. Vedsted.

Angående skellet mellem Ø. Vedsted og S. Farup er der sikkerhed for, at det nuværende ikke er det oprindelige, men at det heller ikke er fra 1100-årene. Det blev sat kort efter middelalderens slutning. Hvor meget det afviger fra det oprindelige skel, ved man ikke, men som det fremgår af det følgende, afviger det i alt fald en del, så meget, at

der kunne blive anledning til strid derom. Noget før 9. feb. 1547, antagelig engang i 1546, red sandemænd markskel mellem de to byer. Dette skel var samtidig sogneskel. Kinch synes at mene, at Ø. Vedsted har været en del af Ribe domkirkes sogn fra de ældste tider. 1288 nævnes det på en sådan måde, at det i alt fald ikke synes at have hørt under V. Vedsted sogn, idet der tales om gods »i Vedsted sogn og i Ø. Vedsted«. 1403 hører det under Ribe. 1547 nævnes Vedsted i Riberby sogn.

Det skel, sandemændene satte, tilfredsstillede ikke beboerne på dets to sider. Der blev trætte om det. Og 9. feb. 1547 skrev hertug Hans den Ældre til Johan Reventlow til Gram og hans medforordnede, amtmændene i Tønder og Haderslev og andre gode mænd, der skulle ride og besigtige skellet mellem Osterwestede og Søndre Farrup, at de skulle tage til Ø. Vedsted førstkommende palmesøndag for den følgende mandag at sætte skellet og søge at udjævne striden i mindelighed eller ved rettens hjælp. Hvis alt glippede, skulle der gøres indberetning til hertugen om alle forhold, og hertug Hans ville så på parternes videre anmodning lade udgå, hvad ret er. Skellet blev dog ikke sat denne påske; der kom forhindringer.

Skelridningen blev da udsat til søndag quasi-modogeniti (17. april). De hertugelige ridemænd mødte ganske vist, men da de kom til skellet, kom hr. Erik Eriksens foged og meddelte, at hr. Erik og Gabriel Gyldenstjerne var udenlands, så fogden ikke kunne fremlægge det dokument og bevis, som hans herre, hr. Erik, havde på skellet, hvorfor han bad om, at sagen påny måtte udsættes. Hr. Erik Eriksen (Gyldenstjerne) er søn af lensmanden på Riberhus, Erik Nielsen til Thim. Skønt de forord-

nede ridemænd ikke så modpartens bevis, besigtede de overalt skellet uden dog helt at kunne klarlægge, hvordan det forholdt sig med dette. Dog konstaterede de, at der skete Westede (Ø. Vedsted) nogen uret, men de ville ikke afsige dom herom. Senere bad Ø. Vedsted hertug Hans om en bekræftelse af denne konstatering, og den tilstillede han dem den 29. feb. 1548. På det tidspunkt var sandemændenes grænsedragning altså ikke ændret. Dog må sagen vel have fået sin afslutning kort efter.

H. K. Kristensen.

(Kinch: Ribe I 99, 545, 558. Emilie Andersen: De hansborgske registranter II, 357, 367, 467).

Et snapstingsdrama i Eskelund 1677

Ved Vald. Andersen.

1677 holdtes Malt herreds snapsting 13. januar, den første tingdag i det nye år. »Denne herreds snapsting«, som herredsskriveren år efter år bemærker i tingbogen, var måske mere en markering af den overståede jul end begyndelsen på det nye år. Iøvrigt har betegnelsen *snaps* jo en uklaret betydning og har fået flere fortolkninger.¹⁾ I Ribe holdtes *drikting* efter jul og påske, og samme betegnelse kendes fra andre syd- og sønderjydske ting. Så meget synes sikkert, at snaps- eller driktinget opfattedes som indledning til den følgende retssæson, hvorfor der ved denne lejlighed iagttoges mere formelle sager, i Ribe således oplæsning af stadens vedtægter (bursprog). Det er vel ikke usandsynligt, om man i overensstemmelse med tidens almindelige skik lod en sådan tingdag, hvor kravet om fred og fordragelighed var blevet fremholdt, slutte med bægerklang, hvorved navnet *drikting* jo samtidig får en vis forklaring.

Ved Malt herreds ting synes man heller ikke at have beskæftiget sig med større sager 13. januar 1677. Alligevel var det blevet hen på aftenen, inden

Niels Pedersen og *Peder Hansen* fra Gjerndrup var kommet på deres heste og var undervejs hjemad fra tinget, der på den tid synes at være holdt nær Tirsland i Brørup sogn.²⁾ Inden længe blev de to Gjerndrup-mænd indhentet af *Jesper Andersen* i Eskelund og hans broder *Jens Andersen* i Hulvad, og de fulgtes nu ad. Man havde været til snapsting, og ingen af mændene var vel helt ædru. »Langs ad vejen faldt nogen u-kvemsord, indtil vi kom vesten til Morten Olesens gård i Eskelund og ville ride ind i Niels Jensens toft, og så ride vesten om Eskelund og hjem. Men lidt før vi kom til toften, vendte Jesper Andersen sin hest om og sagde til Peder Hansen mange u-kvemsord: Du est kongens og kirkens tyv, det, djævelen farer i dig! Da svarede Peder Hansen: Hvem da giver, at han farer i dig selv, så sandt du løj! I det samme red Jesper Andersen fra dem og ind i Niels Jensens toft, stod af hesten og blev stående i gabet (leddet) til toften og hvinglede med sin kæp og bød an. Så stod Peder Hansen af sin hest, og Niels Pedersen ligeså, og de spurgte ham, hvad sligt skulle betyde. Lad os komme igennem toften, vores vej hjem i Jesu navn! Da lod han sig noget sige, men da de ville sidde til deres heste igen, løb Jesper Andersen til Peder Hansen med sin kæp og slog ham nogle slag på hans ryg. Så slap Peder Hansen sin hest, og han og Jesper Andersen fik »hinanden i deres hår« og faldt til jorden. Da havde Jens Andersen forladt dem og var redet ind i Eskelund, men nærværende var Niels Pedersen samt Iver Olesen fra Gjerndrup, som var kommet til. De stod af deres heste og bandt dem ved gærdet. Nu kom Jens Andersen tilbage, og han tog fat i Jesper og løftede ham oven på Peder Hansen. Da sagde Iver Olesen til Jens Andersen: Befat dig ikke

med dem, men hjælp til at skille dem ad, at enhver kan komme til sit. Og da de fik dem skilt ad, gav de hinanden af munden. Og da sagde Gjerndrupmændene til Jens Andersen: For Jesu døds skyld, skil os ved ham! Men han svarede nej, for så skulle han selv slås og slides med ham. Da de kom lidt nærmere op til Niels Jensens gård, greb Jesper Andersen og Peder Hansen igen hinanden i håret og kom omkuld på jorden. Niels Pedersen ville tage deres hænder af hårene, men så fik Jesper Andersen Niels Pedersens højre tommelfinger i sin mund, så han måtte råbe om redning. Så kom Iver Olesen og hjalp ham hans finger af Jesper Andersens mund, og Niels Pedersen vidste ikke, om han havde sin finger eller ej. Nu bed du mig som en hund, fordi jeg ville skille eder ad og hjælpe til rette! sagde Niels Pedersen. Så gik de lidt videre og kom til den søndre ende af Niels Jensens lade, men nu blev Jesper og Jens Andersen borte og var borte en kort tid. Peder Hansen ville tage sin hest, men kunne ikke finde den. Da kom Jesper Andersen igen råbende imod dem, og Niels Pedersen gik imod ham for at tale ham til rette, men nu havde Jesper en økse i hånden, som han truede med og sagde: Var det ikke nok. Så slog han Niels Pedersen på højre side af hans hoved, så han faldt til jorden. Da han igen kom til sig selv, sagde han: Nu fik jeg noget, det skal jeg mindes! Han tog på jorden for at finde sin handske, men fik i stedet fat på øksen, som han beholdt hos sig, da han frygtede, Jesper ellers skulle bruge den igen. Derefter gik Peder Hansen ind ad Niels Jensens tofteled i gården. Siden så de ham ikke.

Niels Pedersen og Iver Olesen gik tilbage til deres heste, hvorefter de råbte efter Peder Hansen

mange gange, men fik intet svar. De red til Niels Jensens vindue og spurgte, om Peder Hansen var derinde, men de vidste intet af ham at sige. Nu blev Niels Pedersen hos Niels Jensen og hustru, mens Iver Olesen red rundt i byen for at lede efter Peder Hansen uden dog at finde ham. Så red de hjem til Gjerndrup.

Den næste morgen fandt man Peder Hansen liggende død i Niels Jensens gård, fastfrosset i vand og is. De tilkaldte synsmænd fandt ved siden af den døde et stykke stangjern, hvilket var brugt til at give Peder Hansen hans død og bane.

*

På tinget 14 dage efter tilstod Johanne Jespers i Eskelund manddød og bane på sin mands, Jesper Andersens, vegne. Delefoged Jep Nielsen i Jernvedlund påkrævede herredets sandemænd, som skulle gøre deres toug på Viborg landsting angående Peder Hansens død. Der afhørtes vidner, og Jens Andersen forklarede, at de på hjemvejen var kommet i skænderi om kirketjenden. Jesper Andersen havde sagt, at Peder Hansen havde lagt dem for højt. »Du har din rigdom af den store skæppe, du kirkens tyv, din hund!«

Med denne troværdige motivering for drabet bliver tingbogen tavs om sagen, og vi hører ikke mere om snapstingsdramaet før 1690, efter 13 års forløb. I mellemtiden kunne vi se lidt nærmere på de implicerede.

Peder Hansen var søn af Hans Christensen i Gjerndrup, en anset mand, som havde været delefoged til Riberhus og var broder til Jørgen Christensen på Brørupgaard. Deres fader var Christen Jørgensen, Gjerndrup, der nævnes 1620 og ligeledes var delefoged. Hans Christensen oplevede sønnens

drab, men døde i oktober 1677. Boets værdi var 358 rdl., og der var 167 rdl. til deling mellem arvingerne, et udtryk for hjemmets mere end almindelige velstand. Da der ikke ved skiftet omtales arvinger efter Peder Hansen, har han næppe været gift. Men slægten, han tilhørte, var ret fremtrædende repræsenteret i egnen, og med disse slægtninge til den dræbte havde drabsmanden, som det vil fremgå af det følgende, et mellemværende.

Jesper og Jens Andersen var sønner af Anders Jespersen, der havde haft et boel i Bobøl, Føvling sogn, men var død under svenskekrigen. Da husbonden, Bagge Baggesen i Ribe, eftersøgte arvinger til at overtage Herman Jespersens ledige boel i Bobøl, var Jens og Jesper Andersen indstævnet, men ingen af dem ville fæste stedet. Der var på den tid andre muligheder for en ledig karl. Krigen og navnlig den ledsagende pest havde tyndet stærkt ud blandt egnens befolkning. Oluf Jepsen i Eskelund døde af sygdommen, mens hans hustru Johanne overlevede og blev gift med Jesper Andersen.

I den nordre gård i Hulvad var der 19. januar 1677 holdt skifte efter sal. Peder Christoffersen Skytte, og ved denne lejlighed kunne Jens Andersen præsenteres som børnenes tilkommende stiftader. Altså var han, da omtalte begivenhed fandt sted, endnu ikke i besiddelse af gården, men han blev gift med enken, Maren Mortensdatter, som hermed indtrådte i sit 3. ægteskab. Jens Andersen havde Hulvadgården i mange år og var vist, bortset fra nogle slagsmålsaffærer, en respektabel mand. Det kan nævnes, at en søn af Jesper Andersen, Anders Jespersen, siden blev gårdmand i Hulvad.

Det kan tænkes, at der mellem Peder Hansen i

Gjerndrup, som formodentlig havde overtaget sin part af faderens og bedstefaderens bestillinger og anseelse, og den nok væsentlig ringere stillede Jesper Andersen i Eskelund har været en vis social afstand. Følelsen af at være forurettet har da, befordret af brændevinen, fået Jesper Andersen til at tabe besindelsen, så han blev drabsmand.

På den tid, her er tale om, blev den, der havde begået et drab, ikke straks taget i forvaring af et offentligt retsvæsen. Retten fældede dommen, men det var ikke offentligheden, som i gammel tid krævede en drabsmand straffet, derimod den dræbtes efterladte arvinger eller slægt, der var de »rette eftermålsænd«. Fra at være simpel hævn med liv for liv var en vis erstatningspraksis blevet almindelig, nemlig at drabsmanden skulle betale en sum penge til den dræbtes familie.³⁾ Det var dog allerede i recesser af 1558 og 1643 blevet fastslået, at drabsmanden med liv for liv skulle betale for sin ugerning og, hvis han rømte, hvad der synes at være forudset, dømmes fra sin fred, mens hans ejendom, dog ikke jord, skulle deles med halvparten til den dræbtes nærmeste arvinger og halvparten til husbonden⁴⁾.

22. maj 1690 havde ridefoged og amtskriver Jens Christensen i Ribe indstævnet vidner angående sal. Jesper Andersen i Eskelund, »der på sær måde skal være kommet fra livet.« Som synsmænd havde Jørgen Jensen i Gjerndrup, Niels Christensen i Surhave, Niels Jensen i Eskelund og Peder Ibsen sammesteds 2. påskedag været tilkaldt for at syne den døde Jesper Andersen, hvor også herredsfogeden var til stede, og man havde set, at den døde havde huden af på venstre kind og over øjet, var blå på ryggen og det højre lår.

Når amtsskriveren tog affære i denne anledning, skyldtes det utvivlsomt, at Jesper Andersen kunne antages for selv at have forskyldt sin død, hvis nærmere omstændigheder vil fremgå af det følgende. Hvis den døde selv havde været årsag til sin død, eksempelvis var omkommet i drukkenskab, regnedes han efter gammel retspraksis som selvmorder, og hans hovedlod, dvs. alt hvad han ejede, tilfaldt da hans husbond.⁵⁾ I dette tilfælde var det sr. Peder Bang i Ribe, som ejede gården i Eskelund. Var der udsigt til en sådan konfiskation, måtte andre eventuelle kreditorer være om sig for at få deres tilgodehavende af boet. Amtsskiver Jens Christensen optrådte på kongens vegne, idet han nu krævede »bøder, som sal. Jesper Andersen skulle have betalt til kgl. majst. for sit drab på Peder Hansen Staal for nogle år siden«.

Efter den gamle reces af 1558 var det husbondens pligt, at han lod en manddraber pågribe og straffe, hvis den dræbtes eftermålsmand ikke gjorde det. Og videre hedder det herom, at hvis husbonden forsømte dette, da skal — nu citeres Danske Lov fra 1683 — »Kongens amtmand eller foged, i hvis amt det er, det tilkendegives, at han skal forpligtet være at lade straffe manddraberens, og kongen tager hans halve boslod, som ellers var manddraberens husbond tilfalden.« Den følgende retssag skulle derfor dels skaffe klarhed over, om der var grundlag for at inddrage Jesper Andersens hovedlod, dels at finde ud af, hvem der i givet fald skulle have den, Peder Bang som husbond eller Jens Christensen på kongens vegne.

Om Jesper Andersens endeligt ville man sige, at han sidste langfredag havde været i Tuesbøl, hvor han var blevet beskænket, og om aftenen på hjem-

vejen var han faldet af hesten på vejen mellem Tuesbøl og Eskelund, hvor han blev liggende på jorden, indtil der kom nogle mænd fra Eskelund med to læs møg. De læssede møget af den ene vogn, hvorefter de fik ham på vognen. Hans ansigt var fuldt af jord og sand, og huden var afskrabet. Efter at være bragt hjem til Eskelund døde Jesper Andersen 2. påskedag. Dette var anklagen, som i givet fald var fældende. Heroverfor blev det hævdet, at han den pågældende dag havde været hos herredsfogeden i Holsted, men havde her intet fået at drikke uden lidt tøndeøl, hvilket bevidnedes af herredsskriver Anders Gregersen.

Den følgende vidneførsel og dokumentation måtte for den efterladte familie gå ud på at afvise anklagen for selvforskyldt død samt amtsforvalter Jens Christensens påstand om, at retten ikke var sket fyldst efter drabet.

Ved synet af den døde Jesper Andersen 2. påskedag havde herredsfogeden⁶⁾ spurgt hans søn, Anders Jespersen, og hans hustru samt broderen Jens Andersen, hvornår de havde i sinde at begrave den døde. De havde sagt, at de ikke havde nogen kiste, kun en egekiste, og den turde de ikke bruge.⁷⁾ Begravelsen kunne først blive næstkommende søndag. Så havde herredsfogeden sagt, at de først skulle spørge øvrigheden i Ribe, hvorledes de skulle forholde sig. De blev spurgt, hvorfor de så hastigt lod den døde begrave, og om de ikke havde givet præsten, hr. Morten Pedersen Lime, 8 rdl. for at kaste jord på Jesper Andersen, og om ikke præsten samme søndag havde holdt gudstjeneste først i Brørup kirke og sidst i Lindknud, skønt det skulle være omvendt. Anders Jespersen gjorde sin ed på, at han kun havde givet præsten 3 rdl. Også hr. Mor-

ten P. Lime var indstævnet, men mødte ikke i retten, hvilket han, som vil være kendt i herredets historie for sit ulykkelige levned og sin tragiske død, heller ikke i andre tilfælde plejede at gøre.

Det må antages, at man havde ladet Jesper Andersen begrave på sædvanlig vis efter skik og brug. Det var dog almindeligt, hvis der var knyttet kriminelle omstændigheder til dødsfaldet, at kisten skulle henstå i den åbne grav, indtil sagen var sluttet, og myndighederne tillod begravelsen, og det var nok dette forhold, der havde givet anledning til forannævnte ytringer. Imidlertid synes retten at have anset dødsfaldet som selvforskyldt, hvorfor der efter Jens Christensens forlangende holdtes registrering i boet.

17. juli 1690 havde Anders Jespersen indstævnet den dræbte Peder Hansen Staals arvinger og frænder, idet amtsskriveren jo havde hævdet, at der ikke af Jesper Andersen var opnået *frændefred* med den dræbtes frænder. Der fremlagdes følgende skrivelse: Kender jeg Rasmus Pedersen Staal, boende i Billum, at have akkorderet med den dannede Jesper Andersen i Eskelund og udi venlighed forenet om den drabssag og ulykkelige hændelse, som på min søstersøn, Peder Hansen (Staal, der altså var den dræbtes moders navn) af Gjærndrup, er begået, så han for så vidt mig angår, har forskrevet til sin visse tid at betale, hvorimod jeg igen lover for mig og mine arvinger, at aldrig enten mig eller mine børn skal klage eller anke på bemeldte Jesper Andersen for samme forseelse, men udi alle måder ham sikre veje og sti . . . o.s.v.
dat. Varde, 12. december 1680.

Ligeledes fremlagdes en forening mellem Jesper Andersen og Jes Pedersen i Tobøl, der var gift med

den dræbtes søster, Anna Hansdatter. Jes Pedersen skulle på sin hustrus vegne have 20 sletdlr. at betale i 3 terminer i løbet af 1 år.

Jesper Andersens familie gjorde endvidere gældende, at han ikke med forsæt havde dræbt Peder Hansen Staal. Desuden var denne blevet fundet død i eller ved Jesper Andersens gård (der var sammenbygget med Niels Jensens gård), hvorfor han ikke var uden skyld. Forøvrigt havde Jesper Andersen siden drabet færdedes som en fri mand både i kirken og uden for samt til tinge, ligesom han havde været kirkeværge — altså havde han ikke været fredløs. Og hans hustru havde jo ved Peder Hansen Staals grav på Brørup kirkegård tilstået drabet, hvorfor de påstod sig frikendt, ligesom de protesterede mod boets registrering og beslaglæggelse. Dette skriftlige indlæg var underskrevet af husbonden, Peder Bang. Herimod svarede Jens Christensen bl. a., at Jesper Andersen i mange år af egnens folk var regnet for fredløs, hvilket ingen nødværge-drabsmand havde behøvet at være. Amtsskriveren hævdede, at han »af hensyn til sig selv« måtte rejse tiltale og kræve bøderne betalt.

31. juli 1690 blev der ved herredstinget afsagt dom i sagen. Bøderne skulle betales, og halvdelen af boet skulle tilfalde kongen. Desuden skulle den betalte frændebod tilfalde kongen i henhold til D. L. 6.-6.-20., hvori siges, at der ikke måtte træffes aftale om frændebod, inden der var dømt i sagen. I modsat fald skulle boden tilfalde husbonden, og hvis denne intet foretog sig, da skulle øvrigheden tage boden. Denne bestemmelse var allerede givet i 1558 og igen ved en forordning 1589.

Ganske vist havde Jens Christensen, som nævnt, loven på sin side, hvilket herredsfogeden ved sin

dom havde henholdt sig til. Men der var tilbage en væsentlig hage ved sagen, som Peder Bang flere gange havde gjort opmærksom på: *Hvorfor havde det varet 13 år, inden Jens Christensen fremkom med sine krav?*

6. november 1690 var sagen igen for herredstinget, hvor delefoged Christen Thomsen i Hillerup repræsenterede Jens Christensen, som nu var indstævnet af Peder Bang. Delefogden havde indkaldt vidner, der skulle forklare yderligere om Jesper Andersens liv og færden efter drabet. Hans Sørensen i Eskelund havde tit hørt Jesper Andersen beklage sig over, at han havde slået Peder Hansen Staal ihjel, og ligeså vidnede naboen Niels Jensen. Delefogden spurgte, om ikke J. A. efter drabet havde søgt skjul i skoven og imidlertid hverken søgt kirke eller samkvem. At han kun havde stillet nogle af den dødes frænder tilfreds og, om han ikke i foråret efter drabet, når han gik efter sin plov, havde en bøsse med under sin kjol og en bøsse liggende i agerrenden. Dette kunne vidnerne fra Eskelund bekræfte. Videre kunne de forklare, at der gik 8 år efter drabet, inden J. A. var til alters i Brørup kirke, hvor han blev public absolveret (stod til åbenbart skrifte) for drabet. Sin bestilling som kirkeværge opgav han efter drabet, ej heller havde han siden været stokkemand eller brugt ved nogen rettergang. I over år og dag havde han gået »udi skov og skjul«. En del andre ting var kommet frem om Jesper Andersens liv og færden, og intet af dette var just til hans fordel. 18. maj 1674 var han ankommet til Skodborg kro »meget vel beskænket med en god rus og udi hans drukkenskab ladet mange unyttige ord falde, iblandt andet om den dannemand Niels Jessen, forvalter (forpagter) på

Skodborghus, om hvem Jesper Andersen havde lavet en smædevise, indeholdende en trussel om, at han skulle slå ham, »så vand skal flyde af hans øjne og ud af hans øren røde«.

*

Men hvordan kunne det gå til, at sagen om denne forsumpede og helt igennem simpelt placerede fæstebonde i Eskelund kunne komme til at strække sig over de mange år og først genoptoges ved mandens død?

Peder Munk i Surhave vidnede herom, at sagen i sin tid var bragt for landstinget, som havde sendt den tilbage for at få yderligere oplysninger, hvilket også skete. Men 24. august 1678 brændte samtlige akter i Søren Christensens gård i Gjerndrup,⁸⁾ »så de ikke havde middel til samme sag at føre.« Søren Christensen var nu død, men Peder Vognsen Selgensen, Brørupgaard, og Hans Hansen Haar, Ad-sersbøl, samt alle Brørup sognemænd kunne bekræfte rigtigheden af denne forklaring.⁹⁾

Videre om sagen kendes ikke. Jesper Andersens boslod var mistet for familien, men om den tilfaldt husbonden eller inddroges under kgl. konfiskation, kan vel ikke ses med absolut sikkerhed, men det er sandsynligt, at Jens Christensen i Ribe, som selv med flid samlede på bøndergods, blev den sejrende.

HENVISNINGER: 1) Jydske Samlinger 1. rk. 1. bd. 68 f. 2) Gørding-Malt herreders tingbog 27. 10. 1687. 3) Poul Johs. Jørgensen: Dansk Retshistorie, 226 f. 4) Danske Lov 6-6-1. 5) Ribe bispearkiv pk. 160, lægget 1614—16. 6) Andreas Nielsen Saabye. 7) Det var iflg. forordning af 7. november 1682 forbudt bønder at bruge ege-likkister. 8) Det var den dag, da Søren Christensen holdt fæstensøl med Berette Hansdatter, at Jens Nielsen Munk fra Nyby uindbudt kom ind i gården og afskød en bøsse, som antændte taget, så hele gården brændte. 9) Malt (Gørding-Malt) herr. tingbog.

Ondaften i Farup sogn

Af H. K. Kristensen.

Lundgård i Farup ved Ribe har i ældre tid båret det mærkelige navn Ondaften. Også dens beboere i gamle dage havde en ikke helt almindelig historie.

I matriklen 1688 kaldes gården Ond Aften, og en mark hedder Ondaftens ager. Forøvrigt nævnes der 1683 i det tilstødende Kærbøl en Ondaftens grøft. Ellers er navnet ret sjældent. Her i amtet er der vist kun et par steder mere, der hedder sådan, nemlig i Ekknud i Ølgod sogn, hvor en mark 1683 kaldes Ondaftenstægt, og i Bække sogn nævnes samtidig Ondaftens Fald.¹⁾ I Ødis sogn syd for Kolding er der både en Store og Lille Ondaftens ager og desuden en Ondaftens mose. Der fører en markvej fra Ødis by derud, og det er måske den, der oprindelig har heddet Ondaften. I Tønder landsogn har der været en nu forsvundet bebyggelse Ondaften, og i Grødsbøl i Vilstrup sogn syd for Haderslev fjord findes et stykke agerjord med navnet Ondaften. Endvidere nævnes en bebyggelse i Sydslesvig, en bro på Køge landevej, et »bundløst« sænk i en vej på Møn samt enkelte andre lokaliteter med den mærkelige betegnelse.²⁾

Det underlige navn æggede folks fantasi. Nogle sagde, stedet i Farup kaldtes sådan, fordi der en-

gang boede røvere der, som plyndrede vejfarende. Andre mente, det stammede fra en slags herberge, hvor man tit nødtes til at tage ind, når man kom ved aftenstid og ville ind til Ribe, men ikke kunne komme videre ad den dårlige vej for højvande.³⁾

Stednavneforskeren Gunnar Knudsen har i Danske Folkemål III givet en tydning af navnet. Det skulle da oprindeligt være gældende for en vej eller et vadested, »der er vanskelig [»ond«] at færdes på ved aftenstid.« — Er der så blevet bygget en ejendom ved denne vej eller dette vad, har den fået navnet hæftet på sig.

Denne forklaring passer godt på Ondaften i Farup. Gården lå lige uden for Ribe markskel ved den gamle Ribe-Varde landevej, som det ofte var omtrent umuligt at passere under oversvømmelser og i fugtige perioder. I en hekseproces fra 1641 mod Krøbbel Anna i Gæsteboderne i Ribe vidnes der om en stor storm og flod, som Alle Helgens dag (1. nov.) 1638 drev en mængde vand ind for Ribe. Netop da kom en ribeborger Chr. Lambertsen kørende med et læs varer. Klokken var mellem 8 og 9 om aftenen. Da væltede kusken Hans Farup med vognen og brækkede vognstjærten. Mens mændene læssede varerne på vognen igen, kom floden så stærkt, at de måtte skære tømme i stykker og hver på en hest søge at redde sig. Men de kom fra hinanden i mørket, og Chr. Lambertsen faldt af hesten og druknede. Det fremgår ikke af sagen, hvor det skete, men det illustrerer en ond aften. Forøvrigt bekendte samme Krøbbel-Anna; endog før hun lagdes på pinebænken, at hun med troldom havde været med til at rejse stormfloden for at få Chr. Lambertsen druknet, og retten i Ribe mente i fuld alvor, at denne fattige stakkel, der ikke kunne for-

sørge sig selv, formåede det og lod hende ende på bålet.⁴⁾

Ondaften hørte i 1500-årene under kongen. Gården var i Kristian III's tid fæstet af en mand, der hed *Peder Ibsen* eller rettere af hans hustru *Anne*, hun havde nemlig fået livsbrev på den, så efter mandens død sad hun stadig med gården. Hun blev nu gift med den Ribeborgmester *Jørgen Pedersen Juel*, som 1545 fik livsbrevet bekræftet af kongen.⁵⁾ *Jørgen Juel* døde imidlertid allerede året efter og lovsynges som »fuldkommen guddommelig«!⁶⁾ 1575 oplod enken fæstet af Ondaften til sin søn af første ægteskab *Hans Pedersen*, hvorefter hun døde, 79 år gammel. *Hans Pedersen* var en stor slagsbroder, bl. a. havde han såret to svogre, undsagt en tredje og overfaldet sin moders svend. Den 21. feb. 1600 blev han selv dræbt. Man kender ikke de nærmere omstændigheder, men tager næppe fejl ved at antage, at han atter havde været indblandet i slagsmål.⁷⁾

1610 og 1613 nævnes *Jep Borg* på Ondaften. Denne mand var 1577 en af Ribes købmænd, som drev handel på Hamborg. Han var en tid foged for den voldsomme *Movrids Podebusk* til Kørup, der var stor ejendomsbesidder i Ribe, hvor han bl. a. ejede *Korsbrødregård*, men ved sine evindelige stridigheder og sin lovløse færd blev almindelig forhad. *Jep Borg* havde en søn, *Harder Jepsen*, som voldte faderen stor sorg, idet han en nat i 1593 løb grassat omkring i gaderne med draget væрге under hujen og skrigen. Under forsøget på at afvæbne ham, stak han to vægtene ihjel med knive. Det vakte den største afsky og rædsel i hele byen, og da morderen førtes til Galgebjergene, skete det under bevogtning af 100 bevæbnede borgere. Egentlig skulle

han have været levende radbrækket, men benådedes til først at få halsen knækket med hjulet og derefter lemmerne, hvorefter han skulle parteres, lægges på fire stejler og få hovedet sat på en stige.

Det er forståeligt, om faderen efter dette søger ud af byen. Antagelig fæster han Ondaften 1600 efter Hans Pedersens død. Som nævnt er han her i alt fald 1610, da han optræder som vidne i en hekseproces. Det var i sagen mod Ingeborg Harchis. Han fortalte, at for 26 år siden, 3 uger før jul, sendte han sin svend Lauritz Rasmussen ud for at opkræve tilgodehavender hos forskellige, og da svenden krævede Ingeborg for 9 mark danske, hun skyldte for 9 lybske øltønder, nægtede hun at betale, så stævnedes han hende, og Ingeborg lovede da svenden, at han »skulle få en skammelig færde«. Svenden kom hjem og klagede over, at Ingeborg havde lovet ham ondt, hvortil Jep Borg sagde, at han bare »skulle give sig tilfreds«. Men netop samme dag blev svenden udplyndret og slået ihjel, »og skildte Jep Borg derved af med 800 daler, foruden hans regnskab han var udi.« Nu, de 26 år senere, er Jep Borg altså blevet klar over, at det egentlig ikke er morderen, han først og fremmest kan takke herfor, men Ingeborg Harchis. Hun havde lavet det sådan med trolddomskunster. For det, de høje dommere så efter ved en hekseproces, var følgende to forhold: Har anklagede lovet nogen ondt, og er det derefter dennem vederfare? Og det kunne jo siges at være tilfældet her — om Jep Borg huskede ret!

Også i en senere hekseproces, mod Anna Lourups 1613, optræder Jep Borg i Ond Aften. Anna Lourups havde været inde i gården for at tigge. Hun blev da vred over, at de gav hende sur mælk,

hun truede og sagde, »deres mælk skulle ikke blive sur efter deres køer efter denne dag.« Og hvad skete? To køer døde og en blev syg. Jo, der hænder altid noget, når man venter længe nok!⁸⁾

Efter ham har *Peder Ibsen* nok overtaget fæstet. Han er vistnok en brodersøn af den tidligere fæster *Hans Pedersen*. Han er her, da stormfloden natten mellem den 11. og 12. oktober 1634 anretter sine frygtelige ødelæggelser. Herom fortæller rådmænd *Anders Pedersen Spandet* i sine optegnelser: »Peder Ibsen i Ondaften og hans hustru *Karen*, som tog hendes datters barn og bandt det til sig, og to unge mennesker, deres sønner, bleve, og al deres formue, som var stor, blev borte. Gud nådelig se til og vær os nådig!« — »Blev« vil her sige, at de druknede. Ganske vist opføres *Peder Ibsens* navn endnu i lensregnskabet 1634—35, men det er jo også først i okt. 1634, ulykken sker. I tre år bevilges gården fri for alle afgifter, både landgilde og skatter, så husene er sikkert ødelagte eller stærkt medtagne.⁹⁾

Den nye fæster flytter fra gården næsten med det samme. I lensregnskabet 1636—37 ser man, at *Kjeld Hansen* fæstede den halvgård *Undaften*, som *Claus Therkildsen* ham oplod. *Kjeld Hansen* gav 20 rdl. i indfæstning. Gården kaldes nu en halvgård, mens den i tidligere regnskaber kaldes 1 gård, dvs. en helgård.¹⁰⁾ Det er ikke rigtigt, når det 1638 siges,¹¹⁾ at *Ondaften* er 3 »ufuldkomne gårde«. Derimod kan det nok være rigtigt, at den har sin ager og eng »omlot« (indhegnet), som der fortæles videre. I hvor lang tid *Kjeld Hansen* har klarret sig som fæster, ved jeg ikke, men senere, vel efter svenskekrigene og pesten, bliver den uden fæster lagt ind under *Riberhus'* ladegård og sandsyn-

ligvis drevet sammen med denne. Således synes forholdet at være ved matriklen 1688. Ladegården med en hel del krongods var på det tidspunkt forpagtet af amtsforvalteren *Jens Christensen*. Ved en del ejendomme i Farup sogn angiver matriklen, at de hører under Riberhus ladegård. Riberhus og Kgl. Majestæt ejede bøndergods vidt omkring i amtet, kun i Farup sogn nævnes noget som liggende under ladegården. Det må sikkert være det, Jens Christensen har forpagtet. Det omfattede 12 gårde og bol i Farup by, 1 gård i Kærbøl, 5 i Kirkeby samt Ondaften. Selve Ondaften sattes til omtrent 6½ td. hartkorn. Mellem 1688 og 1692 købtes gården af amtsforvalteren.

Jens Christensen var i 1684 blevet amtsskriver og 1687 tillige ridefoged over Riberhus amt for endelig 1690 at udnævnes til amtsforvalter. Han giftede sig 18. feb. 1691 i Ribe med Anna Cathrine Lund, der var enke efter ritmester og tolder i Ribe Frederik Hausmann, død den 28. april 1689 af de alvorlige brandsår, han havde pådraget sig ved operahusets brand på Amalienborg. Hausmann var vist en søn af amtsforvalteren i Segeberg og hustru Margrethe v. Pape, Frederik IIIs elskerinde, ophøjet til friherreinde af Løvendal.

Anna Cathrine Lund var i sit første ægteskab vant til at føre stort hus, og selv om der efter mandens død blev gjort udlæg i boet for resterende skatter, har hun sikkert været et godt parti. Også Jens Christensen var en endog meget formuende mand. 1692 fik han for sig og hustru samt arvinger brev på at nyde samme privilegier som adelen og Københavns borgere på sit jordegods, hovedgården Stensgård på Fyn og på »hvis andre hovedgårdes jordegods, han sig i riget herefter lovligen kan

tilforhandle eller i gælds betaling overtage, i det mindste 200 td. hartk.« Samtidig fik han bevilling på, at hans gård uden for Ribe, kaldet Ondaften, nu herefter må kaldes Lundgård. Han har vist sat nye bygninger på gården, ligesom han gav den et nyt, finere navn, sikkert opkaldt efter fruén og for at ære hende. Hun tilhørte en Lund-slægt, der stammede fra Ulleruplund i Skærbæk, men i det sidste par slægtled boede som herredsfogder i Højer. Selv var fruén født i Tønder 31. marts 1661, hvor faderen dengang var herreds- og digefoged. Ondaften kom således til at bære den nye husfrues slægtsnavn.

Her havde amtsforvalterens nu bopæl, og her døde fru Anna Cathrine Lund den 18. maj 1693. Liget blev indsat i Farup kirke, men kun for en dag, idet det så førtes til Højer kirke.

Jens Christensen havde første gang været gift med Sidsel Andersdatter, og nu giftede han sig 3. gang (25. april 1695) med Dorothea Catharina Hedevig Gude, datter af Michael Gude, grevelig rantzausk råd og overinspektør. Hun var født på Lindevedgård i Sydslesvig og døde 11. okt. 1698 på Lundgård i barselseng, hendes lig overførtes til Stensgård. Selv døde Jens Christensen 5. december 1708 på Stensgård.

Han efterlod sig så mange skatterestancer, at kronen til dækning lod sig udlægge Stensgård. Med Anna Cathrine Lund havde han en eneste søn, Frederik Hein, der blev døbt 17. dabr. 1691. Han tilbagekøbte Stensgård, var en dygtig godssamler og administrator, blev endog etatsråd og kirkeinspektør og kom til at spille en ikke ringe rolle i vort amt som kirke- og jordegodsejer.¹²⁾

Efter Jens Christensens død havde børnene

Lundgård en kort tid, hvorefter *Otto Bjerrum* vist overtog den. Han har den ialtfald 1711, men omkring 1720 købes den af sognepræsten i Farup, *Jørgen Iversen Ravn*, thi 1722 stod hans datter *Kirstines* bryllup med *Mads Termansen* i *Kærbøl* her på *Lundgård*. *Ravn* er født i *Gammel Haderslev* 1669 som søn af sognepræsten der, blev præst i *Farup* 1695 og første gang gift med formandens enke, *Gunder Vindfeld*, og anden gang med *Anna Marie Eisbøl* fra *Haderslev*, hvis fader var foged i *Tyrstrup herred*. 1731 brændte præstegården, men præsten var »uforsagt«, som *P. Rhode* skriver; han boede »tryggelig« på *Lundgård* og overlod til eftermanden at opbygge præstegården. *Ravn* blev til sidst provst, havde non til eksamen, men som landmand var han meget bjærgsom. *Ribe* by havde under kvægsygen udstedt forbud mod, at landsbyernes sygdomsbefængte kvæg blev drevet sammen med købstadens. Men hr. *Jørgen* rettede sig ikke efter det. 1725 tog byen ligefrem dom over præsten for at få ham til at holde sine dyr fra *Ribe bymarker*, særlig fra *Galgemarken*, som han kaldte »*Heerstrasse*«. Heller ikke dommen respekterede han, så byen til sidst måtte klage til kongen. Hr. *Ravn* døde 1734, hans enke overlevede ham længe og døde den 1. marts 1759.¹³⁾

Da var gården allerede i den slægts besiddelse, som skulle komme til at eje den gennem adskillige generationer, nemlig *Vindfeld-erne*. De forøgede *Lundgårds* område. 1769 dreves en af sognets rantzauske gårde under den og senere kom endnu mere til.¹⁴⁾

NOTER: 1) H. K. Kristensen: *Øster Horne Herred* 315.
2) *Sønderjyske Stedn.* I 133, 176. *Danske Folkemaal* III 1929.

- 3) M. K. Sørensen: Bidrag til en Beskrivelse over Farup Sogn (Jy Saml VIII 16). 4) D. Grønlund: Mennesker brændt i Ribe for Hexeri (1780). 5) Da Mag 4 r I. 6) Kinch: Ribe II, 1884, 60. 7) Anf. st. 61. 8) Grønlund anf skr. Kinch: Ribe II 169, 199. 9) Kinch: Ribe II 61, 338. Riberhus Lensregn. 1634-35. 10) Riberhus Lensregn. 1636-37, indfæstn. og sagefald. 11) Præsteindberetn. til Ole Worm 1638, Da Sml 2.r IV. 12) F. C. Sommer: Slægten Astrup 112, Mat. 1688, Bloch og Smith: Ribe Borgere (Arb Ribe 1928, 83f.) 13) Trap VIII 633, M. K. Sørensen anf skr. 18, P. Rhode: Haderslev Amts Beskrivelse 468 f., Wiberg Præstehist I, O. Smith: Næringslivet (Ribe Bys Hist. 1660-1730, 264). 14) Trap VIII 633, M. K. Sørensen anf. skr. 18f.
-

En noget ualmindelig skolefundats fra Varde landsogn

Ved Ole K. Jessen.

I de nærmest følgende år efter udstedelsen af skoleloven 1739 blev der i næsten alle amtets sogne oprettet skoler og af sognets største lodsejer og sognepræsten udfærdiget en skolefundats, som indsendtes til stiftsøvrighedens godkendelse.

Der var dog visse undtagelser, heriblandt Varde landsogn. Største lodsejer der var Stephan Nielsen Ehrenfeld til sognets herregård, Lunderup, og tilige ejer af Nørholm og Endrupholm. Han var vrangvillig og durkdreven i at slippe uden om nye pålæg, og det ser også ud til, at han har haft held til at undgå bekostningen for sig og sine bønder og slet ikke startet nogen skole i landsognet. Han skriver til stiftsøvrigheden i Ribe og fremstiller de økonomiske forhold i landsognet så elendige som muligt. Det er ganske åbenbart, at han smører tykt på.

Det hedder bl. a. i skrivelsen: »De udenbys beboere, Varde menigheder tillagte, er både vidt adspredte og mesten ganske fattige og uformuende, så at det ville falde forældrene så tungt som børnene besværligt, om noget skolehus skulle sættes, og børnene i almindelighed søge, så som de få små byer, som går til Varde kirker, ligger i 4 herreder,

og ifald det giver våde åringer, er næringen slet af-
lagt for de fleste, som har mesten intet at leve af
end sorte gryder.« — Han foreslår derfor, at bør-
nene søger Varde danske skole som hidindtil. »For
skoleholderen at lønne er umuligt for bønderne.«

Det ser da heller ikke ud til, at der blev bygget
nogen skole i landsognet den gang. Senere — før
1793 — må der dog være bygget et skolehus i Fris-
vad. Det fremgår nemlig af indledningen i den ne-
denfor gengivne fundats.

Den er også skrevet under medvirkning af en
godsejer (eller administrator) af Nørholm og Lun-
derup. Men hvilken himmelvid forskel er der ikke
på de to mænds indstilling over for almueskolen!
Den ene vridende sig fra det, ængstelig for at kom-
me af med en skilling og ladende børnene, forøv-
rigt næppe mange, gå den lange vej til Varde, den
anden, kammerherre Christian Rosenørn og frue
Christine Marie Wormskiold, optaget af gennemfø-
relsen på bedste måde og selv betalende yderligere
af egen pung.

Man mærker, der er kommet »en ny morgenrø-
de«, den, som Johan Ludvig Reventlow havde talt
om til sine bønder på Brahetrolleborg. Det er nu
den store reformtid, hvor reformmændene, brødrene
Reventlow, netop var meget fremtrædende del-
tagere i arbejdet for den lovgivning, der skulle re-
formere hele landets skolevæsen, og som også selv
tog fat som foregangsmænd, endnu før skoleloven
kom. 1783 havde Reventlow på Brahetrolleborg
gennemført et nyt skolereglement (fundats), og
hans broder, Chr. D. Reventlow, gennemførte med
få ændringer reglementet fra Brahetrolleborg ved
skolerne på grevskabet Christianssæde. 1792 blev
det stadfæstet af kongen.

Nogle år i forvejen havde han skrevet i »Minerva«: »Jeg ser den lykkelige tid i møde, i hvilken man ved børnenes undervisning i alle skoler vil anse forstandens og hjertets dannelse for vigtigere end udenadslæsningen, den tid, i hvilken man vel i skolerne vil anse undervisningen i religion for det vigtigste, men ikke for at betage børnene tiden til at erhverve de kundskaber, som de behøver til at blive nyttigere og lykkeligere mennesker i deres kald.«

Det lå i luften for de humant indstillede godsejere, at den ny tids frie bonde måtte have en ganske anden åndelig udrustning end fortidens ufri bonde. Det er hele denne indstilling, der præger ægteparret Rosenørns fundats. — Mærkeligt nok bærer den ikke stiftsøvrighedens påtegning om at være konfirmeret. Endvidere ser det ud til, at skolehuset kun har været i brug en kort tid, idet man er gået over til omgangsskoleholdere. Det havde man i alt fald i 1820erne.

Fundatsen lyder således.

FUNDATS

for Skolen, som ligger ved Frisvad, 1793, til brug for Børnene i bemeldte Frisvad, Mejls, Blaksmark, Rosengaard m. v. Paa det, at de nuværende Beboere i dette Skoledistrikt deres fornuftige og retsindige Foretagende i at sørge for deres Børns kristelige Opdragelse til nyttige Lemmer i Selskabet kan blive varig og den tilkommende Ungdom i Distriktet endog ved Forældrenes muligen forandrede Tænkemaaede bede vi undertegnede ærbødigst om Stiftets høje Øvrigheds Approbation paa efterskrevne Fundats.

§ 1.

Saasom Skole-Huset i Forbindelse med det sure Arbeide at læse for Børn, kan have noget Tiltrækkende for et til Skolemester dueligt Subject, saa maae nødvendig følge med

Samme, en nødtørfdig Underholdning, da kan Skolemesteren ved en eller anden for ham, som Landsby-Skolemester absolut til Næringsvei sørges for Livets Bequemmeligheder. Skolen tillægges derfor af den fælleds Hede, hvori Stamhuset Nørholm er største Lodseiere, 5 Tønder Hedejord, til Gaardsrum, Kaalhave og Tofte, paa hvilke 5 Tønder Land Huuset er bygt.

§ 2.

Disse 5 Td. Land indkaster Skoledistriktets Beboere Forvarlig med Grøvt og Dige, som Skoleholderen selv siden vedligeholder, iligemaade bryder, fælder, pløjer, udager Gjøden, saae (Sædekornet anskaffer Skoleholderen) og harver Skoledistriktet uden Betaling første Gang, siden har de intet dermed at gøre, end for saa vidt de af kristen Kærlighed og Skønsomhed imod en værdig Lærer for deres Børn selv finde for godt.

§ 3.

Hver af Skoledistriktets Beboere — liden eller stor i Henseende til Hartkorn — levere aarlig paa een og samme Dag, paa det at de kan blive forsvarlig stakkede under Sognefogdens Tilsyn og efter hans Tilsigelse 2 Læs Hede-Tørv, forsvarlige saavel i Henseende til Størrelse som Bjergning, hvilke de med det samme sætte i Stak ved Skolehuset, at deres Børn formedelst vaade Tørv derefter ej skal fryse i Skolen, og da det er billigt, at de Beboere, som have Heste og Vogn tillige foruden deres egen Skole-Tørv køre deres til Skolehuset som ej have Heste, saa kan de mellem sig selv aftale, hvor mange flere Tørv disse skal grave og røgte end de kørende, dog at da Arbejdet som de med Læsning og Stakning forrette, medens de andre køre, komme med i Betragtning.

§ 4.

Vel siger Forordningen, at der skal holdes Skole paa Landet baade Sommer og Vinter, men dette er vel nok kun at forstaa om Degneskolerne, da Degnene er, om ikke godt saa dog bedre aflagde end et saa lidet Skoledistrikt, som dette kunne formaa at aflægge deres Skolemester med, uden vilde det kun være smaa Børn, og de kan ikke gaa

alene til Skole, som Forældrene uden Velfærdsspilde hele Aaret kunde undvære fra deres Arbejde, men Forældrenes og Børnenes Nytte kan lettelig forenes, naar hvert Barn efter sin Fremgang i Kundskab fik et større eller mindre Stykke i Lærebogen med til Afsked fra Vinterskolen, hvorfor det i de første Skoledage af næste Termin skulde gøre Rede. Dersom Læreren er, som han bør være, saa kan hans Ros og Opmuntring, vel og mulig smaa Præmier opvække Flittighed og Stræbsomhed i Sommerlæsningen hjemme.

Derfor bestemmes Skoletiden hertil 6 Maaneder aarlig fra 1. Oktober til 31. Marts inclusive, og Skolelønnen samt Kost-Penge foruden ovenmeldte Hus og Jord til 16 Rbdl., siger sexten Rigsdaler.

§ 5.

At ligne disse 16 Rigsdaler efter Hartkorn synes ikke billigt, thi Børnetallet staar ikke altid i Proportion med Hartkornet, at ligne det efter Børnetallet vilde for mange mindre og fattige Beboere blive endnu mere byrdefuld, og vi synes altsaa, at den eneste billige Ligning er efter Beboere, hvad enten de har Børn eller ikke, dog med saa megen Hensyn til de mindre Jordbrugere, at en Mand med Hartkorn samt Heste og Vogn giver fuldt, en Mand med Hartkorn, men ingen Heste og Vogn $\frac{3}{4}$, og de øvrige $\frac{1}{2}$ mod de første.

§ 6.

Denne Skoleløn indkræver eller inddriver Sognefogeden uden Bekostning eller Ulejlighed for Skoleholderen hos Vedkommende og betaler ham samme mod Qvittering hvert Aars 1. Marts.

Sognefogeden er og Skolemesteren behjælpelig i at forhindre, at ingen Børn uden sand Fornødenhed bliver af Skolen, saa længe den holdes.

Skulde dem hermed møde Vanskeligheder, melde de det til Sognepræsten, som besørger de modvillige beregnede efter Anordningen.

§ 7.

Min Kone, som nærværende Ejer af Stamhuset, og jeg underskrevne Rosenørn Teilmann, eller den længstlevende af os give, saa længe vi lever, til denne Skole aarlig 4 Rdl.,

siger fire Rigsdaler i Betragtning af Rosengaard Øde, som bruges under Lunderup, hvilke Penge skal anvendes til Bøger være sig de almindelige til fattige Børn eller en og anden Lærebog, som Skoleholderen maatte behøve til Undervisningen, eller et eller andet nyttigt Skrift, Bibel-Ud- tog, Salmebøger, Ballings Husmoder og andre Slige, at ud- dele som Præmier for flittig og frugtbar Skolegang, bevist ved Lyst, Kundskab fornemmelig i saadanne Ting, som ere uundgaaelig fornødne til timelig og evig Lyksalighed, disse Penge udbetales i hvert Aars Snapsting i Varde til Sogne- præsten efter hans Opskrift og Regning, saa længe Hrr. Brorsen beklæder dette Embede overlades ikke alene Val- get og Tallet af Bøgerne, der skal købes og kan faas for disse 4 Rdl. til ham, men han ombedes at ville paatage sig dette Valg og besørge Bøgerne indkøbte.

Skolemesterens Pligt bliver det herimod ikke at modta- ge dette Embede, med mindre han besidder de Kundska- ber og den Sædelighed, at han fortjener de Unges Agt og Efterligning; han holder som meldt uden Udsættelse, hvad enten der er faa eller mange Børn i Skolen hver Søgne-Dag fra 1. Okt. til 31. Marts derefter Skole, altsaa 6 Maaneder, hvori intet maa hindre ham uden alene saadan Legems Svaghed, som dertil gør ham aldeles uskikket.

§ 9.

Han lærer Børnene ved at lempe sig i sin Læremaade efter enhvers Fatte-Evne, tydelig og grundig deres Kristen- dom, især den praktiske, iligemaade uden videre Betaling at skrive læselig, regne de fire Specics, og i det mindste Drengene Regula-Detri, alt i hele Tal, ligeledes er han og forbunden, om en eller anden Bog, som er skreven for at udbrede en eller anden nyttig Kundskab blandt Almuen, bliver ham leveret, da først nøje selv at gøre sig kendt med samme og dernæst paa den bekvemmeligste Maade søge at gøre den yndet af Skolebørnene og dermed bane den Vej og Indgang for dem.

§ 10.

Skoleholderen maa omgaas Børnene kærlig og retfær- dig, derhos alvorlig med Ømhed, naar det behøves og al- drig uden i Nødsfald at straffes med Haand eller Riis, un-

der dette Nødsfald forstaas Ondskab, Ejensindighed, Modvillighed, Skødesløshed eller Forstyrrelse for de andre Skolebørn i deres Læsning, saavel som virkelige Laster, naar Formaninger ikke har villet hjælpe, men ingenlunde Tungnemhed, Undseelse, Frygt eller barnlig Munterhed og Spøg, som vel ved passende Omgangsmåde skal raades Bod paa, men bruges Ris og Haand, da maa Børnene kunne føle det, dog at deres Ansigt og Lemmer bliver ubeskadigede, det er Forældrene uforment af og til at overvære Undervisningen i Skolen, dog har de slet intet at anordne eller rette langt mindre at overskænde Skolemesteren, hvilket vilde betage ham den Agt, Børnene ere ham skyldige, i Fald han skal gøre Nytte; derfor maa og Forældrene vogte sig for at laste Skolemesteren hjemme i Børnenes Nærværelse, saa længe han skal være Skolemester, om de end have Aarsag til at være misfornøjede med ham, men i Skolen er Børnene ganske under hans og uden for Forældrenes Befaling. Har Forældrene noget at klage over, melde de det til Skolepatronen og Præsten, som undersøger og faar Klagemaalene afhjulpne.

§ 11.

Hvad ellers Skole-Ordenen — Pigers og Drenges Adskillelse og Inddeling i Classer efter Kundskab samt Læremåden angaar, saa holde han sig i alt dette, den ham af Sognepræsten meddelte Instrux paa det nøjeste efterrettelig, under denne Instrux indfattes og foreskrives til de Protocoler, Skolemesteren bør holde over for Børnenes Skolegang, Fremgang i Kundskab, Opførsel og Aarsagerne til dette med videre.

§ 12.

Skolemesteren kan ikke opgive Skoleholdet, men naar han formedelst Legemstilfælde ikke kan eller formedelst moralsk Ufuldkommenhed ikke vil opfylde sine Pligter, saa kan Sognepræsten i Varde med Skolepatronens Viden ved 2 Mænd af Skoledistriktet hvert Aars Maj-Dag opsiges Skoleholderen, som i saa Fald skal være ude af Skolehuset med alt, hvad hans er, den 1. Okt. derpaa. Til denne Opsigelse er Sognepræsten ex officio berettiget, naar Skolemesteren ved Lærdom og Levned bliver Ungdommen til Forargelse i Steden for til Nytte, i Klage-Tilfælde under-

søger han med Skolepatronen Forholdet, og om ej anderledes kan rettes, undsiges Skoleholderen.

§ 13.

Dør Skoleholderen imellem første Oct. det ene og første Maj det andet Aar, maa hans Enke, med hvad hendes er, forlade Skolehuset første Oct. derpaa; men dør han imellem første Maj og første Oct. i samme Aar, bliver Enken i Huset til første Maj efter Dødsfaldet; besøger hun Undervisningen, indtil en anden er valgt, medens hun er i Huset, nyder hun Skolelønnen, i andet Fald ikke, men hun er for Huslejet, hun nyder, forbundet at give den ad interim eller for bestandig valgt, medens hun bor deri, Kosten, saa godt hun selv nyder den; for Frokost 2, for Middag 4 og for Aftensmad 2 Skilling dansk i Betaling.

Saaledes indstilles denne Fundats til Skoledistriktets Beboeres Underskrift og Samtykke, dernæst til Stiftsbefalingsmandens og Biskoppens Aprobation.

Kammerherre Rosenørn Teilmann, Nørholm.

C. C. Brorson, Sognepræst, Varde.

Laurids Christensen, Gaardfæster og Sognefoged, Mejls.

Niels Møller, Gaardfæster og Møller, Frisvad.

Og derefter Beboerne i bemeldte Byer.

Det er ret ualmindeligt at mærke en så venlig omtale af læreren, som i denne fundats. Som det mest almindelige fastsættes den vestjyske skoleform med skolegang i vinterhalvåret. Man bemærker den lempeligere ordning for de mindre bemidlede. Rosengård er en gård, der forlængst var lagt under stamhuset. Det er smukt, at besidderne finder det som påskud til støtte, så der ikke blev tale om almisser. Det er også bemærkelsesværdigt, at pengene skal anvendes til opmuntring og præmiering, såvel som til bøger til fattige børn og bøger for læreren. Kravene til læreren er forment smukkere og bedre end almindeligt i de gamle fundatser. § 9 minder næsten om Palladius' bekendte ord

om, at læreren skal gå blandt børnene og »lære dem børnelærdom med lyst og lempe.« Der stilles ligefrem kram om, at læreren skal indføre børnene i udvidet læsning, i biblioteksarbejde.

I § 10 findes fine bestemmelser om, hvordan læreren skal holde disciplin og straffe. Undervisningen gøres offentlig, men læreren beskyttes. Også bestemmelserne til gavn for skoleholderens eventuelle enke er usædvanlige eller slet ikke forekommende i fundatserne, der fremkom lige efter 1739.

Varde landsogns fundats af 1793 er præget af større forståelse, af rigere menneskelighed og flere moderne skoletanker end almindeligt. Man tager næppe fejl, når man tilskriver herskabet på Nørholm æren herfor.

(Fundatsen findes i pakken Skads herreds skolefundatser i Landsarkivet i Viborg. De indledende og afsluttende kommentarer er givet af H. K. Kristensen).

Smuglerhistorier fra Andst herred 1715 til 1719

Af John Kvist.

En gammel vrøvlehistorie beretter om en mand, der fortæller om et storslået gilde, han havde været til. Først ramsede han forskellige slags steg op, som de havde fået, men så kortede han historien af med at sige, at det var ikke noget imod det, de ikke fik. Man kan overføre denne historie til smugleriet ved den gamle toldgrænse. Mængder af smuglerhistorier har fundet vej til egnens tingsteder, men et langt større antal er aldrig kommet for retten.

Et særlig let passabelt område mellem Kongeå og Kolding å og forøvrigt også over sidstnævnte å i vadestederne ved Påby, Gelballe og Ejstrup og ned gennem sognene Seest, Skanderup, Hjarup og Vamdrup var meget yndet af smuglerne, og da bevogtningen med toldbetjente, de såkaldte vadstedeller åstedridere, på dette tidspunkt, da efterfølgende foregår, var meget ringe, så foregik der en ret kraftig smugling her.

I mørkningen den 18. sept. 1715 gik en flok af *Hjarup* bys kvæg mest stude, ialt 28, og græssede fredeligt på Hjarup overdrev et stykke fra sogne-

Den stærkt optrukne brudte linje er grænsen mellem kongeriget og hertugdømmet til 1864, dog lå der enklaver på begge sider, en slesvigsk enklave lå således i Seest. Bastrup hørte kirkeligt til Vamdrup, men var ellers slesvigsk. Senere, 1727, beordredes et nyt toldskel. Kolding å skulle danne det omtrent til Drabæks mølle, derfra skulle afmærkes et skel til Kongeåen ved Fårkrog.

skellet til *Vamdrup* og *Ødis* sogne ud for gården *Riglandseg*. Pludselig dukkede toldinspektørens folk fra Kolding op og attraperede hele studeflokken i den mening at drive den til toldstedet i Kol-

ding, men det gik ikke så let. Nogle af mændene fra Hjarup kom til og greb voldsomt ind. Toldbetjentene fik i hvert fald ikke kvæget med sig, og et par processer, den ene for Kolding byting, den anden for Andst, Jerlev og Slaugs herreders ting på Amhedegård i Egtved sogn blev følgen.

Ved Kolding byting den 23. sept. blev Hjarup bymænd beskyldt for at ville have hindret kgl. majestæts høje interesse mod toldsvig. Anklagen kom til at lyde på, at hver af dem skulle betale 50 rigsdaler til den kgl. kasse. Denne beskyldning og den deraf følgende strenge straf fik bønderne til at rejse en proces mod tolderne i Kolding. Knud Buck og medinteresserede i Hjarup lod den 11. okt. efter selve regimentsskriverens påbud indstævne postmester og kontrollør Jens Riis, toldereren Jens Hansens fuldmægtig Laurids Madsen Borck og toldinspektørens fuldmægtig Asger Solgaard, alle af Kolding, samt åstedsrideren Henrik Mandrach i Seest »for den formastelige gerning at ville have bemægtiget sig 28 stykker kvæg de hjarupmænd tilhørende, som gik i græs på byens mark, og i den henseende, at det var uretmæssig adfærd, søgt dom over dem og derved sigtet de personer, som aldrig havde været med, da kvæget blev optaget«. På tinget skulle de indstævnede på en helt anden måde få sagens rette sammenhæng at vide.

Tolderne mødte ikke på tinget hverken denne gang eller senere, men kun deres forsvarer. Knud Buck krævede derfor sagen udsat, men forsvareren protesterede, »såsom man ej haver tid og lejlighed med rejser og deslige at opvarte citanten (sagsøgeren), når behages«. Sagen gik videre. Den 25. okt. udnævnte retten fire uvildige synsmænd til ikke alene at syne de steder på Hjarup mark, hvor tol-

derne havde opbragt kvæget, men også syne alle de 28 stykker kvæg i overværelse af lodsejerne og toldbetjentene. Den 2. nov. aflagde synsmændene deres skriftlige beretning, og en række vidner afhørtes, hvilket tilsammen opruller hovedtrækkene i den besynderlige sag.

Synsmændene var Anders Hansen Risbøl i Asbo, formand, samt sognefoged Christen Kjeldsen i Kragelund, Jens Andersen i Skanderup, Jens Hansen i Horskjær og Peder Pedersen i Ø. Vamdrup. Deres skriftlige syn lyder: »30. oktober 1715 var vi underskrevne mænd på Hjarup mark for at besigtige og efterse stedet, hvor toldbetjentene ved Kolding told har bemægtiget sig en del kvæg de hjarupmænd tilhørende, som og samme kvæg af dem er bleven optagen, hvor da de hjarupmænd tillige mødte, som var Svend Christensen, Jens Christensen Snogdal, Knud Buck og Christen Madsen, som havde det omtvistede kvæg og var i tallet 28 stykker. Hvor da på åstederne hver for sig fremviste sit tilhørende af samme fæ, der vi havde tøvet efter toldbetjentene fra om formiddagen kl. 10 og til om eftermiddagen kl. 3, men ingen af dem indfandt sig ej heller nogen på deres vegne samme syn ved eller anrørende at være. Altså fremviste Jens Christensen Snogdal seks stykker, tre, som var sorthjelmet, to, som var kulsorte og en gråhjelmet. Dernæst fremkom Christen Madsen, som foreviste to kulsorte og to sorthjelmet. Knud Buck fremviste fire stykker, som han sagde sig at tilhøre, to ravnsorte og to sorthjelmet. Morten Sørensen fremviste fire stykker, to jerngrå, en sorthjelmet og en, som var meget rødagtig i farverne. Svend Christensen fremviste ti stykker, seks sorthjelmede, en kulsort med en hvid streg på den ene side, en sort, en grå-

hjelmet og en liden sort tyr med en hvid streg på den ene side. Samme ovenskrevne 28 stykker kvæg ville hjarupmændene aflægge ed på var de samme, som toldbetjentene havde villet bemægtige sig.«

»Dernæst begav vi os til det sted, som kvæget blev antruffet på Hjarup mark, for at efterse, hvor vidt og langt det var derfra og til Ræklands Ekk (gården Riglandseg), som ligger på den holstenske side, hvor vi bespurgte os med dets beboere om deres marker, hvor os da blev svaret, at den gjærde udenfor gården, der begyndte skjellet mellem dem og Ø. Vamdrup mark, hvor da var tilstede fire mænd af Ø. Vamdrup lodsejere, som var Peder Pedersen, Niels Pedersen, Iver Jensen og Hans Knudsen, som vedstode, at det var den rette skjel, som ermeldte Ræklands Ekk beboere os havde påvist. Så begyndte vi at måle fra bemeldte Ræklands Ekk og frem til den sted, som bemeldte kvæg blev antræffet, som var langt inde på Hjarup tilhørende grund og rettighed. Så målte vi først fra ermeldte gjærde først en del fædrift, som tilhørte ermeldte Vamdrup bys beboere, der og hørte under Jydland og Koldinghus amt, som var 46 gaid à tre alen hver gaid (gaid må her betyde stang lig en favn i længde). Endnu på samme mark, som var hegnet, befandtes at være 147 gaid à hver gaid tre alen. Så vedtog vi først skjellet mellem Vamdrup og Hjarup mark, som blev ligeledes i nøjeste eftersyn målt hen til åstederne, som kaldes Gårdsholt, som var det første sted, hvorfra bemeldte Ø. Vamdrup mark, og dertil var 86 gaid à hver gaid tre alen, andet sted af åstederne, som var endnu længere inde på Hjarup mark, Døfkjær kaldet, 30 gaid à hver gaid tre alen. Begyndte så fra ermeldte åste-

der og til den anden side hen til det markeskjel, der er mellem Hjarup og Ødes (Ødis) marker, hvor der fandtes at være 205 gaid à hver tre alen. Er så fra Rækkelands Ekks markeskjel og til ermeldte åsteder 500 gaid à hver gaid tre alen.«

For retten vidnede derefter Peder Pedersen, Nis Andersen, Iver Jensen og Hans Poulsen alle af Ø. Vamdrup, at så længe de kunne mindes, og nogle af dem kunne mindes i mere end 50 år, havde Hjarup bymænds kvæg gået og drevet i fællig med Ø. Vamdrup bymænds kvæg hvert år og alle upåanket i alle måder, og hvad åstederne angik, da var de langt inde på Hjarup tilliggende grund og rettighed, og der havde så længe nogen af dem kunne mindes ikke af nogen været noget påanket eller noget af deres kvæg af toldbetjentene været optaget, ej heller af andre.«

Hjarup bys hyrde, Christen Tommesen, bekræftede i alle enkeltheder synsmændenes udsagn om de 28 dyrs udseende og ejerforhold og erklærede, at de havde været hos ejermændene, længe før toldbetjentene havde villet opbringe dem. De fleste af Svend Christensens dyr var kalve og ungtur, som ligesom byens øvrige kvæg »hele den afvigte sommer havde gået i græsning tillige med andet byskvæg overalt på Hjarup mark særdeles, når ævret var opgivet (d.v.s. kornet indhøstet), da alt sådant byens ledige kvæg går ude nat og dag, og af hyrden undertiden bliver beopagtet og efterset, indtil de tider det for vinterfoder bliver indbundet.«

Mikkel Jørgensen, Hans Jepsen, Gregers Tommesen, Laurids Jepsen, Laurids Nielsen og Jep Christensen Snogdal alle af Hjarup bekræftede hyrdens vidnesbyrd, og på forespørgsel erklærede

de, at de ikke i allerringeste måde var bevidst med toldsvig at have fornærmet kgl. majestæts rettig- heder. Deres kvæg var kun deres påkrævede kgl. ryttergårdes nødvendige besætning. Ydermere for- klarede samme vidner, at dagen efter, at kvæget var blevet antastet af tolderne, da kom betjentene igen og havde amtmandens fuldmægtig, Hans Svendsen, med sig. Kvæget blev dem fremvist uden nogen modsigelse eller hindring, og det ikke en, men nogle gange. Noget af kvæget kunne dog ikke samles så hurtigt »formedelst markens og skovens vidtløftighed samt nattens påkommende mørke«. En anden medvirkende grund var, at ikke alle bønderne var hjemme. Det blev derfor tilbudt told- betjentene, at kvæget skulle blive dem forevist, når de forlangte det. Toldbetjentene var trods lovlig indstævning ikke mødt, da synsmændene var på åstederne.

Endnu fremkom de mænd, der havde været stæv- net for Kolding byting, Svend Christensen, Christen Sørensen, Jens Snogdal og Knud Buck og tilbød deres ed på, at de »ikke vidste, at det var kgl. told- betjente, eller hvem det var, som ville borttage kvæget, særligt på grund af aftenens mørke«! Vi- dere sagde og tilstod disse vidner, »at dersom de imod forhåbning skulle have udsagt eller ladet nogle ord falde, som de kgl. toldbetjente eller dem, der kvæget ville have borttaget, kunne føle sig for- nærmet ved, da er sligt sket udi ubesindig hastig- hed, hvorfor de beder om forladelse og ved aldeles intet andet med samme kgl. toldbetjente end alt det, som lovligt og skikkeligt og berømmeligt i alle måder og holder dem udi alt vedbørlig respekt, og det skulle være langt fra de fornævnte hjarup- mænd ville have gjort dem nogen hindring og min-

dre modsigelse, om de dennem havde kendt, thi de tænkte ved sig selv, at det var andre, som dennem deres med rette tilhørende kvæg og gårdes besætning ville fratage, bortdrive og forvilde«.

Endelig kom Christen Madsen af Hjarup frem for tinget og tilbød sin ed, at han ikke som fremført på Kolding byting skulle have »medværet at have taget det omtvistede kvæg fra Kolding toldbetjente på Hjarup mark«. Han var ikke der tilstede, men på andre steder langt derfra, hvilket kunne bevises af Jesper Sørensen og Jens Christensen begge af Hjarup. Han fik dog ikke lov at aflægge eden, da den ville stride mod vidneførelsen i bytinget.

Sagen ses ikke mere for tinget på Amhede. Det er rimeligvis endt med, at tolderne har ladet den falde, da den efter det foreliggende har været for svagt underbygget og havde fået et skær af overgreb fra toldernes side. Det var et svaghedstegn, at ingen af tolderne nogen sinde mødte, når de var indstævned. Måske havde *Henrik Mandrach*, en af de fire åstedridere, som i disse tider havde den umulige opgave at bevogte den østlige halvdel af hele toldgrænsen, fået mistanke om, at der foregik smugleri i den for smuglere så ideelle egn. Han boede jo i nabosognet og havde personlig vinding ved at pågribe smuglere. Han hørte vist ikke selv til de pletfri. Under en indkvartering af kyradserere i Seest og Hjarup sad en flok af disse en hel nat i hans hus og spillede terning og drak, og den samme nat blev der hos smeden i Seest begået et dristigt tyveri af penge og smykker, og de gevorbnede ryttere fik mistanken på sig. En efterårsaften ved samme tid skød hans søn, *Casimirus Mandrach*, en tjenestekarl ved *Seest* kirke.

Om hjarupmændenes skyld eller ikke skyld kan

det være svært at dømme. De forsvarede sig kraftigt mod de forhadte toldbetjente, også så kraftigt, at de måtte bekvemme sig til at give dem en undskyldning, dog af en noget ulden karakter. Der er ingen grund til at tro, at hjarupmændene ikke kendte til smugling. Ved *Vranderup* var der som eneste sted over åen en bro, da denne by hørte med til det nord for åen liggende Harte sogn, men da toldgrænsen blev lagt ved Kolding å nord om de fire sogne, blev *Vranderup* lagt til Seest sogn og broen fjernet i 1714 netop for smuglingens skyld. En tid havde fire sogne frihed — ganske vist med omtvistelig ret — til at handle med hertugdømmerne.

I april måned 1715 blev *Søren Pedersen af Seest*, der sad fængslet på Koldinghus, indstævnet for retten på Amhede, fordi han det foregående år havde smuglet nogle unglykreatureer over grænsen. Mere ses ikke om hans sag. Christen Danielsen fra Riglandseg blev sammen med en mand fra Estrup 1707 grebet på fersk gerning i smugleri af 12 heste på Hærvejen så langt mod nord som ved Randbøl. Han mistede de fem heste, men reddede sig selv ved flugt og unddrog sig derved en stor bøde, da Riglandseg lå lige inden for det holstenske, et ideelt sted for smugling, som han, der var hestehandler, nok har benyttet sig flittigt af.

Noget efter Mikkelsdag 1715 kom Peder Pedersen Kusk, Hans Rasmussen, Niels Videsen alle af Kolding kørende på Kongevejen mellem Haderslev og Kolding sammen med Laurids Sørensen og på dennes vogn. Laurids Sørensen boede på *Fovslet mark* og var i tjeneste hos vildtmester og overførster Hans Bachmann på Fovslet. Foran de fire var Poul

Hansen af Seest agende på en vogn. Han var ellers ridende, og hans hest løb bag vognen. Mellem Thystrup by og Høkelbjerg løb hesten hen til et led, som var lukket. Da Poul Hansen så, at hesten blev stående ved ledet, løb han tilbage til Laurids Sørensen og sagde: »Hvorfor lukte du ledet for mit bæst?« og slog i det samme til ham med et svøbeskaft over hans hoved og hals. Derpå tog de straks hånd på hverandre og sloges med næverne, indtil de faldt ned ved diget, hvor de havde hinanden i håret. Nu skilte Niels Mikkelsen dem, men da de var kommen op, søgte de igen sammen og slog på hinanden med deres svøbeskafter. Imidlertid så de tre vidner, at Laurids Sørensen slog Poul Hansen med sit svøbeskaft et stort slag over hans hoved, så han faldt til jorden. Blodet løb da af dem begge. Snart efter gik Poul Hansen til ledet og tog sin hest og red sin vej. Vidnerne blev i retten spurgt, om Laurids Sørensen havde givet Poul Hansen årsag til klammeriet, eller om Laurids Sørensen havde ført ukvemstale eller ringeste ord mod Poul Hansen, før han blev overfalden. Vidnerne svarede nej. De blev også spurgt, om de havde set eller hørt, da Laurids Sørensen ville stå op fra diget, blev han igen omslået med svøbeskaftet af Poul Hansen, som råbte: »Det skal du have for det puds, du gjorde mig på Ostorp mark (Aastorp i Taps sogn), da du tog de fire stude fra mig!« Dette var der ingen af vidnerne, der havde hørt, men senere, da de alle var kommen ind til Peder Vulf i Vonsild skov og talte om forlig, da sagde Poul Hansen til Laurids Sørensen, at han slog ikke for det med hesten, men »for en gammel pek, han havde til ham«. Sagen blev udsat, og det er nok kommet til forlig senere.

Mandag den 14. september 1716, »som var en ekstraordinær tingdag og tegtedag«, havde den kgl. strand- og toldinspektør, *Simon Pedersen Basse*, i Kolding i en formodet konfiskationssag for toldsvig indstævnet rytterbonden Niels Jensen i *Højrup, Lejrskov sogn*, og sønnen, Jens Nielsen, samt Knud Andersen, køb- og handelsmand i Kolding. Endvidere var stævnet rytterbonden Anders Hansen Risbøl af *Asbo* i Bække sogn. De to sidstnævnte hørte til egnens mest kendte mænd. De optrådte ofte i retten som andres fuldmægtige, den sidstnævnte endog som sættemand. Som rytterbondens forsvarer var som sædvanlig indstævnet regimentsskriver Haxsens fuldmægtig, som til trods for, at sagen hørte hjemme under en anden regimentsskriver og i betragtning af sagens hurtige behandling, dog mødte og blev godkendt af retten. Sagen, som var genstand for langvarig og spidsfindig tovtrækning mellem parterne, kan kort refereres således:

Den 8. sept. var Knud Andersen redet til Brønsted mølle i Holmans herred. Der havde han af møller Niels Markussen købt 10 og hos Thomas Pedersen i Gaurslund 2 stude. Kl. 8 om morgenen den 9. sept. fulgte mølleren og Knud Andersen med studene til Højrup og ankom til Niels Jensens gård noget over middag. Efter påstået tidligere aftale skulle Niels Jensen græsse studene, indtil de skulle på vinterfoder, men der skete mere den dag. Tolderne havde haft deres snushaner ude, vel vadstederne Henrik Mandrach i Seest og Gabriel Andersen Kruuse, kaldet Gabriel Kusk, i Kolding. Hen mod aften drog et anseligt opbud af toldpersonale fra Kolding til Højrup, og der iblandt var strand- og toldinspektør Simon Basse, strandinspektør

Christian Møller, tolderens fuldmægtig Lars Borck, inspektør Basses tjenere, Jakob Jensen og Gabriel Kusk samt flere toldkontrollører. Da disse kom til gården i Højrup, spurgte toldinspektøren en dreng, der gik i gården, hvis studene var. Drengen svarede: »Hvad kommer det eder ved!« Hvilke voldsomheder, der siden passerede, vides ikke nøje, da de skriftlige beretninger derom ikke er indført i tingbogen, men man får en forestilling derom i et vidneudsagn af Anders Risbøl i Asbo, som berettede, at da han den nævnte dags aften i mørknin-gen kom kørende fra ryttersessionen i Kolding ad landevejen lige forbi Niels Jensens gård, hørte han, at der i gården var alarm og kvindeskrig. Han ville kende årsagen, hvorfor han gik til gården, hvor han i en toft fandt nogle gående og nogle ridende personer, som ville bemægtige sig nogle stude, som gik der, og da han og hans nabo, Bertel Andersen i Asbo, ved midsommertide netop havde solgt hver seks stude til Niels Jensen og hans søn, Jens Nielsen, var det ham fortrydeligt, om nogen af dem skulle tage skade eller blive taget af fremmede personer. Hvad Anders Risbøl foretog sig, ses ikke. Han vidner selv, at han med trusel og undsigelse blev angreben af en før person, som han ikke kendte eller vidste, hvem var, men det sagdes, at han var strand- og toldinspektør, og formedelst han greb til en pistol og satte den for Anders Asbos bryst og truede med at ville skyde ham ihjel, da var det vel muligt, at Anders Asbo, der var beskænket og var blevet ganske altereret, lod falde nogle ord, hvilke han dog ikke kunne erindre, som muligt inspektøren ville tage til fornærmelse. I så fald, om noget sligt skulle være passeret, beder han om tilgivelse, såsom han da var beskænket.

Under forhørene fremførte toldernes fuldmægtig, Niels Solgaard af Kolding, at Anders Asbo burde, som en mand ved fuld forstand, have set sig for angående de to gange seks stude, han fandt for sig, og ikke pludselig og grovelig anfælde inspektør Basse i lovlig funktion. Et par af toldernes folk blev spurgt, om de var bevidst, at Lejrskov, Skanderup og Hjarup sogne lå inden landskellet og i Koldinghus amt. Dertil svarede de ja. De samme to havde i forvejen vidnet, at der fra Højrup og til det nærmeste forbudne vadested ved Påby var ca. $\frac{1}{2}$ mil. Tolderne blev også spurgt, om de havde set de tolv stude på forbudne steder ved gang eller drift, men det måtte de indrømme, at det havde de ikke. Retten nåede ikke, som den skulle, at få gæsteretssagen sluttet inden de tre solemærker, men først den 18. sept., da Knud Andersen ved tingsvidne kunne bevise sin hjemmel til studene, og at de hverken kom fra eller førtes til forbudne steder eller over forbudne pas eller åer, hvorfor dommen kom til at lyde på, at studene skulle være fri for konfiskation.

Anders Risbøls sag ville tolderne have pådømt med det samme, men han var kommen dem i forkøbet med en kontrastævning. Tolderne havde hævdet, at Anders Risbøl intet havde med de kgl. betjentes forretninger at bestille »med så næsevis indblanding«, hvorfor han burde straffes efter kgl. forordning, »på det han derved en anden gang for sligt kan blive afskrækket«. Hans sag ses ikke mere i tingbøgerne. Det er tvivlsomt, at det er lykkedes at få denne lovkyndige og kraftige bonde straffet.

I forsommeren 1716 havde før omtalte Knud Andersen og vadstedriderne Gabriel Kruuse og Hen-

rik Mandrach bemægtiget sig og opbragt 14 stude i *Skanderup*, hvoraf de 12 tilhørte Jep Vedstesen og de øvrige Jens Andersen, begge rytterbønder i *Skanderup*. Opbringelsen var ulovlig, og efter selve kammerkollegiets kendelse af 8. juli 1716 skulle de to bønder have deres kvægs værdi godtgjort. Den 12. og 13. nov. blev kvæget solgt ved offentlig auktion i *Kolding*, og Knud Andersen skulle så efterhånden tilbagebetale de to bønder kvægets værdi. I løbet af det næste år blev bønderne klar over, at de ikke ville få studenes fulde værdi udbetalt, og så sent som den 3. sept. 1717 anlagde de sag mod Knud Andersen og de to vadstedridere. Om bønderne nåede et gunstigt resultat, vides ikke, da sagen uden afgørelse efter et par måneders forløb forsvinder af tingbogen. Det blev til en strid mellem en bonde og en købmand, der begge var vant til proces, og ingen af dem havde nogen øm samvittighed.

Knud Andersen, der i den foregående sag med nogen føje var mistænkt for smugleri, var i denne sag gået i toldernes tjeneste, vel for vindings skyld, og som det vil ses, forsøgte han at udnytte mulighederne. Jep Vedstesen havde været anklaget for skovtyveri af ret grov art, bl. a. af tre egetræer fra en af sine egne bymænd, hvorfor han fik en meget stor bøde på 30 rdl., mens han i retten gennem lange bevidste forhalinger og tvivlsomme attester hentet uden for rytterdistriktets område snoede sig uden om anklagen for et meget større skovtyveri. Der var også andre tvivlsomme sager at notere. Det skete ofte, at der i disse smugleregne fandtes herreløse stude og heste, hvis ejermand så efterlystes på tinge. Engang kom der en sådan herreløs hest til Jep Vedstesen, og han fremlyste den godt

nok på herredstinget på Amhede, men den næste tingdag meddelte han, at hesten var stjålet ud af hans stald. Hvor var gerningsmanden?

Ved forhørene den 3. sept. krævede Jep Vedstesen to forhold klart oplyst, nemlig studenes virkelige værdi og særligt, om auktionskonditionerne var i overensstemmelse med kammerkollegiets dom af 28. juli 1716. Han fremstillede to frivillige vidner fra Skanderup, Hans Iversen og Thomas Sørensens. De havde været med ved auktionen den 12. og 13. nov., og da havde de hørt, at køberne foruden købesummen også skulle erlægge tolden. De havde ikke set nogen plakat om auktionens holdelse, men hørte konditionerne oplæst af auktionsdirektør Saabye. De hævdede, at kvæget ikke blev solgt til den fulde pris, fordi tolden også skulle betales. De to sagsøgere, Jep Vedstesen og Jens Andersen, tilbød for at spare videre proces at ville nøjes med den af kammerkollegiet fastsatte pris, 24 slettedaler pr. stk., eller også den sum, kvæget blev solgt for på auktionen plus de 45 daler, som tolden udgjorde. Tilbudet blev ikke modtaget, og Jep Vedstesen erklærede sig stadig utilfreds med tilbagebetalingen. Sagen gik videre. Den 22. okt. stævnedes bønderne igen Knud Andersen, og denne gang for at få et tingsvidne på, hvad der var passeret, da bønderne var i hans hus angående tilbagebetalingen. De hævdede, at Knud Andersen ved denne lejlighed på en besynderlig måde skulle have forsøgt at få dem til at eftergive ham deres tilgodehavende, og de ville afgive deres ed på denne beskyldning. Som vidner var indstævnet byfoged Knud Jørgensen af Kolding, som havde været tilstede den nævnte dag, og ligeledes Hans Madsen af Mejsling, og som et kuriosum og et eksempel

på, hvilke tvivlsomme vidner Knud Andersen kunne bruge, kan nævnes, at stævningen blev anmeldt for Søren Keldbæk og Poul Laursen, begge skomagere i Kolding, som forhen ved attest, som de hverken selv skal have skreven, mindre efter lovens befaling personlig have mødt den for retten at oplæse og beedige, haver vunden i denne sag, item Thomas Katen og Anders Røhm i Kolding, som bemeldte attest have frembåren såvel Gifke Mathisen samme sted, der samme har attesteret, (skønt) deres stand ikke dennem selv for nogen tingfærd befrier«. 9. okt. vidner Hans Madsen af Mejsling, at han var i Knud Andersens hus, da Jep Vedstesen søgte at få sin restbetaling. Byfogeden og to andre var også tilstede. Knud Andersen tilbød Jep Vedstesen en del autoriserede sedler, men byfogeden sagde, at han skulle have halvt penge og halvt sedler, og det fik han. I mellemtiden havde Knud Andersens kæreste (kone) været fremme i køkkendøren og havde sagt: »Gif ham, hvad han skal have, at vi kan blive denne overløf kvit!« Hans Madsen blev spurgt, om han havde hørt, at Jep Vedstesen havde takket Knud Andersen for god betaling og ikke havde mere at fordre, men det havde han ikke hørt, såsom han sad sammen med en anden mand og drak et glas brændevin. Jep Vedstesen skulle samtidigt give Knud Andersen kvittering på dommen, men da han ikke selv kunne skrive, og de tilstedeværende ikke ville hjælpe ham, måtte han ud i byen og finde et par mænd fra Skanderup, som så hjalp ham. Den sidste betaling havde han ikke kvitteret for, da han ikke var fornøjet med den. Knud Andersen havde derefter sagt, at det skulle være sket i rettens overværelse, og han undskyldte sig med, at han havde op-

daget dette for sent. Historien viser bl. a., at bonden holdt hårdt på sin ret og ikke gav op over for købmandens rævestreger.

Efterfølgende formodede smugleri byder på det usædvanlige, at begge de stridende parter tiltog sig rettigheder, de aldeles ingen adkomst havde til.

En halv time før solens nedgang den 25. febr. 1718 kom sognefoged Jep Hansen Faarkrogs dreng af *Lejrskov* ridende til Jens Andersens gård i Skanderup for at bede ham følge med til Jakob Bucks gård i *Dollerup* og derfra hjælpe med at drive seks stude til Jens Andersens egen gård, hvor de efter aftale skulle i foder. Drengen, Jørgen Friis, traf ikke Jens Andersen hjemme, men gjorde aftale med dennes fader, Anders Sørensen, om, at fire stude måtte komme samme aften. Den gamle mand gav sig straks til at gøre båsene og klovene i stand. Da Jens Andersen ikke kunne hjælpe drengen, kom Mads Hansens dreng med til hest, og det skete »i en stor snefog«. De to drenge fik fire stude med sig og nåede om aftenen til Skanderup kirke, hvor de blev standset og opbragt af kvartermester Johannes Becker ved kaptajn Hemmers kompagni, logerende hos Peder Vind Hansen i Vamdrup. Kvartermesteren havde fået nys om, at der var ført seks stude fra *Lejrskov* til *Dollerup* med videre mål gennem Skanderup og havde da ganske selvbestaltet besluttet at agere toldbetjent, hvorfor han havde aftalt med korporal Jakob Lassen, at de skulle mødes ved Skanderup kirke kl. 8 om aftenen sammen med to udkommanderede og nylig udskrevne dragoner, Søren Bull af V. Vamdrup og Simon Lassen af Vamdrupgård. Soldaterne tog drengene, de to heste og de fire stude med sig til

Nagbøl, hvor de alle blev om natten. De to drenge blev spurgt, hvor de skulle have været hen med studene. Jørgen Friis svarede, at de skulle til Skanderup, hvor de skulle blive til hen mod dagningen og derefter drive videre til Peder Koed i Hjarup.

Den 24. febr. om morgenen begav korporalen, de to rekrutter og de to drenge med stude og heste sig på vej mod toldstedet i Kolding. Da de var nået nær til Skanderup by, red Jep Faarkrog og en anden mand forbi dem, og da de med studene nåede ud for Mikkel Vedstesens gård, kom Jep Faarkrog dem imøde tillige med Mikkel Andersen, Jens Andersen og Mads Hansen alle af Skanderup. I deres overværelse vedkendte Jep Faarkrog sig de fire stude og den ene hest. Mads Hansen vedkendte sig den anden hest, som hans dreng, Esben Knudsen, red på. Jep Faarkrog gjorde arrest både i stude og heste på egen regning og risiko og uden at vise fuldmagt fra øvrigheden. Studene blev drevet til Jens Andersens gård og indbundet der. Soldaterne gik til Kolding til tolderne for at melde det passerede.

Så drastiske tildragelser foregik ikke uden efterfølgende proces med forudgående stævning og kontrastævning. Kvartermesteren siger i sin stævning til Jep Faarkrog den 3. marts 1718, at han, Jep Faarkrog, uden rettens middel har belagt fire stude og to heste med arrest og uden senere at få rettens bekræftelse og derved har forhindret kvartermesteren i at attrapere de nævnte dyr på forbudne steder, hvor »toldsvig sker og siges at gå i svang, for at bringe dem efter forordningen til toldstedet for sagen at undersøge«. I Jep Faarkrogs kontrastævning til kvartermesteren og hans medvirkende rejses der tiltale for uretmæssig indgreb i fredelig

transport og med en antydning af, at kvartermesteren og korporalen havde bemægtiget sig kvæget og hestene for selv at drive smugleri med dem.

Under forhørene hævdede kvartermesteren, at Jep Faarkrog havde begået toldsvig, da han drev studene gennem Hesselvad (nu »Putihul«) ved Åkjærå og hovedvej 1 syd for Lejrskov og videre over møllebækken ved Dollerup. Han blev spurgt, om der nogen sinde var opbragt stude ved Hesselvad og møllebækken, og svarede, at han havde hørt, at der både ved Påby og Seest var opbragt stude og heste til konfiskation. Korporalen mente, at han havde begrundet mistanke, da Jep Faarkrogs dreng havde sagt, at studene skulle føres videre til Hjarup.

Jep Faarkrogs vidner kom nu frem. Anders Sørensen, fader til Jens Andersen, forklarede, at den 1. febr. var Jep Faarkrog kommen til hans søn og havde gjort akkord med ham om foder til to eller fire stude i to måneder, og at Jep Faarkrog måtte levere studene, når det passede ham. Tule Nielsen af Lejrskov, der havde været med ved akkorden, bekræftede ligesom sønnen, Jens Andersen. De tre vidner blev derefter spurgt, om studene var forbigået forbudne steder, hvor hans majestæts told kunne have været krænket, eller om der nogen tid var opbragt kvæg, der var drevet fra Lejrskov sogn til Skanderup eller Hjarup sogne, og som er blevet konfiskeret. Anders Sørensen, der havde boet i Skanderup og mindedes 50 år tilbage, og Tule Nielsen, der var født og boede i Lejrskov, mindedes i 40 år, erklærede begge, at det ikke nogen sinde havde været nogen forment at føre kvæg fra Skanderup til Lejrskov eller omvendt eller længere

borte fra Skanderup, enten det havde været ved nat eller dag, før denne proces.

De havde ligeledes haft deres fri drift fra Skanderup til Hjarup og Vamdrup sogne »og aldrig tilforn været sådant forment enten deres kvæg til foder eller græsning eller ved agen, gåen og riden, såsom både Skanderup, Lejrskov og Hjarup og Vamdrup sogne alle er inden landskellet og udi Koldinghus amt her i Jylland undtagen Bastrup by i Vamdrup sogn, som ligger i Haderslevhus amt, og over den å, som går i Skodborg å, som gør skilsmisse mellem Haderslevhus amt i Holsten og Koldinghus amt i Jylland, hvilken å de har hørt er forbuden at overdrive med heste og stude, men aldrig har hørt, at Hesselvad sønden for Lejrskov by og fremdeles vesten for eller den å sønden for eller den møllebæk, som går igennem Dollerup og går i Hesselvad å, hvorved Drabæks og Rolles møller drages, har været forbuden. Hesselvad å og fornævnte møllebæk ligger så godt som midt i Andst herred, og derfra til landskellet mellem Holsten og Jylland er somme steder fem fjerdingvej og somme steder halvanden mil.« De tre sidste vidner blev også spurgt, om ikke nogen af dem var vidende om den bekendelse, som Jep Faarkrogs dreng havde udtalt, at de fire stude var solgt til Peder Koed i Hjarup. De svarede »endrægteligen«, at det vidste de aldeles ikke af.

Herredsfogeden resolverede, at sagen, der var en konfiskationssag, ikke, som den burde, kunne sluttes inden de tre solemærker, da den mellemste dag var en søndag, og sagen udsattes derfor til den første ordinære tingdag, den 7. marts, der blev en mærkedag, da den blev den første fælles tingdag for de seks herreder Andst, Jerlev og Slaugs samt

Brusk, Holmans og Elbo herreder, der skulle have tingsted i Viuf og kaldes Koldinghus birk.

7. marts holdtes tinget dog atter på Amhede, og da fremkom kvartermesterens forsvarer med forskellige indlæg. For det første hævdede han, at kvartermesteren aldeles ikke kunne beskyldes for at have taget studene for selv at smugle. Han mente, at Jep Faarkrog havde været pligtig til at erhverve et bevis fra tolderne, når han førte stude over forbudne steder over åerne eller vadstederne, »og synes det helt urimeligt, ja, fast utroligt, at Jep Faarkrog, her en velhavende mand og nu en af de bedste i Lejrskov, skulle den aften og hen ad natten lade fire stude drive fra sig og til Skanderup og ikke vente en nat over til dagens frembrydelse«. Han mente også, at Jep Faarkrogs sag var noget urigtig og syg, idet han ikke havde villet disputere sin drengs ord eller berørt det i nogen måde.

Retten kom til sidst til det resultat, at det var fastslået, at Jep Faarkrog retmæssigt havde lejet foder til fire stude hos Jens Andersen i Skanderup, og at området norden Skodborg å og landskallet aldrig havde været forbudt for bøndernes fædrift. Dommen kom derfor til at lyde på, at Jep Faarkrog i alle måder kendtes fri for kvartermesterens tiltale. Modparten fik en vis dom: »Eftersom kvartermesteren har søgt denne opbringelse for at vise sin nidkærhed for hans majestæts tjeneste og interessens befordring, så ophæves processens bekostning på begge sider.«

En gang imellem havde tolderne held til at overraske smuglerne på fersk gerning:

3. juni 1718 havde amtmand von Woyda indstævnet smed Peder Christensen og hans søn Chri-

sten Pedersen af *Seest* for toldsvig. I retten fremstilledes Jakob Nielsen tjenende amtmand von Woyda og Simon Casper Boekam (?) tjenende obrist Silkuba, som begge overensstemmende vidnede, at fjorten dage før sidste påske var de begge »udgangne ved Kolding å, og som de om eftermiddagen mellem kl. 4 og 5 patruljerede ved åen ved Jørgen Skolykke, så de Peder Christensen Smed af *Seest* tillige med sin søn og en anden, som de ikke kendte, komme ridende fra Kolding hver på en hest uden sadel, og red lige til åen. Imidlertid råbte begge vidnerne, at de skulle holde og bie, og de råbte endda: »Heller (eller) vi skyder!« Peder Smed svarede, da han og den ubekendte var kommen over åen, og hans søn endnu var i åen med den hest, han red på: »Holdt, holdt! Bi, nu kommer jeg straks igen!« Men alle de tre red hastelig efter *Seest* til. Derefter gik vidnerne om igennem Kolding op til Peder Smed i *Seest*, og der fandt de i kostalden den hest, sønnen havde redet på. De gjorde hesten løs og ville tage den med sig, men Peder Smeds kone kom ud til dem og sagde: »Lader det stå!« De spurgte hende: »Hvor er eders mand?« Hun svarede, at nu var han kommen hjem og gik til Kolding for at aftale denne sag i mindelighed, for at den ikke skulle komme videre. Så forlod vidnerne hesten og gik til Kolding og berettede for deres herskab, hvad der var passeret. Sagen kom for retten og er altså ikke blevet ordnet i mindelighed, Peder Smed har sikkert fået hestene konfiskeret og en bøde oven i købet.

18. juli 1718 havde amtmand von Woyda på Koldinghus og vildtmester og overførster Backmann på Estrup og Skodborghus ved varselsmændene

Anders Jensen af Egtved og Jens Pedersen af Bøgvad stævnet uden for tinghuset på Amhede til gæsteret i en konfiskationssag mod ukendte smuglere og deres to optagne heste. Varselsmændene vurderede på stedet hver af hestene til en værdi af 4 rdl. Derefter fremstilledes Jakob Nielsen tjenende hos amtmanden og Niels Jensen Kjær tjenende hos overførsteren på Estrup. Sidstnævnte forklarede, at næst afvigte mandag nat var han »efter forudgiven kundskab« ude at patruljere tillige med Jakob Nielsen af Kolding ved den å, som gør skel mellem Jylland og Holsten (vel vest for Vamdrup) og er forbuden udi hans majestæts forordning. Samme nat mellem kl. 12 og 1 kom der et par karle ridende fra Jylland og over den forbudne å hver på sin hest og desuden med hver en ledig hest ved hånden. De råbte til karlene: »Holdt! I må ikke! Så fordrer kongens kald!« Men de agtede aldeles ikke sådan formaning og red fort stiltiende i og over åen, hvorfor vidnerne red efter dem og opred dem ved Skudstrup byled. Her slog Niels Kjær den ene karl af hesten, men karlen undslap ved at springe over et gærde. Derpå tog Niels Kjær karlens to heste. Da den anden karl ikke ville lade sig gribe, skød vidnet hesten under ham i krydset, men karlen undslap alligevel med begge hestene. Jakob Nielsen var ikke så godt ridende og nåede derfor ikke frem til hjælp. Den 11. juli var overførsterens fuldmægtig, Hans Madsen på Estrupgård, tilstede i retten, og da faldt dommen, der kom til at lyde på, at de to heste skulle konfiskeres, og smuglerne straffes efter loven, om de kunne findes.

Toldgrænsen, kvægsmuglerier såvel som andre smuglerier er indgående omtalt i andre værker.¹⁾ De i det foregående fremdragne historier er tænkt

som et beskedent supplement til det, der før er skrevet fra denne egn. Fortælleformen er holdt i bredere stil for at bevare noget af det skær, der er over tingbøgerne. En række personnavne er medtaget, de kan eventuelt komme egnshistorikere til gavn. Ret meget nyt om forholdene er der ikke i disse beretninger, men det kan fremhæves, at toldforholdene i den tid var ret uklare og slet ordnede. F. eks. var den zone, hvori kvæg og heste på begge sider af grænsen skulle være brændemærkede, flydende. Først en halv snes år efter blev den fastlagt til en mils bredde på hver side af grænsen. Mærkeligt er det, at der i de fire længste beretninger aldrig er tale om brændemærkning af kvæg, som føres langvejs fra ind i zonen. Som omtalt blev Kolding å 1714 gjort til forbuden å for overførsel, men først 1727 blev den egentlig toldgrænse. Endnu et vanskeligt forhold må nævnes. Som før antydet havde de fire sogne, Seest, Skanderup, Hjarup og Vamdrup, ligesom egnen omkring Ribe den såkaldte »frihed«, d.v.s. ret til mod en mindre told at udføre eget opdræt over grænsen. Det fremgår imidlertid af dommen i den sidste større sag, at kreaturer nordfra uhindret kunne føres ind i de fire sogne, hvilket vil sige, at der var rig lejlighed til smugleri gennem det for smuglere fra gammel tid så velegnede terræn mellem Kolding å og Kongeå. Alle de fremførte uheldige forhold medførte, at smuglerne var garderede og altid kunne have deres alibi i orden inden for de fire sogne, og dette bekræfter flere af historierne. Bønderne og smuglerne benyttede sig deraf, og tolderne stod magtesløse over for vel tilrettelagte smuglerforsøg, og det fremgår tydeligt, at de ofte trak det korte strå. De var ellers aggressive nok, da der jo var penge at

tjene. Bøndernes og smuglernes ubrydelige sammenhold og fortællelser under forhørene gjorde sagen endnu vanskeligere for dem. Forståeligt nok hadede bønderne den urimelige toldgrænse og betragtede det aldeles ikke som nogen forbrydelse at snyde toldvæsenet. Der er i det fremførte nævnt flere vadsted- eller åstedridere. I jagten på smuglere fik de ofte hjælp af amtmandens, amtsforvalterens og overførsterens folk. Overførsteren førte alle toldsvigsager pro et kontra for retten.

Så umulige var forholdene ved den kunstige og forhadte toldgrænse i den omhandlede tid.

Kilder: 1) »Fra Ribe Amt« II bd., III bd. — Samlinger t. Jydsk Hist. og Top, 3. r. III bd., 3. r. IV bd. P. Eliassen: Kongeaen I-II.

En handelsmand fortæller

Ved Niels Olesen (†) og Søren Sørensen (†).

Niels Olesen, hvis fortælling søges gengivet i det følgende, ejede 1882—1910 *Bryderupgdrd* i *Læborg sogn*. Derefter flyttede han til *Brørup stationsby*, hvor han i 1914—27 var kasserer i *Vejen banks Brørupafdeling*. Foruden at være bonde drev han tillige en ikke ubetydelig virksomhed som handelsmand. Vidt omkring var han bekendt »for sine reelle handelsprincipper, ærlighed og retskaffenhed«, skriver Vald. Andersen om ham i sin *Læborgbog*. »Når en eller anden småmand skulle have en ko købt, kunne han trygt henvende sig til Niels Olesen.«

28. august 1884 blev han gift med *Marie Kirstine Andreasen* fra *Eskelund Kær*, hun var født på *Als*. Sammen stiftede de et trygt og godt hjem, hvor folk var glade for at komme. De fik 10 børn. Foruden gården og handelen røgtede han lige så samvittighedsfuldt en række offentlige hverv. Det viser den tillid, hans sogneboere havde til ham. Han var således medlem af *Vejen-Læborg sogneråd* i 6 år, og efter komunedelingen valgtes han i *Læborg* 1907—10, da han flyttede til *Brørup*. I 3 år var han medlem af skolekommissionen, var hegnssynsmand og mægler i tyendesager, formand for forskudsforeningen i mange år og i bestyrelsen for *Brørup mejeri* en snes år. I *Brørup* kom han i bestyrelsen for vandværket og plantagen og blev som nævnt bankkasserer. Med undtagelse af sidstnævnte bestilling var det alle tillids-

poster af den art, der ikke lønnes med klingende mønt, men undertiden, ja alt for ofte, med kritik og mistænkeliggørelse.

Niels Olesen døde julenat 1939 og var da 95 år.

I vinteren 1927-28 fik *Søren Sørensen*, Søndergade, Brørup, ham til at fortælle om sit liv og sine handeler. Ifølge venlig meddelelse fra pastor Thomas Bruun, Brørup, er Sørensen født i Nørbølling 1. febr. 1862 som søn af gårdejer Peter Sørensen og hustru. Han blev gift med *Merret Kirstine Burkal*, der døde 13. sept. 1935. Omkring 1920 flyttede han til Brørup. Selv døde Sørensen 16. maj 1939.

Det er hans optegnelser efter Niels Olesens mundtlige fortælling, der gengives i det følgende.

Jeg er født i Nyby, Læborg sogn, 1. sept. 1844. Min fader hed Ole Hansen og stammede fra Torsted, men hans forældre flyttede til Nyby, da han var to år. Min moder hed Karen Nielsen, var født i Gammelby og var datter af sognefoged og høker Niels Jepsen. Hans kone hed Ane Kirstine og var moster til N. J. Termansen.

Jeg gik i Nyby skole hver dag om vinteren hos en vinterlærer, der tit skiftede. Om sommeren gik vi to dage i ugen. Da gik læreren fra Læborg til Nyby og holdt skole. Det sidste år, jeg gik i skole, blev der bygget en ny skole i Nyby, og vi fik en fast ansat lærer. Da jeg var konfirmeret, kom jeg til at tjene hos Jakob Vestesen i Eskelund som hestedreng. Der var jeg kun et år, da kosten selv efter den tids forhold var temmelig sløj. Men jeg tjente dog 48 kr. Næste år tjente jeg i Gammelby hos Jørgen Nielsen. Der befandt jeg mig bedre, men fik så »kulden« om sommeren, en sygdom, som graserede temmelig slemt i den tid og viste sig på den måde, at patienten blev så varm, at han svedte om ikke spande af vand, så dog en meget stærk sved, og bagefter fik han en så gennemisnende kulde, at

Niels Olesen og hustru.

han lå og rystede i sengen, hvorfor sygdommen også kaldtes »æ restsyg«. Enkelte havde det hver anden dag, andre hver tredie. Det tog i reglen lang tid at blive af med rystesygen.*)

Næste år var jeg hjemme i Nyby, hvor jeg hjalp min far, der ikke var rask. Når der var tid, tog jeg på daglejerarbejde. Vi fik sædvanlig 50 øre for en dags arbejde, fra solen kom til efter dens nedgang. Ja, det kunne ske ved særlig strengt arbejde, at man kunne tjene 2 mark, d. e. 66 øre. I mosetiden

*) Koldfeber, malaria. I dette årh. synes sygdommen at være forsvunden herhjemme.

trillede jeg tørv ud. Det fik vi 25 øre for pr. 1000 stk. Det kunne give noget mere, hvad jeg var glad ved, for det var jo mit ønske fra dreng af at samle så meget, at jeg kunne blive gårdmand engang. Vi havde ca. 1 mil at gå, men der var mange, der havde henved to mil til den store Gammelby, Nyby og Vejen mose, der nok er $\frac{3}{4}$ mil lang og $\frac{1}{4}$ mil bred. Nu som dengang henter folk fra mange sogne hvert år deres tørv i denne mose. Men vi havde dengang hverken cykler, fjedervogne eller biler at køre i til mosen. Vi måtte tage det til fods, sædvanlig på de bare fødder. Om sommeren havde drengene sjældent træsko, langt mindre støvler eller sko, og tit gik det de unge karle eller piger på samme måde, når vinterfodtøjet hen på sommeren blev opslidt. De fik det ikke fornyet før efter høsten. Selv om vi havde lang vej at gå, kunne vi nok glæde os over den liflige lærkesang over de dugperlende agre og heder i den dejlige morgenstund, når solen begyndte at hæve sig over den østre ende af mosen og bakkerne i Læborg, og for dem, der kom vestfra over Estrup skov. Henimod aften, når vi havde arbejdet strengt, kneb det med at glæde sig over den skønhed og stilhed, der kunne være over naturen en sommeraften. Alligevel kunne man hist og her høre en enlig sanger synge en snart munter, snart sørgelig vise. Det lød så vidt i aftenens stille ro.

17 år gammel kom jeg på teglværket i Gerndrup. Her arbejdede jeg både ved teglværket, i marken og i mosen et år. Jeg var ikke tilfreds der, men skulle alligevel have blevet noget længere. Manden var nemlig tysker, og han tilbød at lære mig både at tale og skrive tysk, blot jeg ville blive ved at tjene ham. Det kunne have gavnet mig meget se-

ner, jeg kom nemlig til at rejse til Hamborg med fedekvæg og tage russiske heste med hjem, men det vidste jeg ikke dengang. Så kom 1863 og 64, da gik jeg i dagleje. Da var jeg 20 år. Derefter tjente jeg 3 år i Nyby hos Frands Olesen og 9 år på Bryderupgård de tre dage i ugen for 16 til 20 specier*) årligt. Den øvrige tid var jeg daglejer.

Jeg var nu blevet ca. 27 år, det vil sige i året 1871, da jeg begyndte at handle med kreaturer. Jeg fik begyndt på det på den måde, at jeg kom til at byde 38 rdl. for en stud og blev den tilslået, den solgte jeg så til min morbroder Peter Nielsen i Veerst for 40 rdl. Den specie var li'godt lettere tjent end den, jeg tjente ved at arbejde for 2 mark daglig i 6 dage. Det skulle prøves igen. Jeg havde jo lidt i strømpeskafte på kistebunden. Så kom Bække marked i september. Den dag tjente jeg 11 kr. I Bække havde jeg en moster gift med Jørgen Uth. Hun skulle nok sørge for, at jeg ikke sultede. Hendes smørrebrød og kaffe var en meget anerkendt og eftertragtet vare, ikke alene ved det årlige marked, men også ved folketingsvalgene, som dengang holdtes i Bække. At man fik lungerne og øjnene fyldt med tobaksrøg i de lave stuer, var der ikke mange, der tænkte på i den tid. Det hele var jo billigt, 8 øre for en kop kaffe med julekage til, det var den almindelige pris. Desuden var der røgtobak til fri afbenyttelse. Der var enkelte, der fik skyld for, at når de købte en snaps, der kostede 2 øre, så vidt jeg husker, stoppede de en temmelig stor pibe fuld af tobak og så, når de kom udenfor, kradsede de tobakken ud for at bruge den senere.

Herefter gik det slag i slag med handelen. Jeg

*) Den tids største sølvmønt = 2 rigsdaler = 4 kr.

kunne jo nok få kreaturerne græsset på gården, hvor jeg tjente. Somme tider tjente jeg lidt, og det kunne jo også træffe sig, jeg måtte spytte i bøssen, men var der marked i nærheden, var Niels Olesen der altid.

Jeg kunne nok handle hele dagen på Foldingbro marked ca. $\frac{1}{2}$ mil fra mit hjem og næste morgen tidlig gå de ca. 3 mil til Randbøl og købe kreaturer og så selv trække dem hjem til Nyby om aftenen. Men jeg tror ikke, jeg havde haft stor glæde af at høre selv en nattergal synge, når jeg trak de sidste mil med nogle trætte og tvære kreaturer, der hellere ville lægge sig midt på vejen end gå mod de ukendte egne. Det er nemlig lettere at trække kreaturer tilbage om aftenen ad en vej, de er kommet ad om morgenen, end at få dem hen et nyt sted, hvor de ikke er kendt. Det blev tit et tålmodighedsarbejde at være kreaturtrækker. Vi havde en tid en gammel mand, Jesper, til trækker. Han brugte, når han kom forbi et lille hus, og nogle af kreaturerne var begyndt at blive trætte, at gå ind og sige til konen: »Hør, lille mor, du vil vistnok have en slat mælk. Jeg har et par høveder, der trænger svært til at blive malket.« Det kunne konen ikke sige nej til. Når konen så var færdig med at malke, sagde Jesper: »Det var da godt for de sølle dyr at blive fri for at bære på den mælk længere! Du skulle vel ikke have et par tørre brødskorper, for der er et par stude, der er ved at køre træt.« Så fik han i reglen skorperne, og når studene havde fået dem og måske lidt vand, listede de af sted endnu en lille tur.

I mange år købte jeg fede svin og sendte til Hamborg, til tider i kompagni med andre, f. eks. Nis Poder i Bække, Søren Storm i Vittrup og Rasmus

Kræmmer i Holsted. Men den meste tid tog jeg selv imod svinene og sendte dem bort, en gang imellem rejste jeg også selv med for at få dem solgt. Ved denne handel skulle svinene helst være godt fede og veje omkring 300 pund. Det gav ikke stor fortjeneste, men for det meste dog lidt. Det kunne også tage penge. Jeg husker engang i den tid, da Rasmus og jeg handlede sammen, at vi havde bekendtgjort en dag, vi tog imod ved Holsted station, prisen var den dag 32 øre pr. pund. Så mødte der to mænd, der vistnok var misundelige på os. De stillede sig op, den ene på vejen syd for banen og den anden på Holstedvejen, og bød 33 øre pr. pund. De fik på den måde så mange, at deres penge slap op ved middagstid. Så forsøgte de at låne hos os, men det var vi ikke i humør til at inklade os på. Vi fik en 30 svin, som vi måtte tabe penge på. Men konkurrenterne fik nok af legen denne ene gang! Jeg blev ved at tage imod svin til efteråret 1887, da lukkede Tyskland for indførsel af danske svin den 29. nov. på grund af, at der enkelte steder var udbrudt svinepest. Så måtte jeg standse med det. Det var foreløbig ikke muligt at sælge svin til udlandet. Jeg købte alligevel en del til Vejen slagteri og siden sammen med V. Schmidt til Varde.

Herefter slog jeg mere ind på kreaturhandelen. Jeg købte fedekvæg, som jeg rejste til Hamborg og solgte, og så købte jeg russiske heste og tog med hjem. Det var en forretning, som flere brugte. På sådanne rejser traf det sig undertiden, at en handelsmand, der ellers var mager og tynd, kunne blive temmelig korpulent. Sagen var den, at færdigsyet tøj var langt billigere i Tyskland end her, og kunne de slippe forbi toldkarlen, kunne der tjenes gode penge på to-tre dragter tøj. Det kunne

nok blive lidt lummert i sommervarmen at rejse så godt indpakket! Der var mange, som brugte den trafik, enkelte blev jo nappet og måtte aflevere hele herligheden. Jeg smuglede ikke, jeg ville nok tjene penge, men på en ærlig måde.

I 1882 købte jeg Bryderupgård i Nyby, der hvor jeg havde tjent de sidste 9 år. Det er en ret god gård, men den trængte til hjælp både ude og inde. En stor del af marken er lav og trængte hårdt til at blive udgrøftet og drænet, og den højereliggende jord trængte til gødning og mergel. Bygningerne var for små, især da der nu blev to aftægtsfamilier på gården. Jeg var forlovet, men kunne ikke gifte mig, fordi der var for lidt plads. Derfor måtte jeg hjælpe mig med den yngste af aftægtskonerne som husholder foreløbig. Det var min mening selv at brænde stenene til byggeri, og vi fik også en del strøget om foråret, men handelen optog min tid så stærkt, at jeg måtte leje dertil. Besætningen var ikke stor, da jeg overtog gården, men alligevel havde jeg solgt så mange dyr, at jeg måtte se at få nogle kreaturer samlet igen. Så rejste jeg en eftermiddag til Silkeborg. Der traf jeg gamle Niels Villumsen, han anviste mig et godt nattekvarter, da han som gammel handelsmand var godt kendt der, såvel som over hele Jylland.

Næste morgen var der vogne nok, der kørte til Salten marked, men jeg foretrak at gå, jeg var jo vant til at bruge »Apostlenes heste«. Den dag købte jeg 15 kreaturer, hvoraf jeg igen solgte 6 med ret god fortjeneste. Så havde jeg 9 til rest, og Niels Villumsen købte 4 stude, som han gerne ville have med mine hjem. Nu gjaldt det om at få en solid mand lejet til at trække de ca. 15 mil med kreaturerne. Jeg fandt da også en mand, der så meget re-

spektabel ud, og var så heldig at leje ham. Men da det lakkede mod aften, var det mig umuligt at finde ham. Så måtte jeg selv tage mig turen på. Det var jeg heller ikke bange for — men jeg skulle jo hjem at brænde sten!

Nå, der var ikke andet at gøre, jeg fik købt reb til tøjlr til kvæget og trak så af sted i skumringen og først på aftenen og nåede de 3 mil til Brædstrup, der ville jeg blive om natten. Jeg bandt kreaturerne udenfor og trådte ind i krostuen, dér sad en gammel, svær mand, som jeg antog for værten. Jeg spurgte høfligt, om jeg kunne få mine kreaturer på græs og selv blive der om aftenen. »Nej!« svarede han straks. — »Hvor skal jeg så henvende mig?« spurgte jeg. — »Du kan gå til bønderne!«

Det var jeg ikke glad ved, for bønderne var i seng, og jeg var dødtæt. Da tilbød en ung mand, der sad i skænkestuen, at gå hjem og spørge sin far. Han kom snart med den besked, at når kromanden ikke kunne have os, så kunne han heller ikke. Da blev jeg vred og spurgte den tykke kromand, om det ikke var en privilegeret kro, jeg forlangte ikke noget gratis, kreaturerne var mine, og jeg var også mand for at betale både for græs og for, hvad jeg selv fortærede. — Det hjalp. Nu blev manden pludselig høflig. Vi fik kreaturerne på græs, jeg fik mad og en god seng at hvile mig i. Det trængte jeg også til, for jeg havde gået meget den dag, først en mil fra Silkeborg til Salten, så stået en lang dag på markedet og til sidst trukket 13 trætte kreaturer 3 mil fra Salten til Brædstrup. Næste morgen, da vi brød op, var både kreaturerne og jeg godt tilfredse, og prisen var ikke større for det hele, end jeg kunne give så gode drikkepenge, at staldkarlen fulgte mig et langt stykke på vej.

Det tog to dage at trække de ca. 11 mil hjem. Om middagen, mens det var mest varmt, bedede vi i Nørre Snede og Bække, og andendagsnat logerede vi i Gjødding kro.

Handelen med fedekvæg gik ret godt i en del år. Sammen med Rasmus Kræmmer sendte jeg mange dyr bort. Men så lagde tyskerne hindringer i vejen i form af karantæne, der hæmmede vor udførsel en del. Da karantænen begyndte, tabte vi mindst 3000 kr. på græskvæg i løbet af 3 uger. Men vi tjente dem igen senere. Et par år efter blev det for langt, at ethvert kreatur, der blev indført i Tyskland, skulle indsprøjtes med tuberkulin. Vi plejede at have ca. 30 stk. fedekvæg ugentlig, men den første uge, der skulle indsprøjtes, havde vi 54. Deraf reagerede de 16. Dem måtte vi så sælge med tab. Et par år efter skærpede tyskerne loven så meget, at alt, hvad der reagerede, skulle tilintetgøres. Så måtte vi holde op med at afsende kreaturer.

Derefter begyndte jeg sammen med P. Eskesen at handle med heste. Vi arbejdede sammen i 2½ år. Derefter handlede jeg en tid sammen med N. Kastoft, dog handlede jeg mest for egen regning. Jeg fortsatte med hestehandelen, efter at jeg var flyttet til Brørup station, helt til 1914, da jeg overtog en plads som kasserer i Vejen banks Brørupafdeling, og der har jeg nu siddet omtrent hver dag til 1928.

I 1887 købte kroejer Berg og jeg P. Lourups gård i Folding for 10350 kr. foruden aftægt og omkostninger. Vi solgte engen ved Foldingbro for 3100 kr., Daugårdsmarken for 1150 kr. og heden for 325 kr. Resten solgte vi til den bekendte landmand Knud Jepsen, der nu har haft gården i 40 år. Sammen

med Hans Johnsen købte jeg så Drostrupgård for 18.800 kr. Den har et tilliggende af ca. 180 tdr. land, hvoraf 20 tdr. land eng. Vi tjente ca. 1000 kr. på den. Nu er der lånt ca. 75.000 kr. faste penge på den. Siden købte jeg Andreas Elkjærs gård i Gerndrup for 11.000 kr. Jeg havde den godt et år og tjente ca. 800 kr. på den. Den havde 39 tdr. land. — Jeg havde 1400 kr. stående i Peter Uls gård i Bække, den er på 90 tdr. land. Den måtte jeg overtage for at redde mine penge, jeg kostede så en del på den, havde den godt et år og tjente så lidt ved at sælge den.

Sammen med Søren Moltesen, H. Dahl og Swensen, Holsted, købte jeg Søgård i Malt for 47.300 kr. I handelen medfulgte en lille ejendom ved navn Vilhelmsborg i Maltbæk mose. Gården byttede vi bort med Kristian Ravns gård Frederiksminde i Malt og fik 12.500 kr. i bytte. Vilhelmsborg solgte vi for 2.900 kr. til Asmus Johansen. Så byttede vi med Frederiksminde og fik Holger Hansens ejendom i Langeskov i stedet for og fik 8.000 kr. i bytte. Ejendommen i Langeskov solgte vi til Klaus Lauridsen for 19.000 kr. Vi tjente ca. 4.000 kr. på alle disse handeler.

For jævne jyder kan det måske være interessant at høre lidt om nogle af de enkelte handeler. Enhver handel har jo sin historie. Nogle kan jeg huske, de fleste har jeg glemt.

Jeg købte en ko henne i Veerst. Faderen og en halvgammel søn rådede begge to, og de var gensidig bange for, at når den anden solgte noget, solgte han for billigt. Da vi kom derind, var sønnen ene hjemme. Jeg købte så en ko af ham for 85 kr., og så skulle han levere den i Vejen. Lidt efter traf vi

den gamle i kroen. Nu skulle vi for løjer prøve, om vi kunne købe koen billigere af ham. Vi handlede så en tid om den og fik den endelig tilslået for 80 kr. Da sønnen leverede koen, drillede vi ham med, at han var for dyr med sine køer, men han skulle lige godt have de 85 kr., for det viste sig, at koen var betydelig federe på den ene side end på den anden, noget, han slet ikke havde lagt mærke til.

Jeg købte tit kreaturer af herremændene på Estrup og Sønderskov. Dem skulle der en vis lempe til at handle med. I den tid så godsejerne måske mere ned på bønderne end nu om stunder. Når de satte en pris på dyrene, hjalp det ikke at prutte, selv om prisen var så høj, at jeg skulle tabe penge. Jeg gik da først til forvalteren og talte med ham om købet. Han fulgte i reglen bedre med i prisudviklingen og var mere kendt med at bedømme et dyr. Når jeg så fortalte godsejeren, hvad forvalteren mente, lod han sig i almindelighed snakke til rette. Undertiden måtte jeg dog købe nogle for dyrt for at beholde handelen, og man måtte jo finde sig i at blive tiltalt på en temmelig overlegen måde. For det meste gik det dog godt, men engang købte jeg en del kreaturer på Estrup, hvoraf jeg igen solgte nogle til Ingvard Jensen, Foldingbro. Da viste det sig, at et par af de bedste ikke var sunde, hvorfor jeg måtte tage et tab på 50 kr. for at komme af med dem. Men da jeg så ville have de 50 kr. refunderet hos gamle Lautrup, blev han så vred, at jeg ingen kunne købe på Estrup i lang tid derefter. Mens jeg tog imod svin på Brørup station, kom der en dag 6 svin fra Sønderskov. Prisen var den dag 33 øre pr. pund, men da de 4 var ualmindelig fede og smukke, afregnede jeg dem

til 34 øre og de to til 33 øre. Men hvad sker? — Jens Momsen blev så vred, at jeg ingen svin fik i lang tid derefter. Han skulle ikke have noget af, at der blev trukket 1 øre fra, fordi et par svin ikke var prima. Jeg måtte gå ned til Sønderskov for at forklare sagen. Men det tog lang tid, før han ville tro, at han i stedet for fradrag havde fået overpris på de fire! Endelig lod han sig bevæge til at se mine bøger efter, og de viste, at han var den eneste, der den dag havde fået overpris.

Undertiden fik jeg da hæderlig omtale. I Brørup revy lød det et år således: »Han snakker jo lidt meget, den lille Niels Olesen, men han kan jo sagtens, han får både præstens og degnens stude og kvier.«

En markedsdag i Tønder solgte jeg om morgenen 21 kreaturer til to unge svogre. Da jeg henimod middag sad inde i en restauration, lidt tilbage i stuen, og de to unge ved et bord nærmere ved døren, kom Kræn Aagaard, der var far til den ene og svigerfar til den anden, ind og satte sig hos dem. Så hørte jeg, han spurgte, om de havde købt kreaturer. Ja, den ene havde da købt 8 og den anden 13 »af den her lille Niels Olesen fra Jylland«. Dertil sagde den gamle: »Nå, så har I nok ikke fundet dem! Men der er jo det gode ved at handle med den mand, at får vi en, vi ikke er rigtig tilfreds med, siger han, vi kan få en anden i stedet, og den er sjælden meget ringere end den første.«

Fra en svunden tid

Erindringer af Elisabeth Rübner-Petersen (†).

Nedenstående erindringer fra Astrup sogn er nedskrevet kort efter Historisk Samfunds stiftelse af frk. Elisabeth Rübner-Petersen, der tilbragte sin barndom i sognet. Hun er født i Ørting præstegård 19. decbr. 1859, hvor hendes fader, Jørgen Kristjan Leonhard Petersen var personel kapellan hos sin fader. Han var 31. juli 1857 blevet gift med Emilie Lovise Ottilia Tinghus, født i Katstrup ved Horsens. Hendes fader var landinspektør og premierløjtnant.

8. decbr. 1860 blev Petersen kaldet som sognepræst til Astrup og Starup. Pastor Høgsbro Østergaard, Astrup, har været så venlig at meddele, at Petersen endnu huskes af de gamle i sognet. Han var meget ude omkring i hjemmene, også til gilder, og var meget god mod børnene. Han var ikke nogen god taler, var opereret for hareskår, men det, han sagde, var godt. Han havde forbindelse med Askov højskole, havde betydelige kundskaber, navnlig i sprog. Han var fordringsløs, jævn og elskværdig. Fru Petersen døde 4. marts 1878. 24. febr. 1880 giftede han sig 2. gang med Elma Laura Magdalene Sparrevohn, en datter af sognepræsten i Sneum-Tjæreborg. 3. decbr. 1874 blev han forflyttet til Janderup-Billum, hvor han døde den 12. jan. 1892. Hans søn Henrik Rübner-Petersen vil være kendt på disse egne som grundlæggeren af Esbjerg statskole.

Frk. Elisabeth Rübner-Petersen var sygeplejerske på Blegdamshospitalet i København, hvor hun døde den 2. april 1909.

Foruden nærværende barndomserindring har hun skrevet en slægtsbog, specielt om familiens liv i Hejlskov præstegård, hvor bedstemoderen var én af tre betydelige søstre.

Når man nu — efter en længere årrækkes forløb — besøger Jyllands afsides egne eller de egne, man i forrige dage regnede for afkroge, ses det, hvorledes tiden med sin rivende udvikling har forandret hele præget. Skønt vi ikke kan sige: »Ak! hvor forandret!« må det dog indrømmes, at ejendommelighederne derved udviskes og forsvinder.

På kryds og tværs gennemskæres Jylland nu af jernveje, togene susser forbi, og lokomotivet lader sin travle fløjten høre alle vegne.

For ca. 40 år siden var min fader præst i Åstrup, et hedesogn mellem Ribe og Varde, i den såkaldte jydepotteegn. Da fader blev kaldet til dette embede, måtte vi køre den lange vej fra Århus til Åstrup på åben vogn i 3 sludfulde novemberdage. Jeg husker godt den trættende rejse og vor glæde, da vi nåede så vidt, at vi kunne skimte præstegårdens gule længer. I Åstrup tilbragte vi lykkelige og fredelige år, og jeg gemmer mange erindringer derfra, som netop står særlig tydeligt for mig, fordi den tids liv i mange retninger, bl. a. ved sin nøjsomhed, var så forskelligt fra nutidens.

Præstegården var gammel og dårlig, bjælkeloftet lavt og væggene kun hvidkalkede. Møblerne — hvoraf de fleste stammede fra mine bedsteforældres hjem — var yderst tarvelige, tæpper var en luksus, vi ikke kendte, — og dog var der mange andre end børnene herfra, der fandt dette præstegårdshjem meget hyggeligt. Her var stor gæstfrihed, sognefolkene kom derfor ofte i præstegården, de følte, de var velkomne, og selv var de altid glade

ved at træffe »ham sjæl«, eller »hend' sjæl«, som nogle af de ældste endnu benævnedes præsten og præstekonen. Søndag efter gudstjenesten samledes her især mange; der var åbent hus og åbne hjerter for sognefolkene og for deres sorger og glæder.

Det daglige liv i præstegården var arbejdsomt og meget nøjsomt, for Åstrup var kun et lille embede, og mange skulle leve deraf. Fader underviste selv alle sine børn, og moder syede og spandt flittigt dagen igennem. Men måtte der end passes nøje på alt for udkommets skyld, var her dog aldrig tale om rastløs travlhed eller slid, og åndelige interesser blev ikke forsømte. F. eks. blev der altid holdt en mørknings hviletime, inden aftenarbejdet begyndte; den anvendtes til samtaler og fortællinger om den ældre slægt, om faders og moders ungdom og oplevelser o.s.v. Jeg husker således blandt mange andre ting, når moder fortalte om sine oplevelser fra »Slavekrigen«. Hun blev dengang, tillige med et par unge kusiner fra herregården Brandberg ved Vejle, over hals og hoved sendt til Fyn. Der kom nemlig det ene bud efter det andet om, hvorledes slaverne huserede, skændte og brændte; nu var de her, og nu var de der. Ja, fra bakker uden for gården mente man at kunne se røgen fra forskellige landsbyer, der brændte. Panikken greb alle. Sølvtøjet blev gravet ned i haven, og de unge piger sendt bort under sikker eskorte. Det sidste, de så, idet de kørte bort, var stedets gamle præst, der bevæbnet med en plejl og ridende på sin lille islandske hest kom for modigt at slutte sig til herregårdens bevæbnede mandskab, efter først at have gemt kone, børn og tjenestepiger i skoven under en skrænt.

Faders fattige studenterår, da han måtte ernære

sig selv ved informationer, var også en rig kilde til underholdning for os, og ved at høre derom følte vi os »så lunt inden døre«.

Disse skumringstimer, når husstanden var samlet, og ilden lyste fra kakkelovnen, var både hyggelige og udviklende for os alle, men især for den opvoksende slægt.

Bagefter samledes vi med vore arbejder om de hjemmestøbte tællelys, — med undtagelse af fader, der anvendte aftenen til sine egne studier.

Postgangen til Åstrup var meget langsom; indtil 1873 fik vi kun breve og aviser 2 gange om ugen, — de blev hentede af et bud på brevsamlingsstedet i Holsted, hvor brevene opbevarede i en cigarkasse, og hvem, der havde lyst, kunne gennemsøge bunken — rimeligvis en af grundene til, at breve ret jævnligt gik tabt. Afdøde stiftsprovst Claudi fra Ribe fortalte engang ved en visitats, at når han på samme dag skrev til St. Petersborg og til Åstrup præstegård, fik han svar fra St. Petersborg først, og det skønt han regnede fader for en af de akkurateste præster i sit provsti.

Men til trods for, at sognet dengang ikke havde megen forbindelse med omverdenen, var nationaldragten allerede meget gået af brug. Jeg kan dog mindes, at jeg i min barndom har set enkelte gamle mænd, der brugte knæbenklæder, lange hvide strømper og kofte, men det var allerede dengang sjældent, hvorimod gamle koner langt senere gik med det pyntelige, fint krusede sæt på hovedet og korsklæde, men for omtrent en snes år siden forsvandt de sidste.

De smukke bondestuer med udskårne møbler, tintallerkenrækken hen med loftet og det blanke messingfad på bilæggerovnen sås dengang endnu

almindeligt. Nu ser man næppe sådanne hjem i egnene, hvor de hørte hjemme, — hvad der dengang hyggede i bondestuerne, pynter nu i rige, fornemme huse eller findes samlede på museer.

En del ejendommelige skikke husker jeg, som endnu for ca. 40 år siden dels var almindelige, dels brugtes endnu. Især var det skikke og sædvaner, der knyttede sig til gilder og festligheder, vi havde lejlighed til at se.

Til bryllupper var det en ufravigelig skik, at bruden skulle køre til kirke uden noget over krans og slør. Lukkede vogne kendtes ikke der på egnen, så det kunne undertiden være en meget kold fornøjelse. I slutningen af 60erne brugtes også, at brudepigerne skulle have et sammenlagt »kaste-klæde« over armen til pynt; det måtte ikke tages på, selv om det var nok så koldt.

Engang viede min fader et ungt par, hvor bruden var syg af rosen i ansigtet, — men brylluppet kunne ikke opsættes, for gildet var lavet til. Bruden kørte $\frac{1}{2}$ milsvej til kirken, trods sygdommen, med flagrende slør i sne og forst. Hun overholdt derved skik og brug — men 14 dage efter blev hun, som lig, bragt den samme vej hen.

De store bryllupper med tre dages gilde var endnu dengang ret almindelige. De to første dage sad brudeparret til højboards, den tredie dag derimod, da der trakteredes med levninger — øllegrød og afskåren steg —, sad vært og værtinde til bords, og brudeparret vartede op.

Ved bordet sad præstens ved siden af brudeparret. Præstekonen øste suppen op af en terrin til de nærmest siddende, — længere ned ad bordet stod hvide fade med suppe, hvortil man langede hver med sin ske. Efterhånden som de tømtes, blev der

fra køkkenet hentet mere ind i kander, som af de travle opvartersker — med et klask — hældtes i fadene, så suppesprøjtet stod ud over bordene. Til at bære suppen ind benyttedes undertiden hvide genstande af fajance, forsynede med én hank; at disse egentlig var bestemt til ganske anden brug, generede vist ikke gæsterne.

Til barselgilder trakteredes der med sago suppe, flæsk med sennep og risengrød. Det betragtedes — dog ikke ved øverste bordende — som en udmærket spas, når man kunne få et fad grød tømt, uden at skafferen mærkede det. En god klat grød blev listet over i nabofadet, og alle, der kunne nå, skyndte sig at spise resten. Når fadet var tomt, hamredes pludseligt af alle kræfter med skeerne på kanten, og skafferen kom farende, yderst ulykkelig over ikke at have sørget bedre for gæsterne.

Der kom ofte syge til moder om råd og hjælp, for der var langt til læge; at hente doktor var en kostbar historie, som man betænkte sig på. »Nu har Niels Persens søn ikke langt igen«, hørte jeg engang en kone sige, »der er skikket bud efter doktoren.« Doktorbesøg regnedes for dødstegn.

Når den syge var død, samledes alle tanker om at vise den afdøde »den sidste ære«. Foruden at følge den døde til det sidste hvilested bestod denne i det store begravelsesgilde. Der blev derfor travlt i hjemmet, hvor der skulle gøres forberedelser til »kistelæg« (det er, at konerne samles 2 dage før begravelsen for at se det pyntede lig) — og selve begravelsesgildet med mad og drikke i overflodighed.

Først blev der gjort aftale med den vigtigste person ved gilderne, nemlig køksen (kogekonen), og derefter med præsten, og så blev bydemanden —

efter først at have lært sin lange indbydelsesramse udenad — sendt til alle slægtninge og fra sted til sted i bydelaget. Indbydelsen — der i reglen indbefattede alle husets beboere — lød ofte på et meget tidligt klokkeslet, f. eks. mindes jeg, at vi engang blev bedt til møde i begravelsesgården kl. 6 en vintermorgen; — kom vi imidlertid kl. 10 à 11, var det altid god tid.

Engang bydemanden var i præstegården for at byde til en ung gårdmands begravelse, et sted, hvor der var dyb sorg, havde vi netop besøg af en dame, der var kendt på egnen. »Frøknen må da enneken komm' med«, sagde bydemanden venligt, da han så hende, »det var da gjævt, De kund' få den fornywels' med.«

Undertiden blev jeg bedt til »sørgepige«, hvilket bestod i, at jeg, tilligemed de andre »sørgepiger«, skulle gå lige efter kisten i ligfølget.

I gildegården blev der hilst på de sørgende med ordene: »A ønsker dig glæd' for din sorre.«

Efter ankomsten spiste vi frokost og drak kaffe, — jeg har været med til at spise i ligstuen, hvor bordene stod dækkede i hestekoform omkring den åbne kiste.

Når alle var forsynede, blev »liget sunget ud«, og der toges afsked med den døde, idet alle slægtninge gik hen og klappede eller berørte ligets pande og hænder. En sådan afsked fandt *altid* sted og i overværelse af hele forsamlingen, — jeg har endogså set den, hvor en dreng var død af difteritis; det var dengang fastslået skik og brug.

Ligeledes brugtes det, at kvinderne, navnlig af den nærmeste slægt, skulle møde i kåbe og tilbundne om hovedet ved kirken, selv om det var på en hed sommerdag.

Efter selve begravelsen fulgte man tilbage til hjemmet, til det solide middagsmåltid, der efterfulgtes af kaffe og kage, aftensmad og atter kaffe og kage. Før man havde deltaget i alt dette, havde man ikke gjort sin skyldighed mod den afdøde. Kun præstens blev det ikke taget ilde op, at de »brød laget« og tog hjem efter middagskaffen. Mellem måltiderne faldt talen som oftest på, hvilke varsler der var set før dette dødsfald, der var jo næsten altid »mærket noget«, som familien dengang ikke havde tænkt noget ved, men som nu var klart som dagen. Derefter gled talen af sig selv hen på, hvilke andre »mærkelige« ting man havde oplevet. Det var især konerne, der drøftede disse emner, men mændene kunne dog også give deres besyv med i laget. Således hørte jeg engang en gammel mand fortælle følgende: »Ja, jeg har da også »mærket« noget, som var noget »sært«. Det er da nogle år siden, før det var, da jeg var ungarl. Jeg kom forbi der, hvor nu Kræn Peisen bor ved den ny vej, men da gik der kun et hjulspor forbi. Jeg gik så'n i min' egn' tanker, — lig' med et kund' jeg ikke komm' hen ad vejen, om det aldrig gjaldt det, — men hvad der holdt imod, — ja, det vidst' jeg jo ikke, — nå til sidst mått' jeg ind på marken, og så kom jeg da udenom stedet og forbi. Nå, jeg tænkt' nu ikke mer' ved det, men så 14 dage efter død' manden der i huset, og da de skuld' afsted til kirken med ham, blev kisten sat på vejen, inden de kom på vognen, — så forstod jeg 'et jo.«

Ved sammenkomster og gilder var kortspil næsten altid mændenes underholdning. Kunde det slet ikke lade sig gøre at få kortene frem, hørte man den ene gaben mere højlydt end den anden, og ugenerte bemærkninger om, »at den dag fik da al-

drig end'«, — ytringer, der slet ikke stødte vært og værtinde, de gjorde jo deres pligt, sørgede for mad og drikke, og når der ikke var noget forsømt dermed, var gildet vellykket.

Et af de elskværdige, stærkest fremtrædende karaktertræk hos folk der på egnen, som hos de fleste jyder, er deres velbekendte gæstfrihed. Men det passer dog ikke, hvad Hostrup skrev: »Ikke der spørges om hvem eller hvad«, det skulle der netop altid gøres rede for, — dog ikke som vilkår for gæstfriheden, men af interesse for at høre lidt fra omverdenen.

Et af de mest gæstfri mennesker, jeg har kendt, var gamle Kirsten Munk i Terpling. Hun, der hørte til mine forældres bedste venner, var en af de sidste, der gik med de smukke gamle hovedsæt. Vi blev altid modtagne med den allerstørste hjertelighed i hendes hjem, og hun nødede og »pressede« os så velment til at spise og drikke, så længe det var os muligt at få noget ned.

Hun havde oplevet mange »sære« ting, som hun for resten altid omtalte med en vis hemmelighedsfuldhed. Der hviskedes også stille om, at hun var »klog kone«, hun kunne nemlig »læse« over hugormebid, »stille blod« og kurere tandpine, — men slige emner drøftede hun aldrig med præstens.

Hvad der morede os meget at høre hende fortælle om, var et besøg, hun engang havde haft af Frederik d. 7. som kronprins. Han var i besøg på Nørholm og havde — på en længere jagttur — forvildet sig og kom med en af sine kavalerer ind i Kirstens gård for at spørge om vej. Hun fortalte ligefrem og jævnt derom, og jeg vil prøve på at gengive tildragelsen med hendes egne ord.

»Der kom tow grow fin kaahl ind i e stouw, aa

saah' godaw. A spur dem jo om, hur de kom fraa, — aa den jenn han swaar, te han waa den, der sku' wær kong', — aa han waa saa møj grow swolten.

A bød dem walkommen aa bad dem sid ned, law a fæk æg i e pand'. A gik saa ud i e kjøkken aa lawed' ræt en grum æggekaagh'. Men det waared' ett' swaar læng', saa kom han ud og holdt snak. Han vild' ha' beskein om, hwa de war a fyred' op med. »Det war lysklyhn*)«, saah a. Han bad' saa om han maatt' tej en stykk' med te Kjøbenhavn. »Ja li' saa manne, som han vild' ha'«, saah a. Saa tow han rætt' en fine silkeklud op aa e lomm' aa swøvt om e lysklyhn, aa gjemt 'en.

Da de had' spist, saah han saa manne tak, aa vild' betaahl 'et, men de vild' a reele ett ha; a saah, han sku' illywel wæhr saa møj walkommen en aahn gaang.«

Efter nogle års forløb blev min fader forflyttet, men det var en sorg for os alle at forlade dette sted og alle vore kære venner, og kun gode minder bragte vi med derfra.

Da vi ved afrejsen kom til gamle Kirsten for at sige farvel, fornægtede hendes gæstfrihed sig heller ikke til slutning. I afskedens vemod trykkede hun faders hænder og sagde: »Saa vil a be præisten og fruén og aall' e bø'en, at de vil kom herhen, naar a æ dø, te mi begrawels, — aa kom nu ennekken aalsammens.« Kirsten vilde gerne have

*) En art harpiiksholdig tørv, der i fattige egne af Jylland brugtes — ikke alene til at fyre op med, men også til belysning. Konen og pigerne sad da ved ovnen og spandt og kartede, medens »karlfolkene« i den mørkere del af stuen »bandt simer« — snoede halmreb — eller med piben i munden drev tiden hen.

haft bestemt løfte om det, men fader mente, det dog ikke var værd at tale derom endnu.

Kirsten levede også i mange år, efter at hun havde bedt til sin egen begravelse, men hun har dog nu i over en snes år hvilet under grønsværet på hedekirkegården, sammen med så mange andre af mine barndomsvenner, der hører til i mindet om »den svundne tid«.

Småstykker

AF VARHOS NYERE HISTORIE.

Gården Varho i Gørding sogn er en af Vestjyllands gamle hovedgårde, hvis tal gennem det sidste par århundreder jo har været stærkt svindende. Nogen stor herregård har Varho (Vardhoved) dog aldrig været, vidnesbyrd om, at den rent bygningmæssigt har hævet sig ret meget over den almindelige, større bondegård, synes ikke at foreligge, og det kan fastslås, at gården på et ret tidligt tidspunkt har mistet den tiltrækning, som var en betingelse for, at adelige ejere ville bebo den.

Velfornemme Hans Hansen »sitzhaftig på Varho« havde fæstet gården 30. jan. 1665. Han var 8. april 1686 blandt fadderne ved en barnedåb i Gørding kirke. Barnet var Niels Hansens i Starup og holdtes over dåben af Mette Jensdatter, møllerens kone fra Sønderskov mølle — alt i alt en præsentabel forsamling med mange faddere og rigelige faddergaver. Imidlertid var denne tilbøjelighed blandt datidens bønder til prangende opbud ved festlige og højtidelige lejligheder blevet forbudt i Danske Lov (1683), der fastsatte fadderens antal til højst 5. Samtlige deltagere i festen blev indstævnet for retten, alle gjorde ed på, at de intet

kendte til den nye bestemmelse, undtagen Hans Hansen Varho, der egenhændig skrev et indlæg: »Da haver jeg hverken hørt eller set samme kgl. majst.' forordning, ej heller den enten af prædikestolen eller på kirkestævne erkyndet for menigheden her i Gørding kirke, som min sognepræst hæderlige og vellærde hr. A. Verlohren vil attestere. Om den er publiceret på tinget, ved jeg ikke, eftersom min svaghed i nogle år ikke haver tilstedet mig videre at komme end til Guds hus. Og det endda ikke så ofte, som jeg gerne ville. Formoder derfor om noget kan være sket imod kgl. majst.' forordning, som mig er u-vitterlig, det da i bedste mening måtte optages og mig for videre tiltale forskånes...« At Hans Hansen selv kunne skrive — og skrive således — viser, at han har været af en slægt, hvis velstand og øvrige sociale stilling tillod at give børnene en privat undervisning. Endnu var Varho regnet for en hovedgård, dvs. at den var fri for skat. 1683 siges om gården: »Ingen humlehaver, men ved gården er en frugthave af gamle og formuskede (halvrådne) pære-, æble- og blommetræer.« 1687 opsigde Vibeke Jensdatter, enke efter rådmand Laurids Frisch i Ribe, der året før havde fået gården i udlæg for gæld af Vibeke Rosenkrans, Kærgaard, den frihed, Varho hidtil havde hævdet under sine adelige ejere. Opsigelsen betød, at Vibeke Jensdatter i Ribe ikke tænkte på at sammenkøbe de 200 tdr. hartkorn bøndergods inden for 2 miles afstand fra gården, som var forudsætningen for, at Varho kunne opretholdes som skattefri hovedgård.

Hans Hansen døde 1696. Han efterfulgtes på Varho af sønnen Knud Hansen Vindfeld, hvis hustru hed Marie Christensdatter. Allerede 1704 var han

død, og Vibeke Jensdatter havde bortfæstet Varho til Terman Mortensen, der var søn af Morten Termansen i Kjærbøl, Farup sogn. Han skulle betale Knud Vindfelds enke 80 sldr. i 2 terminer, og desuden skulle Marie Christensdatter have lov i 2 år at bebo et skolehus på 4—5 fag sønden i gården, dette hus måtte hun nedbryde og bortflytte efter behag. Terman Knudsen, der kaldes »velagte unge karl«, synes at have fået hele gården i fæste, men ret længe blev han der vist ikke, om han i det hele taget tiltrådte fæstet, da han var utilfreds med ikke at kunne få overdraget en korntiende, som præsten Peder Gjørding havde fået i fæste. Ved kontrakt af 14. aug. 1705 bortfæstedes den $\frac{1}{2}$ gård til Tyge Jessen, gift med Maren Christensdatter. 11. 3. 1706 var Tyge Jessen med sin søn Jens Tygesen samt Anders Jepsen, der var fra Raahede, Hviding sg., forsamlet hos Vibeke Jensdatter i Ribe, hvor der blev aftalt, at Tyge Jessen afstod sin fæstede halve gård til sin søn Jens Tygesen og Anders Jepsen. Disse skulle overtage husene »som der på gården findes« samt alt søm- og nagelfast, korn, sæd m. v. Tyge Jessen og hustru skulle have det hus sønden i gården, som »velfornemme matrone Marie, sal. Knud Vindfelds« hidtil havde beboet. I aftægt skulle de årlig have 30 skæpper rug, 10 skp. byg, 10 skp. malt, 5 skp. boghvede, så længe de begge levede. Efter den ene af aftægtsfolkenes død skulle der ydes det halve. Desuden skulle de have 1 ko »levendes og ikke død«, 4 får på græs og vinterfoder, $\frac{1}{2}$ fedt svin, 30 læs tørv og 1 læs klyne. Endelig hæderlig begravelse. Datteren Inger Tygesdatter, der endnu var umyndig og »ej bekvem at antage gården med dens strenge avling«, skulle have af Anders Jepsen 90 rdl., der skulle betales i tre ter-

miner. — Kontrakten blev medunderskrevet af mag. Peder Terpager, Ribe, der var svoger*) til Vibeke Jensdatter, og af Jep Iversen i Raahede.

Aftægten til Tyge Jessen og hustru var efter omstændighederne — konjunkturernes var 1706 ikke særlig gode for bondestanden — ret rundelig og må have haft en tilsvarende levestof på Varho som forudsætning. Eller måske havde Tyge Jessen strammet sine fordringer lidt rigeligt. Selv fik han dog ikke nogen lang tid som aftægtsmand og var død, da hustruen Maren 5. novb. 1711 fik dom over hendes (el. mandens) søn Jens Tygesen og Anders Jepsen, der ikke havde villet yde hende den tilstrækkelige græsning til hendes ko og fire får. De måtte herefter overlade Maren Tygeskone en eng til afbenyttelse.

1712 var Vibeke Jensdatter død. Hendes rettilighed i Varho var tilfaldet hr. Ventzel Galten, præst i Sneum-Tjæreborg, som indstævnedes Jens Tygesen for en del penge, denne endnu skyldte for sin halvpart af bygningerne på Varho, samt resterende landgilde. Herefter synes Jens Tygesen at glide ud af billedet og Anders Jepsen at have overtaget hans part af Varho.

Forholdet mellem Anders Jepsen og aftægtskone Maren Tygeskone var, som man kan tænke sig, efter dommen i 1711 ikke særlig godt. 11. okt. 1713 kom Anders Jepsen ledsaget af sin nabo Bunde Sørensen (på Varho?) indtil Maren Tygeskone for at tale med hende om hendes aftægtsko, der skulle erstattes af en anden. Det var i mørkningen, og Maren stod og klippede et lam, som hun havde i sinde at slagte næste dag. Anders Jepsen fremkom med

*) Svoger, d.v.s. svigersøn.

sit ærinde. Maren spurgte, hvilken ko man havde tiltænkt hende. De svarede, at hun måtte vælge en af tre. Hvilke tre køer var det da? Det var tre sort-hjelmede. Maren spurgte, om de havde ingen værre (ringere). Hertil svarede Anders Jepsen, at de to i alt fald var gode nok, og når hun selv fik koen på foder, kunne den blive endnu bedre, da hun jo havde hø nok at give den! Maren svarede, at hendes hø var blevet fordærvet i stakkene »og det havde I Eders glæde af, Anders Jepsen, thi det har Eders pige sagt, at I glædede jer, fordi I misundte mig, at jeg fik så meget hø«. Hertil svarede Anders Jepsen, at det var usandt. »Skam få den, der løj!« sagde Maren Tygeskone. Så kaldte han på pigen Maren Nielsdatter, der kom til stede, men sagde, at hun aldrig havde sagt noget sådant til Maren Tygeskone, som dog svor på rigtigheden af sin påstand. Pigen svor også, »og derpå trådte de sammen til hinanden, og havde Maren Tygeskone en uldsax i sin hånd«. Hun spurgte pigen, om hun ville slå hende, hvortil pigen svarede, at hun ikke skulle sige andet, end hvad der var sandt. Så skubbede hun til Maren Tygeskone, så hun faldt om på gulvet, hvorefter pigen trak sig tilbage mod døren. Maren Tygeskone kom på benene igen og løb med uldsaxen i hånden mod pigen, der sparkede fra sig med sine træsko på fødderne. Så kastede Maren Tygeskone saxen mod pigen, »der blev blodig udi ansigtet«. Nu løb pigen mod døren, men Maren greb en kedel med varmt vand, som hun slog efter hende. Noget af vandet ramte Bunde Sørensen, der nær var blevet skoldet. »Man skolder svin og ikke folk!« råbte pigen. »Diævelen tage din kjæltring«, sagde Maren Tygeskone. »I skal være en gammel hex og en gammel diævel, til I beviser mig, at jeg er en kjæltring

... jeg eller mine har ikke gået med maltsække ad gader eller stræder...« »Har jeg eller nogen af mine gået med dem?« svarede Maren Tygeskone. »Det siger jeg ikke«, sagde pigen. »Så kan du gå hen til dem, der har sagt det«, svarede Maren Tygeskone.

Denne ordveksling faldt under slagsmålets udvikling, der foruden af de to mænd overværedes af Maren Jeskone af Varho, uden at nogen af vidnerne dog synes at have fundet anledning til at gribe ind.

2. novb. 1713 havde Maren Tygeskone indstævnet pigen Maren Nielsdatter for at have overfaldet hende i hendes eget hus. Samtidig var hun selv indstævnet af modparten, hvilket ikke var noget usædvanligt i hine tider. Sagen behandledes i en ekstraret ved Gørding-Malt herreders ting. Dommen blev afsagt under medvirken af meddomsmænd 8. marts 1714. Der blev afgivet vidneforklaring, som ovenfor fremstillet, og dommerne hæftede sig ved, at Maren Tygeskone var blevet antastet i sit eget hus under sin fredelige syssel. Hun frikendtes for de skrammer, hun med uldsaxen havde tilføjet pigen, men værre var det, at hun havde kaldt Maren Nielsdatter en kæltring m. v. Denne forseelse takseredes til 2 mark at erlægge i de fattiges bøsse på tinget, ligesom hun ved retten skulle give pigen en undskyldning for de faldne ukvemsord.

Vald. Andersen.

KILDE: Gørding-Malt herreders tingbog.

AT SLÅ ØJET UD PÅ EN TYV.

For fyrretyve år siden hørte jeg følgende historie: På en gård i Vestjylland blev der engang i forrige århundrede begået et tyveri. Man mistænkte gårdens karl for tyveriet, men havde ingen beviser. Gårdmanden talte en dag med smeden om det. »Send ham et ærinde over til mig,« sagde smeden. Da karlen kom, faldt samtalen på tyveriet. »Jeg kunne nemt vise tyven frem,« sagde smeden. »Hvordan det?« spurgte karlen. »Ved at slå hans øje ud.« Og smeden tog et stykke kridt, tegnede et øje på ambolten, gav karlen forhammeren og sagde: »Slå nu til, når jeg lægger et stykke stål i øjet! Så slås øjet ud på tyven!« Med det samme rev smeden et stykke glødende jern ud af essen, svang det forbi karlens ansigt, lagde det i det tegnede øje på ambolten og råbte: »Slå så til!« Men karlen stod bleg og forvirret og turde ikke slå. »Du er tyven!« sagde smeden. Og karlen tilstod.

Ganske tilsvarende historier fra forrige århundrede har mange sikkert hørt.

Det er her overraskelsen i forbindelse med en indgroet overtroisk skræk for smedens »magi«, der bragte tilståelsen.

Smeden selv mente sikkert ikke, der kunne slås et øje ud ved hans kunster!

Men disse beretninger er kun denne overtros for-dunklede efterspil. Engang troede man fuldt og fast, at det var muligt ad magisk vej at slå øjet ud på ens skademand, på tyven.

I Vester Horne herreds tingbog for 1681 findes en retssag, der viser dette.¹⁾

Sognepræsten i Lunde, hr. Christen Simonsen (Varde), havde haft nogle folk til hemmeligt skrif-

te. Før skriftemålet hørte de, at præsten talte med Hans Thomsen Skovboe i Lunde og spurgte ham, hvem det var, han havde givet én rigsdaler for »at fly ham øjet udslagen på den, som havde frastjålet ham et får forleden år.«

Skovboe nægtede at opgive navnet på manden, »men når gerningen var sket, skulle hr. Christen vel få det at vide.« Præsten spurgte så, om det var »vist, at I har givet nogen 1 rdl.« for at slå øjet ud på tyven. Hertil svarede Hans Skovboe ja. Præsten bad da de tilstedeværende om at drage sig dette til minde.

Den følgende søndag havde præsten efter gudstjenesten et møde med Hans Skovboe og sine to medhjælpere, og også andre hørte, hvad der blev sagt.

Her spurgte hr. Christen Skovboe, om han ville være sin tilståelse »gestændig« om daleren for tyvens udslagne øje. Skovboe svarede, at han kunne ikke nægte, at han havde betalt en mand 1 rdl. for at »fly ham hævn over den, der havde stjålet hans får.« Og han hævdede, at det ikke var nogen synd, som han kunne komme til at stå åbenbar skrifte for.

Præsten har naturligvis bebrejdet Skovboe, at han således befattede sig med trolddom, og har vel truet med åbenbar skrifte. — Sluttelig sagde Hans Skovboe til præsten, »at han skulle se [vel] til, om han kunne få ham til åbenbar skrifte derfor.«

Præsten stævnedes vidnerne til tings og tog tingsvidne om det passerede. Mere melder tingbogen ikke om denne sag. Skovboe har antagelig til sidst givet efter og har stået offentlig skrifte.

Der levede altså folk dengang, der gav sig af med at slå tyvens øje ud ad magisk vej.

Allerede en oldgræsk papyrus fra Ægypten oplyser, hvorledes man kunne tvinge tyve til at melde

sig ved at lave magi med et tegnet øje, dog ikke med det grusomme resultat, at han mistede øjet, men han fik smerter i det. I middelalderen ses det, at denne sorte kunst er brugt på samme måde i Tyskland, og i tiden kort før reformationen skulle det være blevet til, at tyven mistede øjet. Her fra Danmark har F. Ohrt fremdraget en lang besværgelsesformel fra det 17. århundrede — altså omtrent fra samme tid, hekseriet øvedes i Lunde. Ohrt gør opmærksom på, at det er første gang, man her til lands har fundet bevis for, at det gælder øjets fuldstændige udslagning. Over det tegnede øje skulle man læse en besværgelse til djævlene og slå på et søm, idet der siges: »Herren, du est retfærdig, og din dom er stærk.« »Så springer øjet straks ud.«²⁾

Endnu i det 19. århundredes tryllebøger flourer denne blodige metode. Her er en anvisning fra den tid: Der skal smedes et søm af en told, der slås ud af et stykke jern; der skal smedes stiltiende på dette søm tre torsdagsmorgener af en nøgen smed, så tegner man et øje på bjælken og slår sømmet deri; det rammer tyvens øje.³⁾

I Nationalmuseet og Herning museum findes kopier af en blyæske med låg og kobbernagle og med indridsede tegn og bogstaver og i bunden et øje. Originalen har tilhørt en smed i Daler ved Tønder.⁴⁾

Man har åbenbart kunnet bruge noget forskellig magi til udslagningen. Desværre meddeler tingbogen 1681 ikke noget om, hvem den kloge mand var, eller hvordan han bar sig ad.

H. K. Kristensen.

KILDER: 1) Vester Horne herreds tingbog 1681 27/8. 2) F. Ohrt: Trylleord 23f. 3) Feilbergs Jyske ordbog III 1168. 4) F. Ohrt anf. st.

STORMFLODEN 1615.

En lang række ulykkebringende stormfloder har gennem tiderne hjemsøgt den jyske vestkyst. Velbekendt er den frygtelige stormflod 1634, der mellem Ribe og Hamborg ifølge gamle opgivelser skulde have berøvet ca. 15000 mennesker livet og anrettede frygtelige ødelæggelser på den rige og frugtbare ø Nordstrand.

Mindre kendt og mindre ødelæggende er en stormflod, som ved Sct. Andreas tid (30. november) 1615 hjemsøgte kysten. P. Rohde omtaler denne flod i sin Haderslev-Amts Beskrivelse fra 1775, en bog, som ikke alle steder kan tages alvorligt, men som dog tillige giver mange rigtige og værdifulde oplysninger. Rhode fortæller: »1615. Var atter saa skreksom en Oversvømmelse af Vesterhavet, at Vandet stod op til Vinduerne på Tønder Slot, og i Ribe By seylede man med Baade.« — Forøvrigt sejlede man også med både i Tønders gader, og ved Tønder Østerport stod vandet omtrent 2 m højt.¹⁾

Et par tingsvidner viser os i få glimt, hvor voldsom stormfloden var også her i amtet. Utvivlsomt skete der mange andre ulykker end de få, hvorom man tilfældigvis har bevaret efterretninger.

Tingsvidnerne er indlagt som bilag til Riberhus lensregnskab 1615—16 og har skullet tjene som bevis for, at der var grund til for lensmanden og regeringen at give de ulykkeramte lettelser i afgifterne af deres gårde.

Tingsvidnet fra Kærgård birk er udstedt på birketinget 8. marts 1616 og angår »den store skade og

1) M. Mackeprang: Tønder gennem tiderne.

afbrek, som var overgået Søren Jensen i Lønne, Gravers Pedersen, Gregers Frandsen, Ib Christensen og Thue Pedersen i Lønne - - - af den store storm og vandflod, som var før jul nu sidstforleden.« Herom fik mændene et stokkenævn, de »haver fanget en stor skade og afbrek både på deres huse og bygge, foder og korn, fæ og qvæg, at de udi sådan nød og trang storligen forårsages at besøge godtfolk om hjælp og trøst.«

Tingsvidnet kunne bruges som et »tiggerbrev«, hvorved folk, der uforskyldt var ramt af ulykker, havde ret til at gå omkring og bede om hjælp.²⁾

Det andet vidne drejer sig om Mejlby (Melby) i Farup sogn, det sogn, som P. Rohde omtaler således: »Her er vist ellers et Fares Sted, formedelst Vesterhavets Oversvømmelse, hvorpå for faa Aar, nemlig Nytaars Nat 1764, man havde bedrøvelige Prøver.«³⁾

Tingsvidnet blev aflagt på Kalvslund herredsting 15. maj 1616: »Det (at) Jes Jepsen i Melby lod lese for tings dom et brev, som hans sognepræst⁴⁾ og sognemænd havde givet hannem, lydendes ord fra ord som efterfølger - - -, at Jes Jepsen i Melby haver fået en meget stor, drabelig skade af den skadelige flod, som indbrød her hos os om S: Andresis tide Ao. 1615, så han ikke alene fik skade på sine huse, tømmer og fjæl, som henflød, sengeklæder, hø og korn i laden, rug og mel, malt og gryn, øl og brød, som han mistede, men også hans fattige hustru, som var frugtsommelig, udkom af huset med tre små børn om midnatstide udi stor livsfare

2) Se Fra Ribe Amt 1946, 441-54.

3) P. Rohde: Haderslev-Amts Beskrivelse 466.

4) Præsten var Laurits Hansen Weibøl, der selv senere kom til at lide stor skade ved stormfloden 1634.

og ikke kunne fange klæder på, men måtte nøgen ud af huset, og udi sådan stor sorg og bedrøvelse, haver hans fattige, frugtsommelige hustru gjort barsel, og på det sidste måtte sætte livet til derover, så han fattig mand sidder nu igen med tre små moderløse børn udi stor sorg og bedrøvelse, så han højlig er fornøden at besøge godtfolk om hjælp - - -«

Også dette rørende vidne er ligesom tingsvidnet fra Kærgård birk formet, så det kan bruges til at gå omkring i herredet med og opsøge »velgørende kristne.«

Lensregnskabet har endnu en post angående stormfloden. Den lyder således: »Afkvitteret for gods, som stander øde, og den store vandflod havde fordærvet her udi lenet: 2½ dl. 22 sk. 2alb., 7½ skp. rug, 9 skp. byg, 1½ td. havre, 3½ svin, 2 snese rokkel, 5 kvarter⁵⁾ 10 snese tørre hvillinger, 2 td. saltet hvilling.«

Selve lensregnskabet for dette år er ikke bevaret, kun en ekstrakt, så enkelthederne kan ikke ses. Men posten drejer sig utvivlsomt om uerholdelige landgildeafgifter, sikkert fra de stormflodshærgede gårde i Lønne og måske fra gården i Mejlby.

Hvordan det er gået de ejendomme, som ikke hørte under kronen, kan man ikke finde oplysninger om i disse regnskaber, men selvfølgelig har de været lige så udsatte for stormfloders hærgen som kronens i lavt liggende kystsogne.

H. K. Kristensen.

5) 1 quart = 1 kvart fisk = 15 snese = 300 stk. = ¼ tusind.
Hvilling vil sige kuller.

TRÆK AF VANDMØLLERNES HISTORIE.

V. Vamdrup, Seest og Rolles møller.

Vandmøllerne hører fortiden til. Deres store betydning går lidt efter lidt i glemme. I det følgende vises glimt af ovennævnte møllers vedligeholdelses-historie, og dertil knyttes en beretning om Vamdrup sognemænds dramatiske ægttur fra Drabæks og Rolles møller til Fredericia.¹⁾

V. Vamdrup vandmølle.

24. jan. 1714 var Jens Iversen af Søggaard, Mads Christensen af V. Vamdrup, Søren Iversen og Jens Hansen af Horskær i overværelse af herredsfogeden og amtsforvalterens fuldmægtig i den kgl. vandmølle i V. Vamdrup, som da forpagtedes af Markus Nissen i Bønstrup, »for at syne og besigtige mølledæmningens udbrækning ved påkommende store og forfærdelige vandlob mellem 10. og 11. jan. sidst om natten.« Synet lyder:

»Mølledæmningen ved omlobet var udbrudt i længden 20 alen, i bredelse 24 alen, i dybelsen 8 alen, til hvilket fyldning udkræves 3000 læs jord, kan koste af læsset 2 skill., er 62 rdl. 3 mk., 200 læs ler ved tømmerværket a 3 skill., er 6 rdl. 1 mk 8 skill. Til et rieværk i samme dæmning 20 pæle $\frac{1}{2}$ skill., er 6 rdl. 1 mk. 8 skill. Til et rieværk i samme dæmning 20 pæle $\frac{1}{2}$ alen i kanten og $8\frac{1}{2}$ alen i længden 20 rdl., 20 planker a $8\frac{1}{2}$ alen lange at sætte mellem pælene 3 kvarter brede og 3 tommer tykke a 5 mk., er 16 rdl. 4 mk. 10 varepæle for is og

1) Uddrag af Andst, Jerlev og Slaugs herreders tingbog 1714-15.

desliges anstød $8\frac{1}{2}$ alen lange og $\frac{1}{2}$ alen i kanten a 5 mk., er 8 rdl. 2 mk., 6 fjæle 7 alen lange og $\frac{1}{2}$ alen i kanten sønden op til omløbet a 4 mk., er 4 rdl., 7 planker a lige længde 3 kv. brede og 3 tomm. tykke a 2 mk. 8 skill., er 2 rdl. 5 mk. 8 skill. Broen over baghølet til dessen reparation udkræves en bjælke 12 alen lang og $\frac{1}{2}$ alen i kanten, der og af vandflod er ruineret, og kan koste 1 rdl. 4 mk., 12 broplanker a 5 alen lange, 3 kv. brede og 3 tomm. tykke a 2 mk., er 4 rdl. Ved maalekarmen er i bunden slagen hul og til indlæggelse af seks nye egeplanker a 7 alen lange, 3 kv. brede og 3 tomm. tykke a 2 mk. 8 skill. er 2 rdl. 5 mk. 8 skill. En nye riebjælke under vandet for samme maalekværn 11 alen lang og $\frac{1}{2}$ alen i kanten, kan koste 2 rdl. En ny vonge vil slaas sønden for maalekværnen, dertil udkræves 7 pæle a 6 alen lange og $\frac{1}{2}$ alen i kanten a 4 mk., er 4 rdl. 4 mk. 7 planker af lige længde, hver 3 kv. brede, 3 tomm. tykke a 2 mk., er 2 rdl. 2 mk. Ligeledes vil slaas en ny vonge norden op til maalekværnen, hvortil skal have fire pæle a 6 alen lange og $\frac{1}{2}$ alen i kanten a 4 mk., er 2 rdl. 4 mk., fire bulfjæle af lige lange længde 3 kv. brede, 3 tomm. tykke a 2 mk., er 1 rdl. 2 mk. Broen over maalekværnen, hvor over daglig kørsel falder, der til behøves tolv planker hver 3 kv. brede, 3 tomm. tykke og 5 alen lange a 2 mk., er 4 rdl. Det ene vandhjul er ganske ruineret, hvortil behøves tolv møllebugter a 4 tomm. tykke og 6 alen lange a 2 mk., er 4 rdl., 60 vandskaale a 2 alen lange og 4 tomm. tykke a 10 skill., er 6 rdl. 1 mk. 8 skill. Armene og mølleakslen er ved magt saavel som mølleværket inden tag, men til render for og under vandhjulene skal formedelst de forrige af vandfloden er borttagen igen forskaffes tre nye planker a 8 alen lange og 3 tomm.

tykke a 3 mk., er 1 rdl. 3 mk. Stigbordene ved omløbet saavel som ved maalekarmen fandtes alle opdragne og laa paa landet. Tømmer-smedearbejdet og haandlanger med deres kost og fortæring kan allerringeste koste 40 rdl. Summa 98 rdl.

Forestaaende haver vi saaledes synet og forefundet i al sandhed at være, og tømmeret med hvis videre omformeldt er efter nøjeste pris takseret dog det næppelig for penge engang skal være at komme, med mindre hans kgl. majestæt dertil allernådigst bevilger udvist in natura, thi hvis det ej fra grunden bliver oprepareret, er det forgæves arbejde og ej kan staa imod stor vandløb, naar sligt paakommer, og ellers ses og befindes der, at naar nogen tørre eller frostvejrlig indfalder, saa ringe og slet vandflod og tilløb, at kværnene ikke kan maale, men maa nødvendig for vandmangel staa og ikke kan gaa eller omløbe.«

Seest og Rolles møller

foreligger der ogsaa detaillerede syn over. Disse anføres her i korte uddrag. 13. dec. 1714 blev der afgivet syn over tømmerværket ved Seest mølle. Det var almindeligt forfald, der skulle repareres ved malekværnen og kværnhuset, ved dæmningerne og broerne. Ved kværnstolene manglede fire egeforstykker 10 alen lange, $\frac{1}{2}$ alen i hver kant, tre hovedbjælker 6 alen lange, tre »bjørne«, 3 alen lange og 3 kv. i hver kant, seks stænger 3 alen lange, hvoraf de to 1 alen brede, de andre 3 kv., under bjørnen seks pæle 5 alen lange, $\frac{1}{2}$ alen i kanten, en del svære planker, hammerstykker og stormbaand og ca. 100 kvadratalen svære egebrædder til kværnstolens loft. Til møllehusets reparation skulle bruges svære bjælker og $5\frac{1}{2}$ tylvt egebrædder. Til den

nordre og søndre mølledæmning skulle anvendes 17 egepæle, 9 alen lange, $\frac{1}{2}$ alen i kant og ca. 100 kvadratalen egebrædder. Til den nordre og søndre bro skulle anvendes flere svære bjælker. Rundt regnet medgik der over 300 løbende alen bjælker eller tømmer, $\frac{1}{2}$ alen i hver kant, foruden en mængde svære planker og brædder, alt sammen af eg. Møllens istandsætelse kom til at koste 99 rdl. 2 mk.

Rolles mølle blev synet 6. sept. 1715 for »den skade uformodentlig vandflod for kort tid siden havde gjort, da vandet øjensynligt havde udbrudt under vandkarmen.« Her var det kun selve møllehuset, det var gået ud over og derfor mest kraftigt tømmer, der krævedes til reparation, sammenlagt ca. 150 løbende alen bjælker, $\frac{1}{2}$ alen i hver kant, og henimod 200 løbende alen egebrædder, $\frac{1}{2}$ alen brede. Priserne er ikke angivet ved denne mølle.

Det har ikke alene været et stort og svært arbejde at få dette tømmer fældet, hjemkørt og bearbejdet med haandkraft, men ogsaa meget kostbart. Udgifterne er faldet paa kronen, der ejede alle tre møller. Det ser da ogsaa ud til, at alt træet skulle tages i kronens skove, der i forvejen var misbrugte. Bønderne har selvsagt maattet fragte træet, og det forøgede den tyngde, som den omfattende ægtkørsel fra skovene i forvejen gav dem. Møllerne kunne ogsaa give dem anden ægtkørsel, hvad følgende beretning viser.

Den 31. marts 1713 havde amtsforvalter Anker Hansen i Kolding indstævnet for tinget paa Amhede følgende sognemænd fra *Vamdrup*: Nis Pedersen, Hans Hansen, Søren Christensen, Hans Pedersen, Hans Jessen, Peder Pedersen, Iver Jensen, Peder Hattesen, Claus Skrædder, Knud Rytter, Jens Madsen, Christen Christensen, Jep Christensen, Inge-

borg Hansdatter. *Søgaard*: Jens Iversen. *V. Vamdrup*: Peder Jepsen, Jep Nielsen, Rasmus Rasmussen, Rasmus Andersen, Jep Hattesen, Jep Christensen, Niels Gregersen, Jørgen Rasmussens enke, Peder Smed, Niels Møller, Peder Rach, Jørgen Madsen. *Hafdrup*: Christen Nielsen, Hans Poulsen. *Horskjær*: Jens Hansen. Samtlige var udeblevne første gang, da de var tilsagt at anskaffe fjorten vogne til at køre en del af kgl. majestæts magasinmel fra *Rolles* og *Drabæks møller* til proviantbagningen i Fredericia efter generalkommissariatets ordre, ved hvilken »makeløshed og modvillig udeblivelse bemeldte mel er tilføjet skade, at den mængde oven paa hinanden i møllerne have maattet ligge, saavel som sækkene derover ere blevne forraadnet, et parti af varerne ved rotter og mus opædt. Det maa vel forhaabes, de skal blive tilfundne at vederlægge efter lovens gænge.« Bønderne mødte ikke i retten, og sagen blev udsat.

Den 23. juni falder dommen. I mellemtiden havde de indstævnede kørt deres ægttur efter fornyet tilsigelse, men der blev paa tinge rejst endnu en anklage imod dem. Amtsforvalterens anklage lød da paa, at de vamdrupmænd foruden at sidde den første tilsigelse overhørig »havde kørt melet udi vand, aær og bække paa vej til Fredericia, saa en del af melet var blevet fordærvet, og de havde ved ankomsten i Fredericia der uden nogen betjentes overværelse lagt melet ind i kommandantens forstue og var kørt ud af byen uden afsked og kvittering.« Bøndernes forsvarer fremlagde i retten en resolution fra deres høje foresatte, ryttersessionen, dat. 13. marts 1714 og hævdede, at den tjente til deres befrielse. Resolutionen havde indskærpet, at rytterbønderne i aarets første to maaneder »i disse

besværlige tider« (under den store nordiske krig) ikke skulle ulejliges mere end selvejerbønderne, hvis ægte var en fjerdedel af rytterbøndernes. Amtsforvalteren gik imod dette og beviste med generalkommissariatets ordre af 10. jan., at han skulle lade »male og uforsømmelig i Fredericia lade levere« det omtalte mel, hvilket krav ogsaa var fremsat af kommandanten i Fredericia den 4. maj. Dommen kom til at lyde paa, at sognemændene fra Wamdrup »for deres forsømmelse og mishandling« pligtig var at betale amtsforvalteren, Anker Hansen, det fordærvede, magasinerede mel med rede penge, nemlig 16 slettedaler 12 skilling, og »for fortræd, møje og omkostning« at betale ham 8 rdl.

Denne sag viser grant en af de mange kørseler, man da kunne paalægge bønderne paa egen regning. Hen- og hjemvejen sammenlagt var turen paa ca. 75 km, og med de elendige veje og ditto vogne in mente, var det en haard tur baade for folk og heste. Det var ikke underligt, at bønderne var modvillige og drilagtige, da de afleverede melet.

John Kvist.

EN »SKÆGGEMAND« SOM REDNINGSMAND.

For omkring en halv snes år siden stod der på museumsloftet i *Varde* en lerdunk, en såkaldt »skæggemand«, temmelig stor, men af almindelig type.

Ved en nøjere undersøgelse viste det sig, at der nede på bunden lå en seddel, som sikkert hidtil havde været upåagtet. Den var skrevet med gotiske bogstaver, og i kortfattet form gav den uden sproglig udsmykning skæggemandens historie.

Dunkens ejer fortæller, at han har købt den sam-

besværlige tider« (under den store nordiske krig) ikke skulle ulejliges mere end selvejerbønderne, hvis ægte var en fjerdedel af rytterbøndernes. Amtsforvalteren gik imod dette og beviste med generalkommissariatets ordre af 10. jan., at han skulle lade »male og uforsømmelig i Fredericia lade levere« det omtalte mel, hvilket krav ogsaa var fremsat af kommandanten i Fredericia den 4. maj. Dommen kom til at lyde paa, at sognemændene fra Wamdrup »for deres forsømmelse og mishandling« pligtig var at betale amtsforvalteren, Anker Hansen, det fordærvede, magasinerede mel med rede penge, nemlig 16 slettedaler 12 skilling, og »for fortræd, møje og omkostning« at betale ham 8 rdl.

Denne sag viser grant en af de mange kørseler, man da kunne paalægge bønderne paa egen regning. Hen- og hjemvejen sammenlagt var turen paa ca. 75 km, og med de elendige veje og ditto vogne in mente, var det en haard tur baade for folk og heste. Det var ikke underligt, at bønderne var modvillige og drilagtige, da de afleverede melet.

John Kvist.

EN »SKÆGGEMAND« SOM REDNINGSMAND.

For omkring en halv snes år siden stod der på museumsloftet i *Varde* en lerdunk, en såkaldt »skæggemand«, temmelig stor, men af almindelig type.

Ved en nøjere undersøgelse viste det sig, at der nede på bunden lå en seddel, som sikkert hidtil havde været upåagtet. Den var skrevet med gotiske bogstaver, og i kortfattet form gav den uden sproglig udsmykning skæggemandens historie.

Dunkens ejer fortæller, at han har købt den sam-

men med et læs fisk ude ved »Gabet«, *Nymindegab*, i oktober 1860. Der var for nylig strandet et skib, der hed »Bretong«. En dreng havde været i stor livsfare, da han ikke kunne svømme. Man havde da bundet to dunke ved hans bælte, og han var sluppet levende i land. Ved afrejsen havde han medtaget den ene dunk. Den anden var blevet ved *Nymindegab*, indtil den så var blevet købt sammen med fiskene.

Seddelen beretter om endnu en begivenhed. Den nye ejer havde taget dunken i brug, og en dag sad hans kone med den oppe på et hølæs, der kørtes hjem. Læsset væltede, og konen sammen med dunken kom under høet. Det var et spændende øjeblik, da hun jo var i største fare for at blive kvalt. Manden arbejdede som rasende med forken for at få høet til side og få hende befriet. Herved var han nær kommet til at gennembore brystet på sin hustru med den spidse fork. Men dunken reddede hende. Den lå nemlig på hendes bryst, og det var den, han jog forkens tiner imod.

Beretningen slutter da med disse ord: »To liv haver den frelset, og derfor skal den ej bortkastes.«

Nu fortæller en gammel strandingsprotokol følgende om begivenheden under strandingen: »1860 d. 8. okt. strandede i Bjerregaards strandlen*) den franske brig »Breton« af St. Malo, kommende fra Rouen og bestemt for Kronstadt, lastet med jernbanehjul. Besætningen 9 mand bjergedes i land ved egen hjælp og ved bistand af opsynsmanden, der var den eneste, der nåede tidsnok frem til strandingsstedet.«

*) Bjerregårds strandlen ligger på Holmslands klit lige nord for *Nymindegab*.

Skæggemandens ejer har underskrevet sin betretning, men underskriften er desværre ulæselig. Fornavnet begynder med T og efternavnet muligvis med M. Et par gamle mænd i Ølgod mente for mange år tilbage at have hørt historien, men noget sikkert kan ikke siges.

H. Øllgaard.

SAGEFALD FRA SKAST HERRED 1623-24.

Hvert år skulle kongelig lensmand i sine regnskaber gøre rede for udgifter og indtægter af lenet. Det var i en tid, da folks moralske vandel var sat under opsigt, og man havde en kæmpeovertro på straffens pædagogiske værdi. I reglen klarede man straffen med bøder, så det økonomiske spillede også ind. Delefogder og andre fogder havde travlt med opsyn, hver inden for sit område i herred og birk, så bøderne, sagefaldet, kunne komme til at skæppe godt i lensmandens kasse. Man »tingede«, d.v.s. forhandlede om bødens størrelse. Der skulle tages hensyn til selve forseelsen, men også til synders økonomiske evne.

I det følgende gengives et stykke af sagefaldslisten for året 1623-24, nemlig de poster, der stammer fra Skast herred. Det er dog kun beboerne på kronens gods, det drejer sig om. Adelens og kirkens tjenere måtte bøde til deres herskaber.

»Laurids Hansen i Wgeluig [Uglvig, Jerne sogn], tinging for lejervide¹) gav penge 10 dl.

Jep Morttensen i Brøndum tinging for ulovlig skytteri gav penge 3 dl.

Christen Nielsen og Hans Nielsen i Thulsmark [Tulsmark, Alslev sogn] tinging for ulovligt vrag, de havde opstrandet, gav penge 5 dl.

Skæggemandens ejer har underskrevet sin betretning, men underskriften er desværre ulæselig. Fornavnet begynder med T og efternavnet muligvis med M. Et par gamle mænd i Ølgod mente for mange år tilbage at have hørt historien, men noget sikkert kan ikke siges.

H. Øllgaard.

SAGEFALD FRA SKAST HERRED 1623-24.

Hvert år skulle kongelig lensmand i sine regnskaber gøre rede for udgifter og indtægter af lenet. Det var i en tid, da folks moralske vandel var sat under opsigt, og man havde en kæmpeovertro på straffens pædagogiske værdi. I reglen klarede man straffen med bøder, så det økonomiske spillede også ind. Delefogder og andre fogder havde travlt med opsyn, hver inden for sit område i herred og birk, så bøderne, sagefaldet, kunne komme til at skæppe godt i lensmandens kasse. Man »tingede«, d.v.s. forhandlede om bødens størrelse. Der skulle tages hensyn til selve forseelsen, men også til synders økonomiske evne.

I det følgende gengives et stykke af sagefaldslisten for året 1623-24, nemlig de poster, der stammer fra Skast herred. Det er dog kun beboerne på kronens gods, det drejer sig om. Adelens og kirkens tjenere måtte bøde til deres herskaber.

»Laurids Hansen i Wgeluig [Uglvig, Jerne sogn], tinging for lejervide¹) gav penge 10 dl.

Jep Morttensen i Brøndum tinging for ulovlig skytteri gav penge 3 dl.

Christen Nielsen og Hans Nielsen i Thulsmark [Tulsmark, Alslev sogn] tinging for ulovligt vrag, de havde opstrandet, gav penge 5 dl.

Lauriz Nielsen i Nersbjerg tinging for lejervide gaf penge 8 dl.

Søffren Christensen i Slebsager tinging, for han slog Kiersten Laursd[atter] ibm.²⁾ gav penge 5 dl.

Christen Nielsen i Horstrup tinging på hans søns vegne for bordag³⁾ gav penge 3 dl.

Laue Niisen tinging for bordag med Lauritz Christensen gav penge 3 dl.

Endnu forne Lauge Nisen for bordag penge 2 dl.

Mads Hansen i Nourup tinging på hans søns vegne for tyveri, og han derfor rømte, gav penge 20 sletdl.

Maren Pouels i Hygum tinging for lejervide gav penge 3 dl.

Niels Pedersen i Faaborg tinging for hans søn hug Frederik Christensen ibm. hans pile sønder og gjorde ham ufred og overlaster, gav penge 18 dl.

Thamis Lauritzenn i Tobbyl [Tobøl, Guldager sogn] tinging for kirkefred, han var udi med Peder Hiebo gav 1½ dl.

Jep Hansen i Foerdumb [Forum, Bryndum sogn] tinging for lyng, han førte af Fogelbech mark, gav penge ½ dl.

Christen Ibsen og Lauritz Ibsen tinging for de ikke forhindret⁴⁾ deres broder, som dræbte Peder Hannsen gav penge 10 dl.

Joenn Nielsen i Giesing tinging, for han ikke forhindret denne person, gav penge 6 dl.

Niels Pauelsen tinging i lige måde for forne person han ikke forhindret, gav penge 3 dl.

H. K. Kristensen.

Noter: 1) Lejervide = bøde for samleje uden for ægteskab. 2) Ibidem = sammesteds. 3) Bordag = slagsmål.

4) Om pligt til at forhindre manddrab, se foran s. 135f.

Litteratur om Ribe amt

Kr. Kristensen: FABORG SOGN.

Kr. Kristensen, Agerbæk, har på eget forlag udsendt en stor og omfattende bog om Fåborg sogn. Som han selv gør opmærksom på, drejer bogen sig væsentlig om, hvad der er foregået efter år 1800. At skrive om sognets historie længere tilbage finder Kristensen »ikke umagen værd«. Man skulle dog ellers synes, at det hører med til en historikers opgave. Der er da også afsnit både om fortidsminder og om den romanske kirke.

Som noget særlig værdifuldt ved bogen må nævnes den fortrinlige gårdhistorie, ganske vist i det væsentlige omfattende tiden efter de store reformer. Her røbes forfatterens nøje kendskab til de enkelte gårde og deres beboere, det er et stort og dygtigt arbejde, her er udført. Dog kan der også dukke fejl op, som når forfatteren (side 97) nævner, at matriklen 1688 har 5 gårde, men 8 fæstere i Agerbæk, og så går ud fra, at der har været 8 gårde dengang, da det »er usandsynligt, der har boet to familier som fæstere i samme hus.« Men det har der da virkelig, ja undertiden endnu flere. De var hinandens »gårdmænd«, så »gårdmand« betød dengang noget andet end nu. Der er et godt kapitel om arbejderklassen, videre om sognets præster og skoler, om pengeinstitutterne og en lang række foreninger, om sognets ledende mænd, dvs. folk, der har haft med administrationen at gøre. I det hele taget er der ualmindelig mange emner behandlet, også folkemindestoffet er ret righoldigt og heriblandt flere gode ting og levnedstegninger. Man kan nævne M. N. Slebsager, Søren Andersen, Søren Th. Sørensen. Gentakende gange træffer man på den

bekendte Jeppe Ravn, og der er et helt afsnit af hans fortællinger, ligeledes af Iver Kr. Frederiksen, bidrag, som denne havde indsendt til Dansk Folkemindesamling. Endvidere er der optaget N. P. Thomsens erindringer, så man forstår, bogen får et meget broget præg. Den ville have vundet meget, om den store mængde materiale havde været mere sammenarbejdet. Det virker undertiden irriterende med direkte optryk af avisudklip, af Torben Klintings bøger og Ribe Stifts Aarbog. Helt undgå sligt i en sognebog er vanskeligt, men her er det vist drevet for vidt. — Alligevel er det en så righoldig bog, at man stadig vil finde noget at værdi at glæde sig over.

HJERTING BYS HISTORIE.

»Samlet af Mathilde Andersen, Niels Øllgaard Nielsen, Willy R. Nielsen«, står der på titelbladet. Forfatterne har således ikke villet udgive sig for historieskrivere, men samlere. Og som en samling, en broget samling, fremtræder bogen da også. Den består for største delen af ubearbejdet stof, afskrifter af trykt og utrykt materiale.

Navnlig værdifuld er et betydeligt afsnit fra fabrikant N. M. Kromanns samlinger om Hjerting som import-, eksport- og handelsplads; her er afskrifter af bl. a. Varde toldregnskaber. Ligeledes er der fyldige bidrag til kroens og badehotellets historie og dampskibsforbindelsen med England. Her er en del oplysninger om byens gamle skole og om fiskeriet. Der gengives dele af Arne Sundbos afhandling her i årbogen om »det vestjyske oplag i Hjerting«.

Sluttelig er der en række interviews samt folkemindestof og digte. Desuden er der indskudte ejerlister, foreningshistorie m. m. Foruden hovedforfatterne har flere andre skrevet stykker til bogen, således Jens P. Nielsen med sit »Der er bojen til bodslæv« og J. Thorstensen, der har skrevet både om dagvognskørselen til Esbjerg, trafikens udvikling over Hjerting samt afsnittet om Hjerting kirkesal. Denne udgivelsesmåde: at trykke råmateriale, selv om det er ufuldstændigt, uden at gennemarbejde det i en samlet fremstilling, medfører bl. a., at bogen kommer til at rumme en række unødige gentagelser.

Blandt hovedforfatterne er det sikkert N. Øllgaard Nielsen, der har haft broderparten af arbejdet. Han er older-

mand i Hjerting grandelaug, for der er det interessante ved denne by, at den har bevaret sit gamle grandelaug, der bestyrer byens fællesjord, hvoraf der har været temmelig meget, men nu svinder stærkt ind ved salg af byggegrunde. Desuden overvåger lauset byens interesser og kan nu nærmest sammenlignes med en grundejerforening.

Selv om der burde have været mange flere arkivundersøgelser, og der også er visse fejl,^{*)} vil mange dog sikkert glæde sig over bogen om den interessante gamle by.

Ole K. Jessen: VARDE LANDSOGNS HISTORIE.

Varde landsogn er ikke et sogn i almindelig forstand; beboerne søgte til Varde bys to kirker og hørte til tre forskellige herreder. Alligevel følte man sig efterhånden som en enhed. Sognerådet nedsatte i 1950 et udvalg til at skrive sognets historie. Det bestod af lærer Fr. Sneum, fhv. sognerådsformand Th. Thomsen og gårdejer Mads Sand. Imidlertid døde lærer Sneum, og de to øvrige overdrog arbejdet til rentier Ole K. Jessen.

Til sognets historie i tiden indtil udskiftningen fik Jessen en del materiale fra H. K. Kristensen, ligeledes herregården Lunderups historie. I store noget spredte træk skildres byernes og enestegårdenes historie indtil udskiftningen. Man lægger her mærke til Frisvad og Blakmarks bønders stridigheder med Teilmann om de første udskiftninger, om ødelæggelserne under svenskekrigene og Blakmarks forhold til Varde by. Lunderups historie behandles ret fyldigt. Interessant er også beretningen om, hvordan den gamle Armgård blev til Armvang. Til disse afsnit er der kildehenvisninger.

Derefter behandler Jessen udskiftningen og udstykningen efter 1800 og videre tiden til vore dage, det er dog vanskeligt her at følge de enkelte gårdes historie. Interessant er afsnittet om sognets styrelse, selv om der er givet en del ubehandlet materiale heri. Navnlige spændende er begivenhederne omkring den brand, der i 1882 lagde sognerådsformandens gård i aske sammen med kommunens penge, og som fik de Mejls beboere til at gå vagt om

^{*)} F. eks. er navnet Hjertings betydning ikke så usikker som angivet. Hirting er et -ingennavn, der indeholder dyrenavnet hjort. Sprogvidenskaben har endog brugt det til lydhistorisk datering, idet en foregået lomlyd viser, at det hører hjemme i den urnordiske periode.

natten. Her begynder også skolevæsenets historie og fortættes med de øvrige kommunale »væsener«, hvorefter J. Skjerning Leth og Mads Sands erindringer fortæller om foreningslivet. Bogen slutter meget naturligt med kommunesammenlægningen. Varde landsogn blev nemlig sammen-sluttet med Varde by den 1. april 1963, og der sattes punktum for dets selvstændige historie. Blandt bogens gode billeder er der netop et, hvor man ser borgmesteren og sognerådsformanden flytte grænsepælen. — Desværre skæmmer alt for mange trykfejl den iøvrigt smukke bog.

Sal. Frifelt: BY OG BORGER OG HANDELSBOD.

I 1962 havde *Ølgod Handelsstandsforening* bestået i 25 år, og i den anledning udsendtes ovennævnte festskrift, forfattet af *Sal. Frifelt*. Her befinder Frifelt sig på hjemmebane og skriver mesterligt om, hvordan »udmarksdrængen« oplevede sin barndoms by, og levendegør nu dens personer, f. eks. rejsebudene hr. og fru Bryld, stationsforstander Birck, boghandler H. Nielsen og andre gæve Ølgodfolk, også Marius Lauridsens udmærket gengivne beretning er en perle, så er der selve foreningshistorien efter solide protokoller. Der må også nævnes beretningen om byens morsomme »kirketorv«, søndagshandelen på kirkepladsen efter gudstjenesten. Derimod er det næppe rigtigt, at tingstedet i Vestkær har været afgørende for Ølgod kirkes beliggenhed, da tingstedet først henlagdes til Vestkær 1594. Et virkelig festligt og værdifuldt skrift har Frifelt her skænket os.

Sal. Frifelt: GENNEM DE JYDSKE UDMARKER.

Frifelts næsten klassiske bog kommer nu i 5. oplag. Det er beretningen om den kamp, udmarkens opdyrkere måtte bestå mod en hård og umild natur. »Hos enhver dansk, der virkelig har set og forstået denne kamp, har den måttede fremkalde en dyb følelse af beundring og styrket troen på den indre kraft, der ligger i vort folk«, skrev de jyske landboforeningers formand, klitinspektør V. Pinholt, da bogen i 1929 udkom første gang. Ingen har bedre end Frifelt formået at vise folk denne betagende bedrift. Se iøvrigt *Fra Ribe Amt 1930*.

TO MUSEUMSARSSKRIFTER.

I 1963 har to Esbjergmuseer hver udsendt deres årsskrift for første gang.

Fiskeri og Søfartsmuseet indleder sit med en appel fra formanden, lektor *Arne Espgaard* om nødvendigheden af et »fiskerens museum«, for, skriver lektoren, »i få lande spiller fiskeriet så stor en rolle i forhold til befolkningsmængden som i Danmark. Det gælder ikke om et idealiseret og romantiseret billede, men om hvad der nøgternt og håndgribeligt taler om hans kamp for brødet gennem tiderne.« Dette mål vil alle sikkert gerne ønske museet lykke og held til at nå, og man kan kun håbe, at dette museum må få plads i fiskerbyen Esbjerg — hvad det da også er godt på vej til. Dernæst bringer fiskeskipper *Laur. Thygesen* en artikel om *Kutterfiskeri i Nordsøen*, en levende og særdeles velskrevet oversigt med skildring af den gamle fiskers — krogfiskerens — kår og virke fra skuespiller Schmidts og hans indberetningers tid (1859) til den store omvæltning, som motor og Jens Vævers opfindelse af snurrevoddet bragte, og videre om kårerne under krigen til i dag, bl. a. med en omtale af Chr. Venøs og dr. Blegvads indsats for sildefiskeriet. — Direktør *Claus Sørensen* fortæller underligt gribende om *Langll*, hans fødeø, om øens glansperiode 1880—1910, da der var 5 familier derovre. Claus Sørensen har selv oplevet det gammeldags fiskeri med esepiger og saltere og giver en fortrinlig skildring heraf, ligeledes af det ejendommelige landbrug, af den spændende vandring ad ebbevejen ved nattetid, hvor vandet dengang var $\frac{1}{2}$ m dybere end nu. Beretningen er isprængt små rørende træk, som da Claus Sørensen som 6-årig var med sin mor for at trøste de enker, hvis mænd var blevet på havet. Farlig var stormfloderne, og den store flod 1909 blev en katastrofe, og da den gentog sig 1911, solgte beboerne øen. Fyldigst er *Bue Kaaes* artikel: *Lidt om saltvandsfiskeriet i Riberhus len omkr. 1600*, hvor han på grundlag af lensregnskaberne giver en grundig skildring af egnens fiskerlejer og af alle de problemer, der er knyttet hertil. Arkivar *Andreas Møller* behandler *Bjergelavet »Blåvand« og dets bdd*. Det ser ud til, at bjergelavens historie iøvrigt ikke kendes særlig godt, hvorved Møllers afhandling bliver endnu mere kærkommen. Sluttelig

gennemgår *Arne Espegaard de fiskegrejer*, der nævnes i et skifte på Sønderho 1743.

I »*Esbjerg museum 1963*« skriver organist *Erik Riberholt* om orgelbyggeren *Johan Andreas Ohrt*, der blev »en Vestkystens orgelbygger«, og det orgel, han i 1857 leverede til Varde kirke, og som i 48 år gjorde tjeneste der, men som derefter solgtes til Guldager kirke, og nu skal det gamle Varde orgel så opstilles i Esbjerg museum. Ohrt var sønderjyde, uddannede sig som orgelbygger, formentlig i Tyskland, men virkede dog sin meste tid som organist og degn i Gram. Sluttelig giver Riberholt en grundig redegørelse for orgelets mekaniske opbygning. I samme årbog fortæller *Niels Thomsen* om *et sjældent jættestuekar*, en såkaldt frugtskål, dog ikke fundet i en jættestue, men i en stendyngegrav i Skovbølling. Karret er heller ikke nogen almindelig frugtskål. Med dets timeglasformede opbygning minder det om kar så langt borte som på Sicilien.

I *Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1961*, der først udkom sidste februar, har pastor *K. Høgsbro Østergaard* skrevet en levende, ja næsten spændende afhandling om sine *arkæologiske undersøgelser i Brørup kirke*. Efter ydret at dømme synes denne kirke at være en af Valdemarstidens sædvanlige romanske granitkirker. Østergaard påviser imidlertid gennem sine undersøgelser, at den har afløst en tidligere romansk kirke med apsis, kor, skib og tårn, der har stået så længe, at den endog har fået koret forlænget mod øst. Han har fundet denne gamle granitkirkes fundamenter og dens murmateriale med romanske vinduesoverligger og apsissten anvendt i den nuværende. Og han viser, at det må være sket mellem 1350 og 1500, og således er kirken ikke fra den romanske tid. Den første stenkirke synes opført i 12. årh. Så kommer det særligt betydningsfulde! Østergaard fandt spor af to trækirker på stedet, der viste sig som rækker af stolpehuller. Den ene — antagelig den ældste — må dog mestendels have ligget syd for det nuværende kirkehus; den har haft jordgravede runde stolper med not og brede fjederplanker. Den andens stavværk synes at have hvilet i en fodrem mellem enkelte jordgravede runde stolper, sådan som det findes ved flere trækirker i Skandinavien. Den synes opført ca. 1050. — Og så kom det sidste spændende

fund, der fastslår rigtigheden af præstens konklusioner! Da koret forleden skulle have blytaget fornyet, viste det sig, at en del af brædderne, der tjente som lag under blypladerne, var gamle planker med not og fjer, de håndgribelige rester af en middelalderlig stavbygning! Hvis den første kirke virkelig er brændt, hvad Østergaard formoder, må de fundne planker hidrøre fra den anden stavkirke. Dog forekommer det mig underligt, at der slet ikke er fundet trækul i en eneste af stolpehullerne, hvad man måtte vente, hvis kirken var brændt. Gennem mikroskopi er det lykkedes laboratorieførstander Hundrup, Grindstedværket, at fastslå, at plankerne har været malet med blod.*) — I et gravkammer i koret for herskabet på Sønderkov fandtes i en kiste en mønt fra Frederik IV's tid. Det forekommer mig tvivlsomt, at den må opfattes som en »Carons mønt«. Gennem lang tid har det været skik, at den, der lukkede den døde's øjne, lagde en lille mønt på øjelåget, hvis det havde tilbøjelighed til at åbne sig. En sådan mønt kunne let glide ned i kisten; det er formodentlig det, der er sket her. — Man kan ikke andet end beundre den utrættelighed, omhyggelighed og rige kombinations-evne, Østergaard viser ved sine kirkeundersøgelser. Det er i sandhed imponerende, hvad han derigennem har fået Brørup gamle kirke til at røbe om fortidens gåder.

I Kirkehistoriske Samlinger 1963 har *H. K. Kristensen* skrevet »*Et provstevalg*«. Det drejer sig om de scener, der udspillede, da pastor Rasmus Svitser i Varde 1729 blev provst, mens hr. Michel Pedersen Engel i Nørre Nebel som herredets ældste præst ville have været det. Han forsøgte sig både med bestikkelser hos biskoppen og klage til kongen, men lige lidt hjalp det. — Samme forfatter har i »Sønderjysk Månedsskrift«, martsnumret, skrevet om *Rejsbykalk*, en skælkalk, der også anvendtes i vort amt, bl. a. på Riberhus. — I »International review of education«, vol. VIII 1962 har statskonsulent, dr. *Roar Skovmand* skrevet om *Johannes Novrup and Danish adult education* og giver her et smukt billede af Novrups liv og virke, navnlig af hans intensive arbejde for Unescos voksenundervisning, som grundlæggeren af Magleås højskole og som en drivende kraft i »Mellemløseligt Samvirke«. — I »Skalk« 1962,

*) Om maling med blod se *Tobiasen Kragelund i Frø Ribe Amt 1946*, 483 ff.

nr. 3 har *Lennart Edelberg* og *Mogens Bencard* skrevet *Ribes lod*, det er en yderligere uddybning og klaring af den opfattelse af Ribes tilblivelse, som Edelberg tidligere har givet, se foran s. 486.

Af »*Ringkjøbing Købstads Historie*« er nu udkommet 8. hæfte. Forfatteren landsarkivar *C. Lindberg Nielsen* skildrer her kirken, gudstjenestens forskellige former gennem tiderne samt latinskolens historie. Den kyndige forsker viser bl. a., at det er en misforståelse, når kirken er blevet kaldt en St. Jørgens kirke. Der omtales fra luthersk tid så mange givere, hvis gaver sammen med kirkens egne anskaffelser smykker kirken, at det giver forfatteren anledning til at skrive: »Baade de gamle Mestre og de nye Kunstnere og Haandværkere kunde med Grund have anbragt som Inskription i Kirken Kong Davids gamle Ord: »Herre, jeg har elsket dit Huses Skønhed.«

Også en sognebog fra vort naboamt må vi nævne blandt årets høst. Det er præmietageren *Alfred Kaaes* store fornemme bog: *Lem sogn*. Forsynet med Kaaes egne tegninger og skrevet med noget af en digters pen mærker vi foreningen af kunstneren og historikeren. Her er grundige arkivstudier såvel som studier i landskab og arkæologi og indsamling af tradition, bl. a. møder vi her de kendte oldtidsagre og hustomter på Øster Lem hede. Fra oldtiden fortsættes med middelalderminder, Fra reformationen til matrikelstiden, Den unge enevælde, Stavnsbåndets århundrede, Reformtiden, Nye tider, Op mod vor tid — for at slutte med gårdhistorien: De gamle gårde i sognet. — Når bogen er blevet et sådant pragtværk, som den er, skyldes det, foruden forfatteren naturligvis, først og fremmest afdøde læge *Andreas Toft*, der stiftede et legat til en beskrivelse af sognet.

H. V. Gregersen: DEN LÜNEBURGSKE SALTOKTROI.

Salt er en livsnødvendighed. Lüneburgsalt var p. g. a. den fine kvalitet særlig eftertragtet. Men fra middelalderens slutning trængte billigere fransk og pyrenæisk havsalt frem, dette var dog ikke velegnet til saltning af smør. Vi havde også hjemligt salt fra de nordfrisiske kystegne

og periodevis andetsteds fra, f. eks. fra sydenden af Ringkøbing fjord. Den gottorpske regering og senere den danske for hertugdømmernes vedkommende og anført af ærkesvindleren, den både i dansk og svensk historie velkendte baron Görtz, tilbød at tildele lüneburgerne et monopol, en oktroi, hvad lüneburgerne var mere end villige til at indgå, da engelsk salt truede deres eksport, og samtidig skulle regeringerne have deres kage melet. Al anden produktion og handel skulle så være forbudt. Det blev en dundrende fiasko. Dels var der mange kæltringer blandt lederne, dels fortsatte produktionen af frisisk salt, til afgravning af den saltholdige tørv øgede faren for stormfloder, og kvaliteten blev tilmed for ringe, dels havde Flensborg og Åbenrå privilegium, og dels fremmede blandingen af hertugeligt og kongeligt gods dernede et fortrinligt smugleri. Gregersen har her udført et kæmpearbejde med undersøgelser i såvel udenlandske som indenlandske arkiver for at udrede disse spegede tråde og klarlægge de indviklede aftaler og — snyderier. Resultatet er blevet en i høj grad interessant læsning.

Th. Kaufmann: MINDER OG TANKER.

Kaufmann er vokset op i et småkårshjem i Bovrup; på en særdeles velskrevet og smuk måde fortæller han erindringer fra grænselandet. Den første trediedel af bogen giver skildringen af barn- og ungdomstidens forhold, næsten rent folkemindestof med en omtale af mange gamle skikke, ofte mindende om vore, også om drikkeriet og afholdsbevægelsen. »Snese af hjem, der havde været et helvede, blev nu lykkelige og gode hjem.« Kaufmann blev væver som sin far, men fik ellers meget andet at varetage, 1899—1901 var han soldat, hjemkommen begyndte han at skrive artikler i aviserne, søgte at modarbejde enhver form for klassedeling i den nordslesvigske befolkning og blev i genforeningstiden den eneste af småkårsfolkene repræsentanter, der sendtes ud i forreste linje. Han kom bl. a. til at organisere den sønderjydske håndværkerstand. Den 1. verdenskrig, da han atter var indkaldt, overgangstiden og det nationale arbejde er da det, der optager den større del af bogen.

*Johan Hvidtfeldt: KAMPEN OM OPHÆVELSEN AF
LIVEGENSKABET I SLESVIG OG HOLSTEN 1795—1805.*

Det er den nye rigsarkivars doktordisputats, her foreligger. Her vises en kamp »mellem mennesker om mennesker, ofte ført på det højeste politiske plan, men vel også i det enkelte menneske, mellem standsegoisme, bundethed af tradition, angst for fremtiden på den ene side og tidens ideer om menneskeværd og menneskefrihed på den anden.«

Den livegne måtte udføre hoveri i et hos os ukendt stort omfang, han havde ikke fri rådlighed over sin person, han måtte kun tage ophold, hvor godsejeren bestemte det, han måtte ikke gifte sig uden tilladelse, ikke sende sine børn i lære, ja kunne sælges eller mageskiftes. Ligesom vornedskabet i kongeriget er livegenskabet i hertugdømmerne ikke indført ved nogen lov, godsejeren hævdede fuld ejendomsret til bondejorden, hvor den livegne havde fået et stykke overladt, godsejeren skulle dog underholde syge og forarmede.

Kejser Joseph II var den første i Europa, der ophævede livegenskabet (1781), og selv om mange af hans reformer blev ophævet ved hans død, blev denne stående. Tankerne om menneskerettighederne gjorde sit, også eksemplet fra kongeriget om stavnsbåndsløsningen, og nogle godsejere begyndte da på ophævelsen eller gav arvefæste. Men det var dog regeringen i København, det vil først og fremmest sige A. P. Bernstorff, der havde godser dernede, som støbte kuglerne og stod bag ved udviklingen, støttet af Schimmelmann og kronprinsen. Bernstorff ønskede, ridderskabet selv skulle nedsætte en kommission. Spændende er det at opdage, hvordan han tilrettelægger det hele og får andre spændt for sine tanker. Efter nogen modstand lykkes det, idet det følte som en politisk nødvendighed, regenten, kronprinsen, ønskede det. Ved lovens afgørende behandling viser rigsarkivaren, at det utvivlsomt er kronprinsen selv, der griber ind og bestemmer to meget vigtige ting: bondebrugenes antal må ikke formindskes, som i Danmark kan bondejorden ikke blive herregårdsjord, bønderne beskyttes, ligeledes en bestemmelse om, at hoveriet skal gøres bestemt.

Det er et kæmpearbejde, der ligger bag denne disputats,

hele det udviklede problemkompleks med en urskov af synspunkter og opfattelser er klarlagt, livegenskabets oprindelse og udvikling i det østelbiske område, hertugdømmernes udviklede forhold, hvor reglen i Slesvig var, at hvor godsejeren ikke havde jurisdiktion, var der ikke livegenskab, og hvor der fra 1765 igangsattes en udstykning af domænerne, og de livegne på de kgl. amter og godser blev fri. Senere følges reformernes gennemførelse fra sted til sted, og da loven trådte i kraft 1805, var livegenskabet ophørt på mange godser, i Slesvig næsten overalt. Kronprinsen selv skrev i et privatbrev, at livegenskabet altid havde været ham forhadet, og det var en 20-årig yndlings-tanke, som nu gik i opfyldelse. — Vældige arkivmasser, danske og tyske, offentlige og private er gennemarbejdede, ligesom bjerge af litteratur. Resultatet er da også blevet et så omfattende og grundigt værk med ny viden, at man fyldes af beundring.

H. K. K.

H. C. Larsen og A. Chr. Andersen: STREJFTOG GENNEM GRINDSTED BYS OG EGNES HISTORIE.

Den 3. januar 1913 åbnede Varde Bank en ny afdeling i Grindsted. Og gennem de svundne 50 år siden da har Varde Banks Grindsted afdeling været et virksomt led i byens og egnens rivende udvikling.

50 års milepælen har banken bl. a. mærket ved at udsende et smukt og værdifuldt lille festskrift (60 sider).

Grindstedegnens historiker, sygehusinspektør H. C. Larsen fortæller om »Strejftog gennem Grindstedegnens Historie« især samlet om herregården Urup og om Grindsted gamle kullede kirke, der desværre måtte delvis nedrives for at udbygges til »Hedens Domkirke«.

Et lille kapitel om hedeopdyrkning, mergling og engvanding er ikke det mindst fængslende i disse »strejftog«. En del sjældne gamle billeder fra Grindsteds allerførste tid giver disse skildringer øget værdi.

A. Chr. Andersen, der som sognerådsformand og formand for mange af egnens faglige og økonomiske sammenslutninger står midt i dagens krævende arbejde med at forme og udbygge den voldsomme fremdrift, tegner i et afsluttende afsnit Grindsted by i dag, og således som by-

planlægning og et forudseende bystyre regner med, at udviklingen vil forme sig i det kommende årti.

Det af Grindsted Bogtrykkeri smukt trykte lille skrift giver et godt bidrag til Grindsted egns og bys historie, der endnu ikke er samlet, men må findes frem fra mange spredte kilder.

S. F.

Virksomheden

Atter sidste vinter har der været afholdt *hjemstavn-aftener* flere steder i amtet med god tilslutning. Det har således været tilfældet i Lindbjerg, i Ølgod, i Varde to aftener, i Esbjerg med en udstilling fra besættelsestiden, der blev besøgt af 2000 mennesker, og i Lunde, hvor der var en særdeles smuk udstilling arrangeret af kvindeforeningen. Til fællesskuet i Varde var der knyttet en historisk udstilling med dokumenter og andre genstande, der havde forbindelse med stavnsbåndet og de store reformer, og som for en stor del var hentet hos amtets museer, der velvilligt havde stillet dem til rådighed, ligeledes ydede museumslederne Øllgaard og Bencard samt sparekassedirektør Clausen Nielsen betydelig hjælp. Udstillingen blev beset af over 10.000 personer.

Således synes der at være en stigende interesse for historien. Derom vidner også flere sognebøger her fra amtet og andre lokalhistoriske arbejder såvel som samfundets eget ikke ubetydelige *bogsalg* i det forløbne år. Ikke alene bliver stadig flere og flere af vore årbøger udsolgt, og andre er nær ved at være det, 1. oplag af vore småskrifter er udsolgt, og vi har fremstillet 2. oplag både af »*Vejledning i Læsning af Gotisk Skrift*« og af Lyngbos »*Vestjyske billeder*«. Oms'en og de stigende priser har gjort, at hæfterne nu koster henholdsvis 3,50 og 8 kr. De fås ved henvendelse til H. K. Kristensen, Varde, eller John Kvist, Egtved. De kan også købes i boghandelen.

Vi håber, den større interesse også vil bevirke en større tilgang af nye medlemmer, og beder alle vore læsere om at være behjælpelige hermed. *Bare hver ville skaffe et nyt medlem!* Det skulle ikke synes uoverkommeligt.

Arsmødet afholdtes under god tilslutning i Lunde. De sædvanlige beretninger og regnskabet aflagdes og god-

kendtes, og valgene var genvalg. Derefter holdt Sal. Frifelt foredrag. »Glimt fra Europas ældste kulturer i udgravninger på Kreta« kaldte han det og ledsagede det med sine egne farvelysbilleder og levendegjorde således denne fjerne fortid for os. Sluttelig vistest Lunde sognefilm, optaget af kommunen, samt en privatfilm, der viste en 80-årsigs fødselsdagsfest.

Det gamle Ribe var *sommerstævnets* by, og en stor skare deltagere begav sig på byvandring under H. K. Kristensens ledelse. Ved kaffebordet redegjorde adjunkt Lennart Edelberg for de slutninger, han ud fra undersøgelser i Ribes undergrund har kunnet danne sig om byens oprindelse. I Quedens gård skildrede byantikvar Bencard gårdens historie og de minder, selve bygningsværket rummer, og derefter viste han omkring i det endnu ikke færdigrestaurerede hus. Heller ikke denne gang undlod den gamle kulturby at udøve sit trylleri på beskueren.

Vi har overtaget *restoplaget af rektor Kr. Bruuns smukke erindringsbog »Fra de grønne marker til de grå mure.«* Vi tilbyder den gratis til vore medlemmer mod at betale forsendelsesudgifter 1,50 kr., som kan indsendes i frimærker, henvendelse til lærer H. K. Kristensen, Varde, eller John Kvist, Egtved.

Nye medlemmer 1962

Direktør J. Jacobsen, Vamdrup.
 Lærer V. Schaarup Brøkner, Vamdrup.
 Michael Stender, Vamdrup.
 Lærerinde Agnes Jensen, Andst.
 pens. lærerinde Metha Thaysen, Lille Andst.
 Fru Edith Aagaard, Gredstedbro.
 Redaktør C. Dalsgaard-Petersen, Varde.
 A. Tuxen Hansen, Kgs. Lyngby.
 Otto Frøsig, Tistrup.
 Købmand Johs. Hansen, Brørup.
 Lærerinde M. Reinholdt Madsen, Esbjerg.
 Lærer Robert Kværnø, Tistrup.
 Lund Pedersen, Kolding.
 Gårdejer Anker Knudsen, Hjarup.
 Bankdirektør Anton Torngaard, Varde.
 Haslev Folkebibliotek.

Direktør Sven Nielsen, Paris.
 Bankbogholder Thyssen Iversen, Varde.
 Kæmner K. P. Sørensen, Ansager.
 Læge J. P. Karkov, Bramminge.
 Lærer Meldgaard, Nordenskov.
 Lærer A. Michaelsen, Vojens.
 P. Tygesen Nielsen, Oksbøl.
 Bogholder H. Warrer, Esbjerg.
 Fru Marie Lauridsen, Esbjerg.
 Dyrlæge Uhre, Ølgod.
 Bogtrykker Gunnar Kristensen, Nr. Nebel.
 Direktør Hans Weis Larsen, Nordenskov.
 stud. jur. C. Teilmann Hald, København.
 Kriminalassistent E. Noll Jensen, Esbjerg.
 Lærer S. Hansen, Ølgod.
 Karetmager Karl Nielsen, Blanke.
 Civilingeniør Juhl, Esbjerg.
 Alb. Lauridsen, Gørding.
 Skoleinspektør J. W. Rasmussen, Andst.
 Købmand Bundgaard, Varde.
 Adjunkt Verner Bruhn, Esbjerg.
 Lærer Ejlif Kærgaard, V. Vedsted.
 Lærer Andreas Gydesen, Haderslev.
 Gårdejer Johannes Larsen, Veerst.
 Lærerinde Marie Thomsen, Gilbjerg.
 Direktør Holm Pedersen, Varde.
 Günther Kiær, Virum.
 Kontorchef H. N. Skade, København.
 Journalist C. F. Goosmann, Varde.
 Organist Riberholt, Esbjerg.
 Førstelærer Aksel Nielsen, Rejsby.
 Assistent Søren Vad, Tistrup.
 Førstelærer N. Raun Pedersen, Varde.
 Gårdejer Børge Østergaard, Janderup.
 Fru Helga Høier, Charlottenlund.
 Rangerformand H. V. Kaalund, Grindsted.
 Skoleinspektør K. M. Nielsen, Esbjerg.
 Læge Grann Petersen, Vamdrup.
 Førstelærer Schultz, Vrøgem.
 Lærer Paabøl, Rindby.
 Forstander Axel Lauridsen, Bornholm.
 Gårdejerske A. M. Poulsen, Arre.

Regnskab 1962-63

INDTÆGT.	
Kassebeholdning	7356,74
870 ord. medlemmer à 10 kr.	8700,00
1 » » » 5 »	5,00
	8705,00
26 kommuner à 12 kr.	312,00
13 » » 20 »	260,00
2 » » 25 »	50,00
1 kommune » 15 »	15,00
	637,00
78 biblioteker à 10 kr.	780,00
1 bibliotek 30 »	30,00
1 » 20 »	15,00
	830,00
8 abonnenter	67,50
Salg af Lyngbohæfter og Got. Skr.	509,10
» » gl. årbøger	1571,00
	2080,10
Tilskud: Kulturministeriet	1665,00
» Ribe amtstue	250,00
» Varde kommune	200,00
» Varde Spare- og Laaneks.	50,00
» Nr. Nebel Sparekasse	50,00
	2215,00
Refunderet porto	546,12
» papirafgift	61,00
Forskelligt	130,95
Renter af Kirstine og Th. Mølhedes legat ..	556,82
» » bankbeholdning	206,76
	Kr. 23392,99

UDGIFT.	
Trykning af årbog	7263,05
Honorarer	1770,00
Udsendelse af årbog	1233,80
Løn til redaktør og kasserer	900,00
Møder og foredrag	878,06
Repræsentation	208,10
Bogkøb	484,50
Kontingent	201,00
Porto og telefon	297,09
Til arbejdet m. biskop Hegelunds dagbøger	1000,00
Forskelligt	83,50
Kassebeholdning at overføre	9073,89
	Kr. 23392,99

AKTIVER.

Vest- og sønderj. Kreditf. obl. 4½ %	12600,00
I overformynderiet til 4 %	176,21
Grundfond pr. 1. april 1963	3774,83
Beredskabskonto pr. 1. april 1963	7658,96

Egtved d. 5. juni 1963.

JOHN KVIST.

Revideret og i orden.

Ribe, d. 12/6 1963.

Lennart Edelberg.

Ølgod, d. 9/6 1963.

H. Øllgaard.

Navneregister

Ved H. K. Kristensen.

Forkortelser: fg. = foged; forf. = forfatter; gmd. = gårdmand; hd. = herred; hgd. = hovedgård; hmd. = husmand; pr. = præst; prof. = professor; propr. = proprietær; s. = sogn. Endnu flere let gennemskuelige forkortelser er anvendt.

A

Aakjær, Sv., rigsarkivar 519.
Abildgaard, Eggert 18.
Adserbøl, Lindknud s. 540.
Agersnap, E., adjunkt 202, —
Hans, maler 199, — N. Chr.
199, 246f.
Agerfeld Uro, Vinding s. 66.
Agerkrog, Tistrup s. 183.
Alkærsig, S., forf. 138.
Allerup, Tjæreborg s. 46f.
Alslev by og s. 37, — kirke
346, — s. 3f, 32.
Amhede, Egtved s. 428, 561,
566, 579, 581, 623.
Amrum 106.
Allerslev Jensen, oberstløjtn.
158.
Ancheren, J., kirkeværge
377.
Andersen, A. C., pr. 216ff,
220, 223, — sognerådsfor-
md. 639, — Ane 234, —
Bollerup, landstingsmd.
201, — H., gmd. 102, — J.,
gmd. 530, 533, 536, 562,
575f, 579, — Jesper, gmd.
530-40, — K., købmd. 569,
— Knud 571-75, — Mathil-
de 630, — Mikkell, gmd.
576, — Nis, rytterbonde
444, 564, — Vald., overlæ-
rer 157, 584.

Anderskone, Karen, trold-
kone 130ff.
Andreasen, A. D., pr. 74, 77,
84.
Andresen, H., kancelliråd
333, — Margrethe 324.
Andrup, Skast s. 136.
Ansager by og s. 199, 477.
Anst hd. 428-44, 529-83, — s.
441.
Appel, Jac., forst. 233, 244.
Appenholt skov 501f.
Arens, løjtnant 62.
Arnfred, J. Th., forst. 204,
218, 224, 230.
Asbo, Bække s. 438, 562,
569ff.
Astrup, F. R., lærer 304.

B

Bachmann, H., overførster
428f, 567, 580f.
Bakkensen, J., gmd. 468.
Ballum birk 107.
Bandsbjerg, Janderup s. 6.
Bang, P., viceborgmester 535,
538.
Barfod, Claus L., pr. 47.
Basse, Simon, toldinsp. 569.
Bastrup, Vamdrup s. 560, 578.
Becher, J. C., prof. 152, 481f,
— Joh., kvartermester 575.
Bencard, musinsp. 641f.

- Berthelsen, H., foged 99.
 Bertramsen, Jak. 434.
 Betzer, klokker 387.
 Billo, Henning 13.
 Billum by og s. 342, 347, 537, 597, — kirke 354.
 Bjerke, Kjeld, kontorchef 314.
 Bjerrum, Otto, gmd. 548, — Ydre, Ribe domk. lands. 509, 522.
 Blaksmark, Varde lands. 63.
 Blatt, Caspar, korporal 434.
 Bloch, V., pr. 200, 210.
 Blåvand, Oksby s. 467ff.
 Bobøl, Føvling s. 533.
 Boel, Kirsten, troldkone 132.
 Bojsen, P., forst. 200f.
 Boldesager, Jerne s. 136, 269f.
 Bonde, Aage, overbibl. 310.
 Borch, L. B. 561, 570.
 Borg, Jep, købmd., fæster 543f.
 Borre, Al s. 92.
 Bramminge by og s. 158, 480, — efterskole 207f, — J. P., gmd. 376, — S. J., hdlfg. 17f.
 Brandberg hgd., Kollerup s. 599.
 Breum, Jan L., degn 478.
 Brik, Al s. 299.
 Briksbøl, Skads s. 5.
 Brink, H., møller 468-72, — Joh., møller 471f, — Berthe Christine 468-72.
 Brok, Jørgen, kirkevæрге 377.
 Brorson, C. C., pr. 556f, — H. A., biskop 307f, — J. H., pr. 349.
 Bruun, Kr., rektor, 153, 313, 483, — 639.
 Bryske, Truid 168, 171f, 174ff, 184, 190.
 Bryderupgård, Læborg s. 584, 588, 591.
 Bræstrup kro og s. 592.
 Brøndum s. 3, 347, 381, 627.
 Brørup by og s. 539, 584f, 593, 596, 634, — kirke 486.
 Brørupgård og s. 540.
 Buch, J. S., stud. 20, — Knud, gmd. 437, 440, 561f, 565.
 Buchwald, Chrf. v. 28, 31, 346.
 Bukh, P., forst., pr. 245, 248.
 Bull, S., dragon 575.
 Bække by og s. 588f, 594, — s. 541.
 Bønløkke, Ingvar, lærer, pr. 243ff.
 Bønstrup, Vamdrup s. 620.
 Børsmose, Al s. 299f.
- C**
- Christensen, A. 127-30, — Bakken, gmd. 354, — C. P. (Kræn Baun), bygmester 393, — H., delefoged 352f, — Ib, gmd. 618, — J., amts-skriver 534-40, 546f, 566, — Jep, gmd. 437, — Jes, gmd. 468, — Karen 478, — L., sognefoged 557, — M., degn 328, 478, — N., sognefoged 297, — Niels C., gdr. 218, 227, 231f, 242, 245, — P., gmd. 579f, — Poul, gmd. 437, — Simon, glarmester 475, 477, — Svend, gmd. 438, 440, 562, 565, — Søren, gmd. 540, — Torsten, hmd. 72f.
 Claudi, S. V., provst 384, 386f, 600.
 Clausen, rådmd. 126, — H. V., lektor 492f.
 Clausen Nielsen, sparekassed. 641.
 Cohn, købmd. 330f.
 Curtz, H. P., pr. 465.
- D**
- Dahl, H. 594.
 Danielsen, hestehandl. 567.
 Dankirke, V. Vedsted s. 504, 523.
 Darum by og s. 446, 480.
 Daugaard, J. Brøgger, provst, biskop 70f, 78, 82, 387.
 Debel, Ø., Lunde s. 92.
 Dollerup, Skanderup s. 575, 577.
 Dombroik, kapt. 346, 348, 351.

Drabæks mølle, Skanderup s. 560, 624f.
 Drenderup, Ødis s. 428.
 Drewsen, plantør 224.
 Dronninglund hgd. og s. 350f.
 Drostrupgård, Læborg s. 594.

E

Edelberg, L., adjunkt 153, 157, 312f, 486, 636, 642.
 Eggers, P., pr. 448, 465.
 Egholt, Lejrskov s. 428, 439, 441.
 Egmosegård, Grindsted s. 307.
 Ehrenfeld, Steph. N., prop. 550f.
 Ekknud, Ølgod s. 541.
 Elholm, møller 283.
 Elkjær, A. 594.
 Eller, Edv., pr. 227.
 Endrup mølle, Nykirke s. 446.
 Endrupholm hgd., Nykirke s. 461.
 Engel, Anne 286f.
 Engelstoft, birkedom. 460.
 Enggård, Vamdrup 284f.
 Eriksen, E. (Gyldenstjerne), ridder 528.
 Esbjerg 267f, 277, 403, 633.
 Eskelund, Brørup s. 529-40, 584f.
 Eskesen, P., hestehandl. 593.
 Espegaard, Arne, lektor 633.
 Estrup hgd., Malt 343, 567, 580f, 595.

F

Fårkrog, Jep H., sognefg. 575, 576-79.
 Fanø 49f, 53, 57f, 140ff, 459.
 Farup, N., by og s. 347, 541, 547f, 508, — s. 93, 95, — Sdr. 99f, 508, 512, 515, 527f.
 Faverholt, Sem s. 473.
 Feilberg, H. F., dr. phil. 486.
 Fenger, Sv., pr. 244.
 Ferup, Lejrskov s. 439.
 Folding by og s. 593.
 Foldingbro, Folding s. 589, 593.

Fonager, pr. 224.
 Forum, Brøndum s. 628.
 Forumlund, Brøndum s. 136.
 Foss, H. J., pr. 465, — O. T., pr. 465.
 Fovslet, Ødis s. 437, 439, 567.
 Fovrfeld, Guldager s. 41.
 Frandsen, Christ., gmd. 398, — Gregers, gmd. 618, — H., gmd. 474f.
 Frank, Isak, fuldmg. 429, 432.
 Frederik VI 638, — VII 605f.
 Fredtoft, Al s. 469.
 Frifelt, Sal., forf. 306, 356, 485, 632, 640.
 Friis, A. 190, — A. H., gmd. 398, — Albret, lensmd. 9f, 12, 16ff, — Anne 18, 190, 192, — Berthelsen, viktualiehdl. 237, 247, — Else 18, 34, — G. M., hdsskr. 445-66, — H., vognmand 324, — H. A., gmd. 398, — H. D., pr. 57, — H. N., borger 178, — Lisbet 18, 170, 176, 181, 183, 186, — Margrethe 18, 28, 165, — Marie Cath. 465, — N., pr. 446, 465, — Nic. Tranberg, pr. 466, — P., red. 157, 308, 484, 487, — Soph. 12f, 18, 37, 169, 178, 186.
 Frisvad, Varde lands. 551f, 557.
 Føhr 106.
 Føvling by og s. 136.
 Fåborg s. 3f, 30, 62f, 628.

G

Galt, Dorthé 1.
 Galten, V., pr. 611.
 Galtho, Tistrup s. 129.
 Gammelby, Jerne s. 47, 585, 587.
 Garnholt, Fr., borger 21.
 Gejsing, Anst s. 428, 441.
 Gelballe, Skanderup s. 441, 559.
 Gesing, Brøndum s. 136, 628.
 Gesten by og s. 442.
 Gerndrup, Brørup s. 530ff, 534, 540, 587f, 594.

Gersdorff, C. C. 31f, 39f.
 Gjørup, Knud, pr. 224f, 229.
 Gjørding, P., pr. 610.
 Gløe, Anne Sophie 286.
 Graabæk, H. B., pr. 246.
 Gram, Magnus 165.
 Granly, Vamdrup 284.
 Gredstedbro, Jernved s. 62, 292.
 Gregersen, A., hdsskr. 536, — H. V., lektor 309, 636, — Valborg 228.
 Grene s. 297f.
 Grimstrup by og s. 135, 251.
 Grindsted 639f.
 Grünhagen, kapt. 346.
 Grydvad, Janderup s. 92.
 Grærup, Al s. 92, 299.
 Gude, Dorothea C. H. 547.
 Gudsnap, Kalvslund s. 92.
 Guldager 317, 346.
 Guldsmed, Ditlev H., byfoged 86f, 90.
 Gørding by og s. 484, 608f, — hd. 460.

H

Haahr, Johanne M. 151, — P. H., lærer 150f.
 Haar, H. H., gmd. 540.
 Haderslev 291.
 Hafdrup, Vamdrup s. 624.
 Hald, Kr., prof. 311.
 Hamborg 589f.
 Hannevang, Billum s. 6.
 Hanning Hedegd., Bølling hd. 65.
 Hansdatter, Karen 286-90.
 Hans d. Ældre, hertug 527f.
 Hansen, Anker, amtsforv. 623, — H., delafoged 474f, — murer 403, — prop. 608, — H. J., gdr. — H. P., museumsforst. 314, — rigsdagsmd. 492f, — H. Terkel, gdr. 223, — J. 562, 620, — Johanne, lærerinde 203, 207, — Karen 283, — Kjeld 545, — Knud C., gmd. 393, — M., gmd. 576, — borger 165, — N., birkefg. 472, — gmd. 243, — (Mortensen), lærer,

forst. 198-209, 212f, 239, — N. Jesper, prok. 82f, — Ole, gmd. 585, — P., gmd. 530-34, — P., møller 283, — Peter S., møller 471f, — Poul 568, — S., møller 282f, — Thv., gmd. 404, — Valborg 207f.
 Haraldskær hgd., Skibet s. 171-76, 183f, 188.
 Harborg, C., gmd. 224.
 Harch, A., sagfører 322, 324, 335.
 Harchis, Ingeborg, troldkone 544.
 Hatt, Gudm., prof. 145-48, 152.
 Hattensen, borgm. 322, 324, 338.
 Hausmann, Fr., tolder 546.
 Hein, Fr., statsråd 547.
 Helms, provst 219-22.
 Hegelund, Anne 182f, — H., købmd. 5, — P., biskop 1, 5f, 10f, 17, 26, 33ff, 39.
 Hejnsvig by og s. 132f.
 Henne by og s. 347.
 Henriksen, Iver, fuldmg. 299.
 Hermansen, Victor, musinsp. 149f.
 Hertz, Alf., gdr. 112.
 Hesselmed hgd., Al s. 349.
 Hillerup, Farup s. 92, 538.
 Hjarup by og s. 436-41, 559-67, 571, 577f, 582.
 Hjerting, Guldager s. 30, 630f. — Kalvslund hd. 91.
 Hjort, V. K., biskop 265.
 Hjortvad, Kalvslund s. 92.
 Hlidarende, islandsk gd. 48.
 Ho by og s. 188, 386, 346.
 Hodde by og s. 153.
 Holck, Henrik 169ff.
 Hole, Christina, red. 417, 419.
 Holm, Otto, murer 356, — P. G., hdsskr. 99.
 Holstebro 66.
 Holsted 108-12, 297f, 536, 590, 594, 600.
 Horne, V. hd. 345-47, 389, 472.
 Horsens 465.
 Horskær, Vamdrup s. 562, 620, 624.

Hostrup s. 3f, 30, 32, 628.
 Hovborg kro, Lindknud s. 297.
 Hoven by og s. 489.
 Hulvad, Brørup s. 530, 533.
 Hunderup by og s. 466.
 Hundsbæk hgd., Gørding s. 183.
 Hundsholt, Lejrskov s. 434, 442.
 Husum 14.
 Hviding by og s. 96, 501, 507, 519, — hd. 522, 525, — Nakke 509f, 524ff.
 Hvidtfeldt, J., rigsarkivar 310f, 491, 638.
 Hyldelund, Lindknud s. 127.
 Hygum, V. Nebel s. 628.
 Hyllerslev, Janderup s. 92, 347, 421, 473, — Storgård 394ff.
 Høier, Christian, prokurist 333.
 Høgsbro, Soph., højskoleforst. 293f.
 Høj, N., dyrlæge 237, — Sigrid 234.
 Højrup, Lejrskov s. 569-71, — Ole, musinsp. 314.
 Høm s. 473.
 Hørlyck, H., møller 285.
 Høst, Birgitte C. 475f.

I

Ibsen, P., fæster 543.
 Iversen, H., gmd. 432f, 573, — Karsten, forst. 482f, — L., skovfg. 428, 431, 436, 444, — Peter Kr., landsarkivar 491, — S., gmd. 620.

J

Janderup by og s. 92, 296, 346f, 386, 390f, 402, 404, 412, 421, 597.
 Jakobsen, Antony, selvejer 437, — Morten, gmd. 392.
 Japsen, G., red. 494.
 Jedsted, Vilslev s. 92, 144.
 Jensdatter, Vibeke 609f, 611.
 Jensen, Bertram, vognmand

322, — H., gmd. 608, — Hans Jep, gmd. 400f, — Herman, gmd. 245, — Iver 564, — Jakob 570, — J. L., gdr. 218, — Jens Th., gmd. 224, 227, 229, — J. P. Georg, pr. 78, 80f, 85, — M. Engel, pr. 242, — N., gdr. 217f, 230, 473, 530, 532, 569ff, — N. P., gmd. 233, — Otto, gmd. 108, — S., gmd. 618, — Ulrik A. Beck, gmd. 398f, — Vammen, lærer 243f.
 Jepsen, A., gmd. 611ff, — Bertel, gmd. 436, — Harder 543, — Hans, gmd. 102, 436, — J., gmd. 436, — N., sognefoged 585, — Oluf, gmd. 533, — S., gmd. 431, 434.
 Jernvedlund, Jernved s. 532.
 Jerving, H. Caspar, løjtn. 439.
 Jespersen, A., bolsmd. 533, 536f, — A., ingeniør 486, — M., gmd. 376.
 Jessen, A. 610, — Gunnar, landinsp. 158, — H., delefoged 43ff, — Jeppe, fmd. 230, — Maren 610f, — N., forpagt. 539, — Ole K., rentier 631f, — Tyge, gmd. 610f.
 Jordrup by og s. 431f, 434-36, 441, — skov 429.
 Johnsen, H. 594, — N., kirkeværge 377.
 Juel, Erik 183, 190, — Jørgen P., borgm. 543, — Th. 18, 132.
 Jørgensen, A., kægner 247, Carl Th. 313, — Chr., delefoged 532, — Harald, arkivar 492, — Knud, byfoged 573f, — S., gmd. 224, — Th., slotsarkitekt 335.

K

Kaae, Alf., lærer 636, — Bue, lektor 633.
 Kaas, Anne 21, — Gabriel 23f, — J., ritmester 439f, — Mogens 183, 190f, — N. 24f.

- Kallesen, N., hdsfg. 39, 42f, 45.
 Kulvslund by og s. 91f. — hds. ting 618.
 Kamphøener, Morten, red. 154.
 Kattrup, Buerup s. 597.
 Kaufman, Th., væver 637.
 Kelp, H. 304.
 Kiel 34.
 Kikkenborg, Bramminge s. 62f.
 Kinch, J. F., historiker 293.
 Kirche Milstead, Kent 521.
 Kirkeby, Farup s. 93.
 Kjeldsen, Chr., sognefoged 562.
 Kjerulf, H., pr. 67.
 Kjær-Nielsen, E., tandlæge 312.
 Kjær, Elisabeth H. 476, — J. V. 581.
 Klelund, Lindknud s. 129f.
 Klinting, Henne s. 30.
 Klyne, A. S., rådmand 17f.
 Knorborg, Vorbasse s. 118, 131.
 Knude, Skads s. 30.
 Knudsbøl, Jordrup s. 435f, — skov 432.
 Knudsen, H., tingholder 91, — R., pr. 85, 428f, — Terman 610.
 Knurborg, Vamdrup s. 285.
 Koch, G., biskop 213f, 220f, 233, — L. J., dr. theol. 307.
 Koed, P., gmd. 576, 578.
 Koefoed, stiftamtmd. 265.
 Kokspang, Hostrup s. 30, 41.
 Kolding 21, 29, 560, 567, 569, 571, 576, — Kr., lærer 236-41, 243, — Marie 238f.
 Kongeå 559f, 567, 581f.
 Korsbrødregård, Ribe 167, 188.
 Krag, Jørg. 183, — N. 183, 190f.
 Kragelund, Bække s. 562.
 Kravense, Hostrup s. 30.
 Kristiansen, A. 157, — Oluf, møller 282f, — P., møller 283.
 Kristensen, H. K., lærer 152f, 312f, 399ff, 414, 487, 635, — Kr., forf. 629, — S., gmd. 432ff.
 Krog, J. Berthelsen, skovfoged 435, — Knud J., musinsp. 313.
 Krogsgård, Tjæreborg s. 1-47, 161-97.
 Kromann, N. M., fab. 140-42.
 Krusbjerg, Ølgod s. 151.
 Kruse, Chr. 18, — Gabriel 569f, — vadstedrider 571-75.
 Krømmer, Ras., handelsmd. 590, 593.
 Købbel, Anna, troldkv. 542f.
 Kusk, P. P. 567, — Riger, pr. 247.
 Kvaglund, Jerne s. 30, 41.
 Kvist, John 137ff.
 Kvang 347.
 Kærbøl, Farup s. 541, 548, 610.
 Kærgård, Al s. 299, 474, — birk 617.
 Kærsing, Brøndum s. 268f.
 Københoved, Skrave s. 285.
- L**
- Lange, Chr., Hesselmed 182, 191, 299, — H., Nørholm 191, — Math., hdsfg. 99.
 Langeskov, Brørup s. 594.
 Langli, ø 633.
 Langsø, Al s. 299f.
 Lambertsen, C., borger 542.
 Larsen, H. C., sygehusfv. 639.
 Lassen, Hans, musinsp. 314, — Jak., korporal 575, R. R., pr. 476, — Vald., skoleinsp. 335.
 Lasson, J. F., gross. 334.
 Lauridsen, J. Gantzel 484, — J. M., gdr. 143-45, — Knud, gmd. 438, — Agnes 234f, — Anton, gmd. 224, 233, 237f, 243.
 Lautrup, prop. 595.
 Lejrskov by og s. 434, 438, 441, 571, 575, 577f.
 Lerbæk, Horns hd. 167.
 Lille Bjerregård, Ølgod 150.
 Lime, Morten P., pr. 536f.

FRA RIBE AMT

UDGIVET AF
HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

FEMTENDE BIND

VARDE

1960—63

REDAKTION:

Lærer H. K. Kristensen, Varde (formand).
Seminarirektor Sv. Mogensen, Ribe.
Snedkermester Niels Thomsen, Esbjerg.

INDHOLDSFORTEGNELSE

<i>Andersen, Agnes</i> : Oksby gamle mølle	467—72
<i>Andersen, Vald.</i> : Hekse i Lindknud sogn 1620 ...	126—34
— Ribe hospital omkring 1800	250—65
— Landevejen Ribe—Tønder 100 år	290—95
— Et snapstingsdrama i Eskelund 1677 ...	529—40
— Af Varhos nyere historie	608—13
<i>Bencard, Mogens</i> : Arkæologiske undersøgelser i Ølgod kirke	355—72
<i>Christensen, Olav</i> : Et oldsagsfund fra Lustrup mølle	122—25
<i>Eller, Edv.</i> : Fra Al sogn	198—249
<i>Frifell, Sal.</i> : Anton Schou, Skovlund	302—03
<i>Friis, P.</i> : Grosserer Cornelius Stau. Varde museums stifter	321—41
<i>Hald, Carsten Teilman</i> : Herredsskriver G. M. Friis's biografi	445—66
<i>Jensen, F. Elle</i> : Kirke- og kulturhistoriske Smaating	373—88
<i>Jensen, Knud</i> : Solvognen fra Janderup	296
— Jydepotter under gulve i gamle stuehuse	389—427
<i>Jessen, Ole K.</i> : En noget ualmindelig skolefundats fra Varde landsogn	550—58
<i>Johnsen, Peder</i> : Paa Session	297—98
<i>Kaae, Bue</i> : Frederik Munk til Krosgård 1—47,	161—97
<i>Kristensen, H. K.</i> : Da stormfloden væltede Ribehus' mur og ødelagde sæden i Tanderup	86—93
— Friserbønder og vestjyder	106—07
— En mærkelig oldsag fra Vorbasse	118—21
— Strengt straffe	135—36
— Dansk historisk Fællesforenings årbogspræmie til John Kvist	137—39
— N. M. Kromann	140—42
— Gudmund Hatt	145—48
— Victor Hermansen	149—50
— P. H. Haahr	150—51
— Var der mangler ved muldsærk og ru ...	286—90
— En vide	299—301
— En træhest til auktion og lidt om landmilitsen	342—54
— Et par tingsvidner om Wallensteinskrigen	472—74
— En herredsvide i brug	474—75
— Hr. Chr. Simonsen Vardes ægteskab ...	475—78
— Overlærer, frk. Johanne Nielsen	479—80

<i>Kristensen, H. K.</i> : En udmærkelse	497
— Sognskellet mellem V. Vedsted og Ø. Vedsted	526—28
— Ondaften i Farup sogn	541—49
— At slå øjet ud på en tyv	614—16
— Stormfloden 1615	617—19
— Sagefald fra Skast herred 1623-24	627—28
<i>Kvist, John</i> : Skovtyverier i Andst herred 1707- 1709	428—44
— Smuglerhistorier fra Andst herred 1715-19	559—83
— Træk af vandmøllernes historie, V. Vam- drup, Seest og Rolles møller	620—25
<i>Moos, P.</i> : Vester Vamdrup Vandmølle	281—86
<i>Nielsen, A. Strange</i> : Af en islændings dagbog 1795-96	48—68
<i>Nourup, Leo</i> : Undersøgte, overpløjede gravhøje. Fund i Holsted og Læborg	108—17
<i>Rübner-Petersen, Elisabeth</i> : Fra en svunden tid	597—607
<i>Olesen, Niels og Søren Sørensen</i> : En handels- mand fortæller	584—96
<i>Thomsen, Niels</i> : Jernalderens brolagte stalde ...	266—80
<i>Troelsen, Svend B.</i> : Vester Vedsted under storm- floders hærgen	94—106
— V. Vedsted i oldtid og middelalder	501—25
<i>H. Øllgaard</i> : En »skæggemand« som rednings- mand	626—27
Litteratur om Ribe amt	152—56, 304—15, 481—97, 629—40
Virksomheden	157—58, 316—18, 498—99, 641—42
Nye medlemmer	159—60, 319—20, 499, 642—43
Regnskab	500, 644
Navneregister	645—55

Lindbjerg, Ølgod s. 641.
 Lindenov, Klavs J. 281.
 Lindet Hovgård, Frøs hd.
 28, 31.
 Lindknud by og s. 126-34,
 443.
 Lintrup, Frøs hd. 92, 127.
 Lohse, H., bogh. 487.
 Lomborg, Ebbe musinsp. 313.
 Lorentzen, N., møllebygger
 285.
 Lourups, Anna, troldkv. 544.
 Lund, Anna Cath. 546f.
 Lunde by og s. 312, 347, 475f,
 614f, 338.
 Lunderup hgd., Varde lands.
 550, 555.
 Lundgård, Farup s. 547f.
 Lunding, H. O., farver 223.
 Lustrup, Sct. Cathrine lands.
 122-24, 259, 472f, — birk
 472, — mølle 122-25.
 Lützwow, kapt. 348.
 Lydum by og s. 153.
 Lydumgård, Lydum s. 478.
 Lykke, Erik 1ff.
 Lyne kirke 348.
 Lyngbo, Chr., maler 202, 641.
 Lyngvang, Grindsted 306.
 Lüneborg 636f.
 Læborg by og s. 112-17, 304,
 585.
 Lønborg bispegård og s. 31.
 Lønne by og s. 306, 347, 618f.

M

Madsen, Chr., gmd. 328, 562,
 566, — H., fuldmægt. 581,
 — L., maler 332.
 Mahler, H., borger 251.
 Malt s. 313, 377f, — hd. 460,
 529-40.
 Mandrach, Casimirus 566, —
 åstedrider 561, 566, 569,
 572.
 Mandø 311f, 479, 502.
 Mathiesen, Mar., gdr. 506.
 Mejls, Varde lands. 552, 557.
 Mejlby, Farup s. 91, 618f.
 Meyer, Johan, sognefgd. 495.
 Michelsen, Cl., gdr. 505.
 Middelboe, S., biskop 60.

Mikkelsen, N. 568, — P. 105.
 Mildsted v. Husum 520.
 Mogensen, Chr., gmd. 376.
 Moltesen, S. 594.
 Moltke, Erik, musinsp. 312.
 Momsen, J., prop. 596.
 Mortensen, R., lærer 138, —
 Terman, prop. 610.
 Mosevrå, Oksby s. 70, 474.
 Munk, Anne 3, — Else 3, 31f,
 — Fr., Krogsgård 1-47, 161-
 97, — Hans, Krogsgård 10,
 —, Visselbjerg 1, 3f, 8, 10,
 16, 31f, 36-39, — J. N., gmd.
 540, — Jørgen 33, — Iver
 33, — Kirsten, gdr. 605ff,
 — Maren 3, 8-11, 23, 28, —
 P. 540, — Sofie 3, 13.
 Munkegård, Sem s. 473.
 Müller, C. C., pr. 381.
 Mygind, Kr. J., lærer 236.
 Myrthue, Hostrup s. 270f.
 Møller, Andreas, arkivar 633,
 — A. F., møller 285, — C.,
 strandinsp. 570, — Elna,
 musinsp. 486, — H., møller
 59, 62, — H., gmd., møller
 557.

N

Nagbøl, Skanderup s. 437.
 Nebel, Nr. 30, 153, 347, 465,
 — V., Bruskh hd. 119, 429,
 — V., Skast hd. 3f.
 Nees, Vilh., provst 71, 73.
 Sct. Nicolaj kirke, Varde
 325f.
 Nielsdatter, Maren 612f.
 Nielsen, lærer 383f, 386, —
 C., lærer 83, — C. Berg,
 gmd. 392f, — C. Lindberg,
 landsarkivar 636, — Chr.
 V., lærer 247, — Erik (Gyl-
 denstjerne), lensmd. 528,
 — H., fuldmægtig 438, —
 gdr. 218, — Herluf, red.
 496, — J. 569, — Jeff, ma-
 tros 479, — Jep, delefoged
 532, — Johanne, lærerinde
 311, 479f, — Jørgen, gmd.
 585, — Karen 585, — Ma-
 rie 324, 337, — N., gmd.

432, — N. Fischer, gmd.
399, — N. Øllgaard, gmd.
630f, — Niels Age, sprog-
forsker 155, — P., gmd.
440 588, — Th., hdsfg. 127,
— Thule 577, — Vald. K.,
gmd. 308, — Willy R. 630.
Nissen, A. S., buntmager 322,
324, — Markus, møller 620.
Nordby, Fanø 446.
Nordentoft, slægt 203.
Novrup, Jerne s. 41, 639, —
Johs., statskons. 487.
Nymindegab 626.
Nyby, Læborg s. 540, 585-89.
Næsbjerg by og s. 251, 628.
Nørholm mølle 486.

●

Obelitz, C. A. v., provst 212f.
Okholm, V. Vedsted s. 501,
505, 508, 521, 523.
Oksby by og s. 69-85, — møl-
le 467-72.
Oksbøl, Al s. 152, 188, 204,
231, 236ff, 299.
Okslund, Lindknud s. 130.
Oksvang, Skads s. 1, 3f, 9,
12, 29.
Oldager, J. Chr., sagfører
324, 335.
Olesen, F., gmd. 588, — Iver,
gmd. 530f, — Marie Kir-
stine 584, — Morten, gmd.
530, — N., handelsmd. 584-
96, — Oluf, biskop 313, —
Thv., lærer 246.
Olsen, Olaf, musinsp. 486.
Olufsdatter, Kirstine, troldkv.
132.
Omme, S. by og s. 414.
Ondaften (Lundgd.), Farup
s. 541-49.
Opsneum, Sneum s. 30.
Overbjerge, V. Vedsted s. 505.
Overgaard, H., arkitekt 158.
Ovtrup by og s. 346f.

P

Paaske, P. C., lærer 236.
Paaskesen, S. 435.

Paulsen, H. Hejselbjerg, pr.
490f.
Pedersdatter, Petronelle 392.
Pedersen, Bertel, hdsfg. 441,
— Bertram, hdskskr. 434,
— Chr., gdr. 224, 580, —
Frands, murer 391, — Gra-
vers, gmd. 618, — H., fæ-
ster 127, 543ff, — Jes, gmd.
537f, — Knud, gmd. 429f,
— L., gmd. 433, 435, —
Maren, troldkv. 130, — N.,
gmd. 516, 530f, — N. Kr.,
gdr. 218, — P. 562, 564, —
lærer, hospitalsforst. 331,
— S. 567, — Terman, gmd.
105, — Thue, gmd. 618.
Permin, pr. 382ff.
Petersen, J. K. L., pr. 597-
607, — W., kasserer 331.
Plauborg, N. 151.
Poder, Nis 589.
Pogwisch, Ditlev 192, — H.
167, 180.
Pors, M., pr., mag. 22.
Poulsen, H., skovløber 428f,
444, — rytterbonde 436f,
564, — R., hmd. 370f.
Prænge, Knud, arkivar 156,
311, 495.
Præstby, N. Nebel s. 30.
Påby, Harte s. 559.

Q

Quistgaard, hdsfg. 82.

R

Raasted, Jørgen 153.
Ramsing, P., gæstgiver 264.
Rantzau, P. 281.
Ranulf, Kr., gmd. 431f.
Rask, A., regimentsskr. 348,
— M., delefoged 473.
Rasmussen, R., pr. 386, —
L., svend 544, — H. 567.
Raunkjær, slægt 200.
Ravn, Jørg. I., pr. 548, — H.,
møller 283ff.
Ravnholt, Gesten s. 436, 441.
Rechel, Hendrich, fattigforst.
14.
Resen, H. Poulsen, biskop 36.

- Reventlow, Chr. D., greve
551f, — Hans 527, — Joh.
L., godsejer 551.
- Revsinghoved, Gesten s. 441.
- Ribe 2, 5f, 12, 49, 58-62, 67,
154, 290-95, 312, 373f, 479,
486, 522ff, 527, 529, 542,
548, 617f, — domkirke 387f,
— Sct. Catharine 4, — ho-
spital 22, 250-65.
- Riberholt, E., organist 634.
- Riberhus 86-93, 474.
- Riemann, P. J. S., pr. 214.
- Riese, provst 123f.
- Riglandseg, Ødis s. 560, 563f,
567.
- Riis, J., postmester 561.
- Risbøl, A. H., gmd. 569ff.
- Ringgaard, K. 486.
- Rind s., Hammerum hd. 84.
- Rindum, N. L., pr. 476.
- Risbøl, A. Hansen, gmd. 438,
562.
- Roager by og s. 99.
- Rolles mølle, Skanderup s.
429, 444, 623ff.
- Rosengård, Varde lands. 552,
555.
- Rosenkrans, Anne, f. Friis
168f, 171-75, — Otto C. 34,
166f, 178, 182, 191f, — Vi-
beke 609.
- Rosenørn, Christian, kam-
merherre 551.
- Roust, Grimstrup s. 30.
- Roved, Anst s. 441.
- Rover, Jac., skovrider 428.
- Rugballegård hgd. 28f.
- Rübner-Petersen, Elisabeth,
sygeplejerske 597-607, —
H., skolebest. 597.
- Rygaard, S., prop. 343, 354.
- Rærup, Lydum s. 30.
- Røjgaard, Gesten s. 440.
- Rødgaard, H. J., købmd.
51, 57.
- Råhede, Hviding s. 610.
- S**
- Sandagergård, Holsted 108f.
- Schjørring, J., pr. 200, 203.
- Schmidt, pr. 378, — Simon,
møller 285.
- Schou, Ane K. 302, — Anton,
hmd. 302f, — J. N., pr.
208-35, 248.
- Schouboe, bager 374f.
- Schoubye, Sig., dr. phil. 488.
- Seest by og s. 378, 436, 438f,
559ff, 566ff, 582, — mølle
622f.
- Sem by og s. 472f.
- Sigurdson, Sig., landstings-
skr. 48.
- Sild, ø 276ff.
- Silkeborg 591.
- Sillesen, Maren 218, 234f.
- Simonsen C. (Varde), pr. 328,
475ff, 614-16, — Knud 379,
— P. 477.
- Sivertsen, Arne, fuldm. 48-68,
— Elisabeth M. 67f, — S.,
pr. 49.
- Sjælborg, Hostrup s. 30, 152,
270, 273ff, 306.
- Skanderup by og s. 308, 347,
428, 436, 439ff, 460, 559,
562, 571-79, 582.
- Skast by og s. 30, 41, — hd.
308, 389, 472.
- Skeel, Alb., hmd. 40, 44ff.
- Skern bro 65.
- Skodborg kro og s. 539.
- Skodborghus 540.
- Skonager, Næsbjerg s. 6.
- Skovboe, H. N. 615.
- Skovlund, Ansager s. 302.
- Skovmand, Roar, staskons.
635.
- Skriver, Iver 127, — S., fo-
ged 3.
- Skrumsager, S. Bork s. 154,
— J. N. H. 154.
- Skudstrup, Skodborg s. 581.
- Skytte, P. Christoffersen,
gmd. 533.
- Skødsbjerg, Vorbasse s. 435.
- Skøgum skov 501f.
- Slaugs hd. 428.
- Slebsager, Fåborg s. 628.
- Slettebo, Jørg., musinsp. 412,
415.
- Smed, J. H., gmd. 435, — P.
439, — P. Mikkelsen, gmd.
105.
- Sneum s. 20, 29, 46f.

Sneumgård (Valsø) 183ff,
188, 193.
Snogdal, J., gmd. 436f, 462,
564f. — Jep, sognefg. 436f.
Solbjerg, Skads s. 41.
Solgaard, A. 561, — N. 571.
Spangsbjerg, Jerne 271ff, 275,
277.
Spurreevohn, Elma L. M. 597.
Staal, P. H., gmd. 535-40, —
R. P., gmd. 537.
Starup s. 597.
Stagelundgård, Læborg s.
112f.
Stampe, Jac., pr. 153.
Starup s. 251, 486.
Stau, Abraham, hattemager
324, — Birthe Cath. H. 326f,
— Conrad A., murer 324,
— Cornelius, grosserer 321-
41, — Elisabeth J. C. 321-41,
— J. C., skrædderm. 324,
327f.
Steensen, Agnete C. 446, 465.
Stensgård hgd., Fyn 546f.
Storm, S., handelsmd. 589.
Strellev by og s. 347.
Stricker, byfg. 374.
Surhave, Brørup s. 127, 534,
540.
Sædding, Guldager s. 268, —
N. Nebel 30, 91f.
Søgård, Malt s. 594, — Vam-
drup s. 281, 620, 624, —
Helge, musinsp. 397, 414.
Sønderbye, J. C., lærer 69-85.
Sønderho s. 382f.
Søndersig, Lunde s. 399f, 421.
Sønderskov hgd., Folding s.
595f, — mølle 608.
Sørensen, Anders, borger 88,
— gmd. 390f, 440, 577, —
smed 382, — Bunde 611, —
C. 565, — Claus, direktør
630, — Clem., hmd. 78f, —
J. C. H., prok. 82, — Jen-
senius, gmd. 238, 240, —
Jesper, gmd. 436f, 566, —
L. 567f, — Marie 234, 237,
— Martin, hmd. 81, — P.,
borger 473, — Sidsel 70,
72, — Søren, gmd. 232,
584f, — Th. 573.

T

Taarning, C. Hansen, snedker
393.
Tanderup, Farup s. 86-93.
Tarm 485.
Teilman, Sofie Amalie, f.
Gersdorff 461, 466.
Terkildsen, Jeppe, lærer
308f.
Termansen, M. 548, 610, —
N., kroejer 224, 226, — N.
J., gmd. 293.
Terpiger, P., mag. 99, 611.
Tetens, C. A., pr. 377.
Tinghus, Emilie L. O. 597-
607.
Tirslund, Brørup s. 530.
Tistrup by og s. 151.
Tjæreborg by og s. 8, 39,
41-44, 46, — kirke 346.
Tobiassen, Karen 233f, 237,
— Poul, gmd. 224, 243, —
(Kragelund), T. 138, 632,
— Tobias, gmd. 233, 237.
Tobøl, Guldager s. 30, 537.
Toftnæs, Alslev s. 41.
Therkildsen, Claus 545.
Thisenius, H., degn 69f.
Thomaskone, Apellone, trold-
kv. 126-30.
Thomsen, Chr., delefg. 539,
— N., snedkermester 152,
403, — S., gmd. 432.
Thorvildsen, Knud, konser-
vator 268.
Thrane, H. 486, — Kirsten
N. 476.
Thura, pr. 373f.
Thygesen, L., fiskeskipper 633.
Thyssen, E. K., provst 226ff.
Tobøl, Guldager s. 628.
Torsted, Verst s. 435.
Torstrup kirke og s. 348.
Tranberg, Arre s. 466, —
Frederikke 466.
Troiel, P. M., forf. 465f.
Tude, Skads s. 30.
Tuesbøl, Brørup s. 535.
Tulsmark, Alslev s. 627.
Tygesdatter, Inger 610.
Tygesen, J. 610f.
Tygeskone, Maren 611ff.

Tyrstrup s. 568.
 Tøgersen, Frans, gmd. 224.
 Tømmerby, Sneum 379.
 Tønder 290-95, 617.

U

Uglvig, Jerne s. 45, 627.
 Ulfeldt, Edel 165f.
 Ulleruplund, Skærbæk s. 547.
 Ulriksen, Regnar Bøgh, gmd.
 394ff.
 Ulv, P. 594, — Th., gmd. 439.
 Ulvhøj, V. Vedsted s. 506.
 Ussing, Bagge N., hører 250,
 — N., hospitalsforst. 250-65.
 Uth, Jørg., gmd. 588.

V

Valeur, P., direktør 314.
 Valsø, se Sneumgård.
 Vamdrup by og s. 441, 559f,
 562, 564, 575, 581f, 620,
 623f, — V., vandmølle 281-
 86, 620-22.
 Vamdrupgård, Vamdrup s.
 281.
 Vandborg, kammerråd 392.
 Varde 36, 40f, 63, 136, 187f,
 242, 245, 286-90, 317, 321-
 42, 386, 414f, 433f, 443, 475,
 484, 489, 497, 550f, 556,
 641, — lands. 550-58, 631f,
 — museum 321-41, 625, —
 skoler 550f.
 Varho hgd., Gørding s. 608-13.
 Varming, Sem s. 473.
 Vedsted, V. by og s. 94-106,
 489, 502, 507f, 512ff, 519,
 — s. 501-28, — Ø. 99-102,
 507ff, 522, 526-28.
 Vedtesen, Jakob, gmd. 585,
 — Jep 572ff, — Mikkell,
 gmd. 576.
 Vejen by og s. 587, 590.
 Vejrup by og s. 199.
 Vejrs, Oksby s. 73, 92.
 Verlohren, A., pr. 609.
 Verst by og s. 428, 439, 441f,
 588, 594.
 Vestkær højsk., Ølgod s. 201.
 Videsen, N. 567.
 Vilhelmsborg, Malt s. 594.

Villumsen, N., handelsmd.
 591.
 Vilslev by og s. 143f, 308,
 376f, 486.
 Vindfeld, Anna 234, — Maren
 609f, — Gunder 548, —
 Knud H., prop. 609f.
 Visselbjerg, Alslev s. 1, 3, 31f,
 37-41, 188, 193.
 Vistesen, J., lærer 151.
 Vittrup, Lindknud s. 126f,
 130-33.
 Viumgård, S. Vium s. 348,
 352.
 Vognsbøl, Jerne s. 41, 267f,
 275.
 Vorhasse by og s. 118-21,
 131f, 156.
 Voss, Olfert, musinsp. 153.
 Vranderup, Harte s. 567.
 Vrøgum, Al s. 230, 236.

W

Walther, Chr. J., degn 478.
 Wisch, Henrik v. d. 178, 182f,
 190, 192.
 Witt-Hansen, pr. 224.
 Wormskiold, Christine M.
 551.
 Worsøe, H. G., arkivar 496.

Ø

Ødis s. 541.
 Ølgod by og s. 348, 497, 631,
 638, — kirke 355-72.
 Øllgaard, H., lærer, 157, 356,
 497, 626.
 Østbæk højskole, Ølgod s.
 201-04, 207.
 Østerbygård hgd., Vamdrup
 282.
 Østergaard, K. Høgsbro, pr.
 157f, 356, 486, 634.

A

Åbenrå 491f, 494.
 Ål s. 198-249, 347, — kirke
 346.
 Åstrup by og s. 157, 347, 597-
 607.
 Åtte, Føvling s. 313.

FAVØRPRISER M. M.

Hos *Konrad Jørgensens forlag, Kolding*, fås *Andersen: Hærvej-sognet Læborg*, 30,00 kr.

Hos *H. K. Kristensen, Dybdalsvej 16, Varde*, fås *Kristensen: Nr. Nebel og Lydum sogne*, 25,00 kr. (bogladepris 30,00).

Samme: *Øster Horne Herred*, 12,00 kr. (18,00).

Hos sekretær *Gunnar Gundersen, Askov, Vejen*, fås *Kristensen: En slægt fra Kjelst*, til nedsat pris, 20,00 kr.

Hos lærer *Kvist, Egtved*, fås *Kvist: Veerst sogn*, 25,00 kr.

Ved henvendelse til *Dansk historisk Fællesforening, Landsarkivet, Viborg*, kan abonneres på tidsskriftet *Fortid og Nutid*, 15,00 kr. + porto (bogladepris 25,00). Visse ældre årgange og hæfter kan fås til reduceret pris.

Knud Prange: Heraldisk nøgle til Nyt Dansk Adelslexikon 16,00 kr. (27,00).

Bauer: Calender for Aarene indtil 2200 e. Kr., 12,00 kr., indb. 14,00 (20,00, indb. 23,00).

Hans H. Worsøe: Grundbog i Slægtshistorie, 5,00 kr. (9,00).

Herluf Nielsen: Kronologi, 7,00 kr., indb. 9,00 (11,50, indb. 15,00).

Knud Prange: Heraldik og Historie, 7,00 kr., indb. 9,00 kr. (11,50, indb. 15,00).

På *Arv og eje, drøbog, udgivet af Dansk Kulturhistorisk Museumsforening*, kan man tegne abonnement hos museums-konsulent *P. Halkjær Kristensen, Nationalmuseet, København K.*, 10,75 kr. (bogladepris 15,00).

INDHOLDSFORTEGNELSE

1. Svend B. Troelsen: V. Vedsted i oldtid og middelalder.
 2. H. K. Kristensen: Sogneskellet mellem V. Vedsted og Ø. Vedsted.
 3. Vald. Andersen: Et snapstingsdrama i Eskelund 1677.
 4. Ondaften i Farup sogn.
 5. Ole K. Jessen: En noget ualmindelig skolefundats.
 6. John Kvist: Smuglerhistorier.
 7. Niels Olesen og Søren Sørensen: En handelsmand fortæller.
 8. Elisabeth Rübner-Petersen: Fra en svunden tid.
 9. Småstykker.
 - Vald. Andersen: Af Varhos nyere historie.
 - H. K. Kristensen: At slå øjet ud på en tyv.
 - H. K. Kristensen: Stormfloden 1615.
 - John Kvist: Træk af vandmøllernes historie, V. Vamdrup, Seest og Rolles møller.
 - H. Øllgaard: En skæggemand som redningsmand.
 - H. K. Kristensen: Sagefald fra Skast herred.
- Litteratur om Ribe amt.
Virksomheden.
Nye medlemmer.
Regnskab.
Navneregister.
-

Historisk Samfund for Ribe Amt har følgende bestyrelse: Forfatteren *Sal. Frifelt*, Ølgod, formand, redaktør *P. Friis*, Varde, lærer *H. K. Kristensen*, Varde, sekretær, lærer *John Kvist*, Egtved, kasserer, seminarirektor *Sv. Mogensen*, Ribe, snedkermester *Niels Thomsen*, Esbjerg, og sognepræst *K. Høgsbro Østergaard*, Astrup, pr. Glejbjerg. Redaktionsudvalget er *Kristensen* (fmd.), *Sv. Mogensen* og *Niels Thomsen*.